326

REVISTA DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR

Tomul 14 BUCUREȘTI Nr. 6

1969

7825

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

COMITETUL DE REDACŢIE

Redactor responsabil: Prof. univ. MIHAI POP

Redactor responsabil adjunct: ION GOLIAT

Membri:

SABIN DRĂGOI membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România; MATEI SOCOR, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România; DUMITRU POP; ROMULUS VULCĂNESCU; ION VLĂDUŢIU; OVIDIU BÎRLEA; GHEORGHE CIOBANU; NICOLAE RĂDULESCU; VERA PROCA-CIORTEA; ANDREI BUCŞAN

Secretar de redacţie:

AL. I. AMZULESCU

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv.

În ţară, abonamentele se primesc la oficiile poştale, agenţiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii. Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, Bucureşti, Căsuţa poştală 134—135, sau la reprezentanţii săi din străinătate.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă, se vor trimite pe adresa comitetului de redacţie al *Revistei de etnografie şi folclor.*

La Revue d'ethnographie et de folklore paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de 10, — F.F. 49, — DM 40, —

Toute commande à l'étranger sera adressée à Cartimex, Boîte postale 134—135 Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumaine, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

ADRESA REDACŢIEI:
Str. Nikos Beloiannis, nr. 25
Bucureşti

APARE DE 6 ORI PE AN

https://biblioteca-digitala.ro

REVISTA
DE
ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR

Tomul 14 | 1969 | Nr. 6

SUMAR

STUDII

Pag.

ION GOLIAT, Atlasul etnografic al României 431
CORNEL IRIMIE, Aspecte ale zonării în Atlasul etnografic al României 437
CORNELIA BELCIN şi ALEXANDRU POPESCU, Aplicaţiile eşantionării în realizarea Atlasului etnografic al României 447
PAUL SIMIONESCU, Cartografierea — sistem de reprezentare a fenomenelor corelate — în unele discipline sociale 461
ION GHINOIU, Criterii de selectare a localităţilor de anchetat pentru A.E.R. 479
PAUL PETRESCU, Despre înregistrarea construcţiilor în atlasele etnografice 491
IOANA-MARIA MILCU, Despre structura tematică a atlaselor etnografice naţionale şi internaţionale 503

NOTE ŞI RECENZII

INGRID KRETSCHMER, *Stadtvolkskunde in Kartographischer Sicht*, Wien, 1968 (MIRA IURGRAU) 519
A. FOCHI, *Bibliografia generală a etnografiei şi folclorului românesc*, I (1800—1891), Bucureşti, E.P.L., 1968 (RADU RĂUTU) 521

4826/6.

https://biblioteca-digitala.ro

REVUE
D'ETHNOGRAPHIE ET DE FOLKLORE

Tome 14 1969 nº 6

SOMMAIRE

ÉTUDES

Page

ION GOLIAT, L'Atlas ethnographique de la Roumanie 431
CORNEL IRIMIE, Aspects de la démarcation des zones dans l'Atlas ethnographique de la Roumanie. 437
CORNELIA BELCIN et ALEXANDRU POPESCU, Les applications de l'échantillonnage dans l'élaboration de l'Atlas ethnographique de la Roumanie 447
PAUL SIMIONESCU, Le travail de cartographie — système de représentation des phénomènes connexes dans certaines disciplines sociales 461
ION GHINOIU, Critères de sélection des localités à enquêter pour l'A.E.R. 479
PAUL PETRESCU, L'architecture rurale dans les atlas ethnografiques . 491
IOANA-MARIA MILCU, Sur la structure thématique des atlas ethnographiques nationaux et internationaux. 503

NOTES ET COMPTES RENDUS

INGRID KRETSCHMER, *Stadtvolkskunde in Kartographischer Sicht*, Wien, 1968 (*Mira Iurgrau*) 519
A. FOCHI, *Bibliografia generală a etnografiei şi folclorului românesc* [Bibliographie générale de l'ethnographie et du folklore roumain], I (1800—1891), E.P.L., Bucarest, 1968 (*Radu Răutu*) 521

https://biblioteca-digitala.ro

ATLASUL ETNOGRAFIC AL ROMÂNIEI

ION GOLIAT

După mai mulţi ani de frămîntări şi căutări, în 1967, dezideratul mai vechi al multor etnografi privitor la elaborarea Atlasului etnografic al României (A.E.R.) a devenit o realitate a vieţii ştiinţifice din ţara noastră. În programul unitar al cercetării ştiinţifice, întocmit prin grija Consiliului Naţional al Cercetării Ştiinţifice pentru anii 1966—1970, problema elaborării Atlasului a fost considerată ca una dintre sarcinile fundamentale din domeniul ştiinţelor sociale şi umane, fiind încadrată între temele planului de stat şi urmînd a se realiza de către Academia Republicii Socialiste România în colaborare cu Comitetul de Stat pentru Cultură şi Artă.

Pregătirile care s-au făcut şi activitatea desfăşurată pînă în prezent ne dau dreptul — aş spune chiar ne obligă — să supunem opiniei specialiştilor principalele orientări de ordin teoretic şi metodologic şi unele aspecte de natură organizatorică ale alcătuirii Atlasului etnografic al României.

În cadrul Academiei, în calitate de instituţie coordonatoare, s-a constituit Comisia A.E.R. cu sarcina de a fi forul îndrumător căruia să-i aparţină întreaga orientare teoretică, ideologică şi metodologică a lucrării. Această comisie, formată din specialişti cu reputaţie din variate domenii ale ştiinţei şi reflectînd caracterul interdisciplinar al Atlasului, a iniţiat lucrările care se desfăşoară în prezent şi va valida, sperăm, la sfîrşitul anului 1970, orientarea definitivă a lucrării, după dezbaterile pe care le inaugurăm în numărul de faţă al revistei şi pe care le dorim cît mai rodnice.

La lucrare participă Institutul de etnografie şi folclor, Institutul de istoria artei, Institutul de studii sud-est europene, Centrul de istorie, filologie şi etnografie din Craiova ale Academiei Republicii Socialiste România, Muzeul Satului, Muzeul de artă populară, Muzeul Brukenthal din Sibiu, Muzeele etnografice din Cluj, Iaşi şi Timişoara, toate aparţinînd sistemului Comitetului de Stat pentru Cultură şi Artă. Între aceste unităţi se conturează legături de cooperare ştiinţifică colegială şi o diviziune a muncii din ce în ce mai adecvată.

https://biblioteca-digitala.ro

La Institutul de etnografie și folclor funcționează Secretariatul Atlasului și un colectiv de documentare, colectiv care stă la dispoziția tuturor colaboratorilor Atlasului.

Se are în vedere ca într-o etapă apropiată să se treacă la formarea unor comitete de redacție restrînse, în sarcina cărora să fie realizarea lucrării potrivit normelor stabilite în comisie și care să dea girul științific capitolelor elaborate.

Planul preliminar de desfășurare al lucrărilor arată că printr-un efort bine dirijat, prin concentrarea activității Secției de etnografie pe problemele Atlasului se poate conta pe apariția A.E.R. în perioada anilor 1974—1977, în măsura în care baza tehnico-materială a acestei opere de sinteză va fi asigurată.

Numărul de față al revistei noastre, așa cum se poate vedea din sumar, este integral consacrat unora dintre problemele principale privind A.E.R.: orientarea generală; aria tematică; metodele de cartografiere; zonele etnografice; punctele de investigație; periodizarea fenomenelor supuse înregistrării; raporturile dintre A.E.R. și alte atlase naționale (realizate sau în curs de realizare). Evident, acestor probleme vor încerca să le răspundă și articolele pe care le vom publica în numerele viitoare ale revistei.

Astăzi, cînd prezentăm sub autoritatea cuvîntului tipărit primele considerente, s-au conturat în rîndurile celor antrenați în colectivul de elaborare opinii care tind să devină unanime, care întrunesc adeziunea marii majorități. Cu toate acestea, din respect pentru amploarea și răspunderea lucrării ce ne stă în față, din convingerea adîncă că fiecare atlas etnografic național trebuie să exprime prin mijloace proprii realitatea a cărei oglindire intenționează să fie pe plan științific și, ca atare, din convingerea că orice contribuție apărută în dezbatere poate să însemne un aport la nivelul și forța de expresie a lucrării, în colectiv s-a adoptat decizia să deschidem larg coloanele revistei asupra tuturor implicațiilor Atlasului. Decurge, așadar, din aceasta, că numerele viitoare ale revistei vor continua să promoveze atitudini, puncte de vedere, orientări care să așeze pe o bază cît mai trainică Atlasul etnografic al României.

După cum este cunoscut, revista noastră a inaugurat recent o altă dezbatere a cărei semnificație este deosebit de mare pentru destinul valorificării științifice a bogatei culturi populare materiale și spirituale românești. Ne referim la problematica elaborării Corpusului folclorului românesc, program de mari proporții și de mare rezonanță cultural-științifică, operă care semnalează grăitor maturitatea la care s-a ajuns în acest domeniu, precum și condițiile deosebit de favorabile de care se bucură oamenii de știință din țara noastră.

Am evocat această lucrare atît pentru faptul că dezbaterea liniilor ei definitorii se face în paralel cu cele privind A.E.R., cît și datorită împrejurării că actualitatea acestei lucrări poate și, după părerea mea, trebuie să fie corelată cu sfera tematică a A.E.R. Într-adevăr, punerea în circulație, prin intermediul Corpusului, a inestimabilului tezaur din domeniul literaturii, muzicii și dansului popular, poate, cred, să limiteze sarcina prezentării valorilor spirituale în A.E.R. la fenomenele care țin organic de „zona specificului național".

https://biblioteca-digitala.ro

Referindu-ne la orientarea generală a A.E.R., vrem să subliniem că el își propune să fie un rezultat de etapă care înregistrează fenomenele reprezentative decurgînd din cercetarea etnografică și muzeistică de pînă acum și în același timp un instrument de lucru, un indicator activ, stimulator a ceea ce se cere întreprins pentru a adînci un fenomen sau o familie de fenomene cu forță rezolutivă mai mare pentru disciplina noastră. În acest sens, de pildă, mi se pare interesant ca, în paralel cu lucrările Atlasului, să se încerce conexiuni cu rezultatele cercetărilor arheologice din diferite regiuni ale țării pentru a surprinde esența unor corelații culturale între trecut și prezent, între tradiție și inovație, între original și împrumutat etc. De asemenea, golurile ce se vor remarca în procesul elaborării atlasului vor putea să sprijine politica de valorificare științifică a patrimoniului muzeistic și să impună atenției direcții de cercetare nejustificat omise sau insuficient abordate.

De cea mai mare însemnătate este, credem, faptul că Atlasul se preocupă, așa cum se relevă și din titlu, în problematica etnografică aleasă, de întregul teritoriu al țării, deci atît de fenomenele de cultură populară privind populația românească, cît și de cele privind naționalitățile conlocuitoare. Această deschidere, spre fenomenul demografic integral al țării, oferă un cadru prielnic pentru a sesiza, mai pregnant, faptul cunoscut deja că din conviețuirea îndelungată dintre români și oamenii muncii de alte naționalități au rezultat fenomene de contact interesante, influențe reciproce multilaterale. Reliefarea lor prin intermediul Atlasului constituie un nou temei pentru apropiere și înfrățire între oameni, uniți printr-un lung trecut de jertfe și suferințe comune, prin același destin istoric, prin aceleași idealuri constructive care izvorăsc din esența socialismului și comunismului ce se edifică neabătut pe pămîntul României.

A.E.R. și laboratorul său de creație — Arhiva etnografică a României — sînt astfel concepute încît să dea satisfacție necesității de a sprijini o susținută mișcare monografică în problemele de actualitate ale etnografiei noastre, începînd cu cele implicate în încercarea istoricilor de a răspunde mai clar, mai polivalent problemei etnogenezei poporului român și încheind cu schimbările ce intervin în ritmul și modul de viață actual, sub impulsul revoluției tehnico-științifice contemporane și al uriașei opere de înălțare materială și spirituală a poporului nostru pe care o conduce Partidul Comunist Român.

Din punct de vedere ideal, Atlasul etnografic al României ar fi reclamat, desigur, un număr mai mare de specialiști și de lucrări prealabile de sinteză.

Trebuie, totuși, să relevăm că A.E.R. nu pornește în condiții prea vitrege, pentru că în decursul anilor, prin truda etnografilor, sociologilor, geografilor, muzeografilor, lingviștilor, s-au acumulat materiale și, în general, un patrimoniu de cunoaștere de mare folos pentru această mare inițiativă științifică. Astfel, s-au cristalizat numeroase date, fapte, teorii privind așezările, ocupațiile (agricultura și îndeosebi păstoritul), meșteșugurile, arhitectura populară, instalațiile țărănești (îndeosebi morăritul), arta populară, costumul popular, interpretări etnografice ale unor monumente arheologice ale antichității etc., care, orînduite potrivit exigențelor unei opere atît de vaste, vor constitui tot atîtea puncte de încurajare a lucrării noastre și de directivare rațională a efortului global. Aceeași

https://biblioteca-digitala.ro

atitudine mobilizatoare trebuie promovată şi în ce priveşte valorificarea altor circumstanţe favorabile, între care avem în vedere: experienţa editării de atlase etnografice şi de artă populară în diferite ţări din Europa; acumularea unei preţioase experienţe în domeniul atlaselor lingvistice, al repertoriilor arheologice şi de artă; dezvoltarea unei puternice reţele de muzee etnografice şi transformarea ei progresivă în bază de cercetare ştiinţifică; iniţierea Atlasului etnografic al Europei şi schimbul de experienţă pe care această lucrare de cooperare ştiinţifică internaţională îl generează. Este neîndoielnic că specialiştii noştri vor şti să-şi subordoneze aceste împrejurări şi să folosească climatul de colaborare care se afirmă tot mai puternic la scara întregii ţări.

Dintre problemele de principiu care se pun în faţa elaborării Atlasului cea mai dificilă este poate aplicarea principiului diacronic în alcătuirea lucrării. În discuţiile de pînă acum s-a emis părerea că orientarea optimă în raport cu realităţile etnografice ale ţării noastre ar fi stabilirea înregistrărilor în următoarele trei momente: — jumătatea secolului al XIX-lea (în jurul anilor 1850—1860); — sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea (aproximativ 1900—1910); — înregistrarea la zi (eventual ultimul deceniu).

Procesul de surprindere şi înregistrare a acestor momente, ori de cîte ori nu pot fi culese ca atare din documentele epocii — şi acesta este cazul pentru majoritatea fenomenelor —, determină necesitatea unei analize critice, comparative, a unor reconstituiri. Pe lîngă volumul imens de muncă, o astfel de activitate implică şi unele abordări subiective, dar care, cu precauţiile necesare, nu-i pot răpi lucrării, în final, valoarea de cunoaştere.

În ce priveşte tematica, colectivul A.E.R. s-a orientat spre o cuprindere largă a fenomenelor etnografice, eliminînd însă tendinţele exagerat analitice. Conştient că sfera de cuprindere poate să sufere modificări în decursul elaborării, tematica iniţial stabilită se referă la următoarele capitole:

1) Aşezare rurală, 2) Gospodăria ţărănească, 3) Locuinţa şi construcţiile anexe, 4) Ocupaţii, 5) Meşteşuguri, 6) Îmbrăcămintea, 7) Hrana, 8) Arta populară, 9) Obiceiuri (din ciclul familial şi din ciclul calendaristic), 10) Elemente de folclor literar, muzical, coregrafic.

Aşa cum arătam mai înainte, partea ilustrativă a vieţii spirituale va fi restrînsă la minimum, criteriul de bază fiind reprezentativitatea etnoculturală susceptibilă să lumineze specificul naţional. Se întrevede de asemenea ca în procesul culegerii, selectării şi cartografierii să se procedeze la contopirea unor capitole sau în unele cazuri la scindare, potrivit cu comandamentele rezultatelor dobîndite în etapa pregătitoare.

Aceste capitole, preliminar fixate, au fost încredinţate celor mai buni cunoscători ai problematicii respective, acelora care au manifestat preferinţe constante pentru problematica dată.

Un moment cheie din munca de ansamblu, moment la care s-a păşit, este alcătuirea chestionarelor, cu ajutorul cărora se vor înregistra pe calea anchetei directe faptele de cultură cuprinse în tematica stabilită. Această lucrare încearcă să valorifice la maximum experienţa altor atlase naţionale, în dorinţa de a nu complica inutil şi de a nu simplifica păgubitor munca de teren şi cea de valorificare a fondurilor muzeale şi de arhivă.

https://biblioteca-digitala.ro

Colecţia de lucrări auxiliare oferită cu amabilitate de unii colegi de peste hotare şi contactele nemijlocite pe care sperăm să le realizăm în continuare vor fi, credem, de natură să asigure echilibrul aşteptat în această etapă de importanţă decisivă pentru înaintarea întregii lucrări. Valorificarea corespunzătoare a experienţei investigaţiilor de teren, din trecut, ale şcolii sociologice conduse de Dimitrie Gusti va preveni, fără îndoială, multe din erorile posibile.

Este locul să amintim totodată că majoritatea membrilor colectivului A.E.R. au fost de acord că principiul obiectivităţii, necesar în stabilirea punctelor de anchetă, nu are nimic comun cu fetişizarea localităţii determinate mecanic, ci, dimpotrivă, el trebuie să se îmbine cu o anumită elasticitate în includerea diferenţiată în lucrare a unor puncte nodale ale realităţii etnografice, reprezentate de localităţi situate în inima unor zone etnografice recunoscute unanim (chiar în condiţiile unei insuficiente fundamentări teoretice privind definirea acestora).

În legătură cu fixarea punctelor de anchetă a prevalat în discuţiile de pînă acum metoda divizării teritoriului ţării în careuri, amendată cu respectarea principiului reprezentativităţii culturale astfel încît la scară naţională să se asigure aproximativ 1200 de puncte. Această alegere este susceptibilă să scoată la iveală numeroase date şi fapte inedite, în raport cu cercetările de pînă acum.

Nu este hotărîtor să se decidă în prealabil dacă în legătură cu corectivul propus reţeaua localităţilor va fi suplimentată cu numărul de puncte derogatorii sau dacă se va proceda numai la o schimbare internă între careuri. Importantă este acum eliberarea de o atitudine rigidă faţă de problema numărului de puncte egal al fiecărui careu, precum şi sporirea sistematică a efortului îndreptat spre definirea mai univocă a principalelor zone etnografice ale ţării.

Trecînd deliberat peste unele probleme asupra cărora se opreşte mai amplu conţinutul revistei pe care îl supunem atenţiei cititorilor şi specialiştilor, precum şi unele articole şi studii din portofoliul nostru redacţional, exprim convingerea că specialiştii din domeniul etnografiei şi al disciplinelor înrudite, animaţi de dorinţa de a realiza o lucrare de largă rezonanţă ştiinţifică şi stimulaţi de programul general de dezvoltare a economiei naţionale şi de înflorire a culturii socialiste, trasat de Congresul al X-lea al Partidului Comunist Român, vor şti să dedice geniului creator al poporului român o operă care să simbolizeze întreaga lor recunoştinţă şi devotamentul care i-a călăuzit în muncă.

L'ATLAS ETHNOGRAPHIQUE DE LA ROUMANIE

L'article précède le débat, inauguré dans le présent numéro de la revue, sur quelques problèmes théoriques, de méthode et d'organisation, en vue de l'élaboration de l'Atlas ethnographique de la Roumanie.

Oeuvre fondamentale du domaine des sciences sociales et humaines, l'A.E.R. doitêtre realisé d'après le programme de recherche scientifique pour les années 1966—1970, par les unités de recherche scientifique appartenant à l'Académie de la Republique Socialiste de Roumanie, en colla-

https://biblioteca-digitala.ro

boration avec les principales unités de spécialité subordonnées au Comité d'Etat de Culture et d'Art.

L'article relève le fait que l'Atlas se rapporte à l'ensemble de la population du pays, embrassant l'entier territoire. On précise de même qu'il est conçu comme le résultat des recherches ethnographiques effectuées jusqu'à présent ; en même temps, l'Atlas stimule les recherches scientifiques futures, en les portant sur des problèmes insuffisamment abordés. De ce point de vue, on exprime le desideratum que l'Atlas soit accompagné d'un vigoureux mouvement de travaux monographiques concernant l'ethnographie et d'entrelacer ses rèsultats avec ceux des recherches des domaines connexes.

Quant à la thématique, on précise qu'elle comprend les chapitres suivants : 1) l'habitat rural ; 2) la ferme paysanne ; 3) l'habitation et ses constructions annexes ; 4) les occupations ; 5) les métiers ; 6) l'habit ; 7) la nourriture ; 8) l'art populaire ; 9) les coutumes ; 10) les éléments de folklore littéraire, musical, chorégraphique.

On annonce également qu'en ce qui concerne la fixation des points de l'enquête a prévalu la méthode du carrelage, de sorte qu'on assure, à l'échelle nationale, approximativement 1 200 points.

L'auteur espère que les efforts des spécialistes du domaine de l'ethnographie et d'autres disciplines connexes feront de l'Atlas une œuvre d'un puissant écho scientifique, dédiée au génie créateur du peuple roumain.

https://biblioteca-digitala.ro

ASPECTE ALE ZONĂRII ÎN ATLASUL ETNOGRAFIC AL ROMÂNIEI

CORNEL IRIMIE

Problema zonelor de cultură interesează în cea mai largă măsură cercetările etnografice contemporane, în legătură cu prezentarea comparativă a fenomenelor, cu circulaţia şi răspîndirea lor, contribuind în ultimă instanţă la explicarea ştiinţifică finală.

Aşa cum arătam nu de mult, într-o comunicare [1], în etnografia românească s-a practicat încă de la începuturile sale procedeul cartografierii unor fenomene de cultură, procedeu folosit frecvent şi ridicat la rang de metodă fundamentală de către geografi şi lingvişti. Condiţiile în care acest procedeu a fost folosit, cît şi scopul său, diferă fundamental în etnografie, prezenţa, răspîndirea şi frecvenţa unor fenomene de cultură pe un teritoriu trebuind a fi puse în context cu întreaga dezvoltare istorică a zonei respective, cît şi cu fenomenul în sine, ca atare.

În această perspectivă, lămurirea teoretică a unor noţiuni şi principii, pornind de la cercetările parţiale din trecut, cît şi de la ultimele rezultate obţinute mai cu seamă în cercetarea complexă a unor zone, ni se pare actuală, necesară şi de mare interes pentru ştiinţa etnografică în general, cît şi pentru buna orientare a lucrărilor la Atlasul etnografic al României în special.

Folosindu-ne în primul rînd de cercetările complexe efectuate în ultimii ani în legătură cu trecutul istoric, modul de viaţă, arta şi cultura populară în cele 18 sate din Mărginimea Sibiului, lucrare elaborată în colaborare de către Muzeul Brukenthal şi Institutul de istoria artei al Academiei Republicii Socialiste România, cu participarea unor specialişti de la alte muzee şi institute, am ajuns la concluzia că definirea sau determinarea conceptului de zonă etnografică este necesară în etapa hotărîtoare în care trebuie să intre lucrările pentru Atlasul etnografic al României.

Zonarea sau conceptul de zonă, stabilit ca unitate teritorială pe baza circulaţiei şi persistenţei anumitor fenomene sau fapte culturale, este o

[1] Fl. B. Florescu und C. Irimie, *Grundsätze und Aufgaben des rumänischen Volkskundeatlasses*, în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde", 1967, nr. 1, p. 63–65.

https://biblioteca-digitala.ro

metodă curent revendicată în etnografia noastră, uneori ca scop sau cel puțin ca ultimă treaptă a cercetării.

În cercetarea culturii noastre materiale populare, zonarea s-a făcut, de obicei, pornind de la faptele de artă populară în primul rînd, întrucît aceste fapte, prin varietatea lor și prin notele personale, au o capacitate mai mare de individualizare decît cele propriu-zis de cultură, uneltele sau obiectele tehnice.

În cadrul acestora s-a acordat prioritate portului, în care, cum se știe, începînd de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, s-a concentrat efortul principal de diferențiere între sate, categorii sociale, arii geografice etc. Analizînd mecanica de definire prin port a zonelor, putem constata că nici aici nu s-a operat de către cercetători uniform, deoarece nu au utilizat aceleași criterii [2]. Astfel, dacă fenomenul de circulație a unui fapt material caracterizează anumite zone (de exemplu portul din Lăpuș, Reghin și Apuseni, cu cămașa femeiască cu pieptul cusut pe muchiile cutelor), nimeni nu înglobează în aceeași zonă teritoriile în care s-a extins portul săliștean în secolul trecut. Se aplică deci un alt criteriu, denumit al „autenticului", care înseamnă recursul la straturile diacronice cele mai diferențiate pe care le putem găsi față de teritoriile imediat vecine. Evident, în acest sens, că centrul de iradiere al portului de Sălişte este cunoscut, fiind un fenomen relativ recent, iar cel al cămășii cu pieptul cusut pe creț nu, dar și acesta este un fapt de iradiere, deoarece a cuprins în secolul al XVIII-lea și mai ales al XIX-lea aproape tot Ardealul, așa că prezența sa pe anumite teritorii nu este mai puțin caracterizantă decît cea a portului mărginenesc.

De altfel, în ce măsură putem vorbi de autentic, prin aceasta subînțelegînd creativitatea unei zone, la fenomene definite prin circulație, caracter colectiv, anonimat, ca cele de cultură materială?

Alte domenii ale artei populare nu au fost abordate decît rareori drept criterii de zonare, ele exprimînd fenomene mai complexe, cu tipologie redusă, dar cu multe variante și variații individuale, practic nelimitate în cadrul lor, ca la piesele de mobilier de pildă. Prezența unei varietăți de acest fel nu exprimă atît legitatea domeniului, ci mai mult capriciul individual sau întîmplarea.

În fața acestei situații ne întrebăm dacă faptele de cultură materială exprimă oare prin circulația lor teritorială ceva care să definească faptul respectiv, originea, evoluția sa? Iar prezența faptului la un anu-

---

[2] T. Bănățeanu, *Portul popular din Țara Oașului*, București, Espla, 1956; N. Dunăre, *Portul popular din Bihor*, București, Espla, 1957; N. Dunăre și M. Focșa, *Portul buciumanilor din Munții Apuseni*, București, Espla, 1957; Fl. B. Florescu, *Portul popular din Moldova de Nord*, București, Espla, 1956; idem, *Portul popular din Muscel*, București, Espla, 1957; idem, *Portul popular din Țara Vrancei*, București, Espla, 1958; Gh. Focșa, *Evoluția portului popular în zona Jiului de Sus*, București, Espla, 1957; C. Irimie, *Portul popular din Țara Oltului — Zona Avrig*, București, Espla, 1957; idem, *Portul popular din Țara Oltului — Zona Făgăraș*, București, Espla, 1956; idem, *Portul popular din zona Branului*, București, Edit. Meridiane, 1960; idem, *Portul popular din zona Perșanilor — Țara Oltului*, București, Espla, 1958; R. Vuia, *Portul popular al pădurenilor din regiunea Hunedoara*, București, Espla, 1958; idem, *Portul popular din Țara Hațegului*, București, Edit. Meridiane, 1962.

https://biblioteca-digitala.ro

mit grup este oare totdeauna o marcă a grupului, aşa ca la semnele lingvistice de exemplu?

Între cuvinte şi faptele de care se ocupă etnografia este o diferenţă categorică. La semnul lingvistic funcţia sa este esenţială: de comunicare, de prim ordin în ierarhia importanţei sociale; prin încetarea funcţiei cuvîntul este scos automat din vocabular. Gama de funcţionalităţi a faptelor materiale este extrem de largă, iar trecerea prin ele nu ne oferă totdeauna cu uşurinţă posibilitatea unei explicaţii legice, obiective, căci ad-hoc un obiect poate primi funcţii speciale (magice sau de simbolizare), la fel poate pierde orice funcţionalitate şi este păstrat prin inerţie.

Între necesitate şi forma obiectului nu este un raport de păstrare convenţională, dimpotrivă în cadrul tendinţei de conservare se afirmă cu aceeaşi putere una de diferenţiere individuală. Forma este adusă adeseori de modă, de întîmplare, de presiuni dinafara sistemului. Asupra fenomenului de generalitate ne punem adesea întrebarea dacă variantele faptelor pe care le înregistrăm neîncetat pe teren mai exprimă de fapt aceeaşi tipologie. Iar despre caracterul colectiv ştim că nu toţi indivizii grupului îl folosesc în acelaşi strat temporar, sau că unii nu îl folosesc niciodată, sau nu îi acordă aceeaşi funcţie şi aceeaşi semnificaţie.

În acest sens, se ridică cîteva probleme de metodă şi de tehnică a cercetării zonale. În primul rînd, cea a selecţiei planurilor de fapte, cu ierarhia lor: care este cel mai stabil, mai caracterizant, prin sine însuşi sau ca reper. Nu intrăm aici în detalii în legătură cu selecţia faptelor după criteriul tradiţionalului, autenticului, noţiuni după cum am văzut incomplet elucidate, sau după importanţa reprezentativităţii lor sub raportul frecvenţei, morfologiei, funcţionalităţii etc.

Considerînd fenomenul odată individualizat, delimitat în aria de circulaţie actuală, ne oprim la realizarea convergenţei planurilor de fapte materiale pe acelaşi teritoriu: în ce măsură este definită astfel o zonă, care este conţinutul real al definirii, cu ce precizie se pot stabili nucleele centrale şi graniţele zonei?

Dacă stabilim „izomorfele" fiecărui fapt în parte, sau izomorfele domeniilor de fapte (port, ceramică, mobilier, interior etc.), suprapunerile lor arată un moment foarte labil al unei convergenţe întîmplătoare, cauzată de momentul prezenţei cercetătorului mai mult decît de legile interne ale evoluţiei zonale. Într-adevăr, dacă ni se permite o figură de stil, izomorfele arată ca nişte pînze destrămate, care se deplasează neîncetat pe planul geografic, dispar şi reapar mereu în adîncime, în plan temporar, revenind adeseori cu moda.

Sîntem puşi în situaţia de a defini, deci, o zonă prin coincidenţa proprie a ritmurilor diferite de dezvoltare a domeniilor pe acel teritoriu: de exemplu, un port popular arhaic, cu mici variaţii (reprezentînd un port înainte general mai multor provincii sau chiar sud-est european), un nivel important de tip de aşezare sau arhitectură (influenţele săseşti şi acţiunile de sistematizare în Mărginime), un nivel semiurban sau chiar urban în tehnici etc.

Ne găsim astfel în faţa unei pluralităţi de fapte; unele au fost în nivele temporare diferite proprii tuturor zonelor, succesiv (dar şi simultan), altele reprezintă faze obligatorii de dezvoltare prin care au trecut

https://biblioteca-digitala.ro

sau vor trece zonele (anumite stiluri de artă decorativă, trepte tehnice), determinat de legile interne ale domeniilor respective atunci cînd evoluează în mod normal. Ilustrativă pentru problema etnografiei este observaţia repetată de etnologi, care studiind teritorii mai întinse de fenomene au constatat că în etnografie ansamblul de obiecte manifestat în diacronie este egal cu cel găsit în sincronie, atestat pe totalitatea teritoriului uman într-o perioadă de timp luată ca etalon.

Se impune, deci, găsirea unei sinteze între sincronic şi diacronic, capabilă să dea un profil suficient de individualizat grupului de fapte materiale pentru a marca o „zonă". Deci nu prezenţa faptelor o poate defini, ci raporturile care se stabilesc între ele. Aceste raporturi sînt mediate cu necesitate de cadre mult mai largi : naturale, biologice, psihologice, economice, sociale, în aspectul lor diacronic (istoric) sau sincronic. Acest lucru este evident pentru metoda şcolii monografice româneşti, în care am încercat să elaborăm studiul Mărginimii. Dar cu ce orientare dominantă în interpretarea fenomenelor? Monografia a pus cercetarea sub semnul preponderent al interpretării sociologice. Cercetările noastre de creaţie materială au încercat să desprindă cu precădere gîndirea creatoare care le-a generat (fie ea de ordin economic, social, estetic ori politic). Sinteza se realizează foarte subtil, pe planul constantelor materiale, armonizate prin reflectare şi recompunere în cele spirituale.

S-a pornit de la necesitatea studierii vechilor „ţări" româneşti ca unităţi foarte largi geografice, istorice, etnografice, economice, sociale, politice, administrative şi culturale [3]. Între satele unei astfel de ţări se stabilesc grupuri de relaţii de un anumit tip care realizează un fel de graniţe sociale şi spirituale la fel de puternice ca cele oficiale, dacă nu chiar mai puternice. Faptul se oglindeşte şi în conştiinţa de grup a indivizilor respectivi, care singuri se definesc prin apartenenţa la o zonă, tind să se diferenţieze (pe planuri care diferă cu evoluţia epocilor) de celelalte zone, în acelaşi timp în care tind să le asimilezе.

În afară de tipurile de relaţii, zonele sînt definite prin dinamica proprie a proceselor (iradierea, retragerea, inovaţia, împrumutul, rezistenţa la înnoiri etc.).

S-au pus în evidenţă, la fiecare domeniu de fapte materiale studiat, aceste procese interne, indicii care le fac proprii zonei de care ne ocupăm. La fel, în studiul social, relaţiile sociale care facilitează această dinamică sau o îngreunează, gradele de stabilitate fiind şi ele caracterizante.

Prin raportarea la cadrele largi de viaţă ale mărginenilor, s-au evidenţiat condiţiile care au asigurat zonei caracterul organic, totalizat, al faptelor respective.

Cadrul natural, aşa cum s-a constatat, este favorabil unei grupări umane [4]. Munţii Sibiului şi ai Sebeşului au oferit condiţii optime pentru anumite etape de dezvoltare social-umană şi anumite condiţii de istorie politică generală, ceea ce face ca ariile numeroaselor cadre : istoric, poli-

---

[3] I. Conea, *Ţara Loviştei. Geografie istorică*, Bucureşti, 1935 ; R. Vuia, *Ţara Haţegului şi regiunea pădurenilor*, extras din *Lucr. Inst. de geogr. Univ. Cluj*, II, 1926, p. 69—76 ş.a.

[4] I. Conea, *Cadrul şi condiţiile geografice*, capitol pentru vol. *Cercetări de artă populară — etnografie în zona Mărginimii Sibiului*, lucrare în manuscris.

https://biblioteca-digitala.ro

tic, administrativ, social, psihologic etc. să se suprapună aici. Populația a beneficiat de platforma nu prea înaltă a munților, cu un strat de pămînt gros care permitea și practicarea agriculturii în terase. Adevărata viață a satelor de aici s-a dus deci în munți, pînă la o înălțime de 1400 m. Aici la colibele răsfirate (fiind cu precădere crescători de animale) au fost vechile sate, pînă în secolul al XVIII-lea, cînd acțiunea de sistematizare oficială le silește, pentru ușurința supravegherii, să se adune pe vetrele de acum.

Munții aceștia au devenit o vatră românească, oferind un loc de refugiu optim, cu posibilitatea oscilării spre poale de cîte ori condițiile favorabile o permiteau. Mărginimea Sibiului reprezintă, deci, un cadru propriu pentru un grup uman foarte vechi și stabil, care a știut să supună natura cu o intensitate de cultură care se vădea și în extensiunea teritorială a transhumanței. Condițiile au fost favorabile pentru cristalizarea lentă și solidă a unor forme de viață colectivă (înglobînd aici și pe cele materiale), care au putut deveni caracterizante în măsura în care acționează prin ele tendințe de specificitate de grup.

Evenimentele au influențat în același sens Țara Amlașului, care cuprindea Săliștea, Galeșul, Vale, Cacova, Sibiel, dată în 1366 domnului muntean în stăpînire, ceea ce a creat condiții economice și sociale favorabile pentru acest nucleu și totodată o diferențiere de fapt față de celelalte zone, nefavorizate prin dependența față de feudali [5].

În general, teritoriul actual mărginenesc, prin înglobarea la *fundus regius*, a fost scutit de diferențierile între iobagi — nobili, săraci — bogați excesiv (aici predominînd vechea obște, din care desprinderile se fac pe nesimțite). Aceasta face ca structurile materiale elaborate de grup să fie relativ unitare, diferențierile sociale care acționează ca distrugător de echilibru intern în alte zone aici să fie atenuate în cadrul acelorași sisteme. Totodată grupul se definește prin opoziție netă cu politica acaparatoare a stăpînirii administrative, încă un motiv de circumscriere într-o formă solidară.

Peste aceste cadre se suprapun alte cercuri de evoluție centripetă: scaunul filial al Săliștei, care se organizează după desființarea Țării Amlașului, accentuează rolul Săliștei ca nucleu polarizant, așa cum este și astăzi [6].

Înființarea Regimentului I de graniță în 1766 are consecințe adînci în toată organizarea zonei [7]. Centrul de la Orlat devine alt factor de convergență a zonei spre interiorul ei. Posibilitatea școlarizării duce la apa-

---

[5] I. Moga, *Marginea. Ducatul Amlașului și Scaunul Săliștei*, București, 1942 (extras din vol. *Omagiu prof. Ion Lupaș*); idem, *Les Roumains de Transylvanie au Moyen-Age*, Sibiu, 1944; K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în sec. IV—XIII*, București, 1958; Șt. Pascu, *Istoria Transilvaniei*, Blaj, 1944; *Istoria României*, tratat, vol. II, București, 1962.

[6] I. Moga, *Marginea. Ducatul Amlașului și Scaunul Săliștei*, București, 1942 (extras din vol. *Omagiu prof. Ion Lupaș*).

[7] D. Prodan, *Înființarea regimentelor de graniță*, în *Istoria României*, tratat, vol. III, București, 1964, p. 514—522; G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pre două sute de ani în urmă*, vol. I, Sibiu, 1889; idem, *Materialu pentru istoria regimentului I grănițiariu din Transilvania*, în „Transilvania", an. XV, 1884, nr. 23—24 și an. XVI, 1885, nr. 1—2; C. Stejar, *Cronica comunei Jina*, manuscris în copie dactilografiată, arhiva Muzeului Brukenthal.

https://biblioteca-digitala.ro

riția, într-o perioadă relativ scurtă, a unei numeroase intelectualități cu conștiință națională, deoarece, sigură pe baza economică și socială pe care a generat-o totdeauna această zonă, a avut posibilități economice mai largi (se dezvoltă întărind-o și nu are tendința cosmopolită, centrifugă, pe care o va manifesta intelectualitatea românească din alte zone). Activitatea ei produce un salt calitativ de conștientizare a activităților de grup, de formare a unei ideologii de grup (în măsura în care procesele sociale de grup o permiteau). Rolul Astrei, ca încununare a acestor tendințe, este prea cunoscut ca să mai insistăm [8].

Locuitorii înșiși erau dotați cu o anumită elasticitate a concepțiilor, care se formează parcurgînd teritorii întinse, pe drumul oilor sau pe munții închiriați pentru pășunatul de vară, dar parcurgîndu-i cu sentimentul de solidaritate al aceluia care evoluează printr-o cultură de același tip cu a lui, în primul rînd printre semenii sau rudele lui, apartenența la Muntenia, emigrarea masivă dincolo de munți, lanțul de sate „gemene" care a apărut pe celălalt versant etc. [9].

Elasticitatea aceasta se observă în ușurința cu care mărginenii se adaptează și astăzi celor mai diverse situații, în capacitatea de însușire a formelor politice de luptă pentru drepturile lor atît în feudalism, în conflictele continue în care adeseori monarhia a fost determinată să intervină în favoarea românilor, cît și în războiul vamal al Austro-Ungariei cu țările române, cînd, pe lîngă forma politică organizată de rezistență, mărginenii adoptă cu succes pe cea economică : trecerea imediată la meserii, negoț, manufacturi, fabrici, dovedind o excepțională capacitate de asimilare a formelor noi [10]. Totodată, s-a observat că mărginenii au împrumutat puține elemente, însă perfect asimilate, în cultura lor materială, comparativ cu alte zone în care formele importate zdruncinau sistemele tradiționale. Aici se conturează o profundă și solidară conștiință a valorilor de grup, cu atît mai puternică cu cît este conștientă, după cum am văzut.

În același timp, deși s-a spus că mărginenii nu sînt mari creatori în toate formele materiale, eforturile lor concentrîndu-se spre aspectele economice și politice de existență, ei sînt neîndoios foarte buni organizatori, constituind un puternic cîmp de iradiere, de transmitere către alte zone a valorilor lor, economice și culturale.

Revenim aici la extinderea portului săliștean cu care a debutat expunerea noastră. Izomorfele acestui fapt, prin ele însile, nu spun nimic pentru delimitarea zonelor etnografice. Dar, coroborat la acest plan de fapte, ariile teritoriale ale portului exprimă un complex întreg cultural, capabil să individualizeze atît situația zonei transmițătoare, cît și tendin-

---

[8] V. Curticăpeanu, *Întemeierea Societății „Astra" și rolul ei în cultura poporului român*, în „Studii", 1961, nr. 6 ; idem, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, 1968.

[9] I. Conea, *Villages d'ungureni dans l'Oltenie subcarpatique*, în „Arhiva pentru știință și reformă socială", XVI, 1943, nr. 1—4 ; Dr. P. Rîmneanți, *Problema iradierii românilor din Transilvania în Principatele Române*, Cluj, 1946.

[10] I. Hașeganu, *Mărginenii în viața economică a Transilvaniei și a vechiului Regat*, Brașov, 1941 ; idem, *Figuri din Mărginime*, Brașov, 1943.

https://biblioteca-digitala.ro

ţele şi aspiraţiile ei, reflectînd o situaţie de bază (economică şi socială). Este vorba de atracţia exercitată asupra altor zone româneşti de acest grup compact de români, solidari, puternici economic şi politic (relativ cu situaţia românilor din alte zone) şi puternici ca tendinţe de afirmare politică şi conştiinţă naţională a unităţii româneşti, laborioşi şi inventivi, capabili să uzeze de toate formele şi mijloacele de cultură pentru a se impune, rezistînd de pe aceste poziţii neîntreruptei apăsări la care au fost supuşi.

Să vedem, în continuare, cum se reflectă această situaţie în alte domenii ale culturii populare.

Arhitectura [11] formează un capitol ce demonstrează că planurile şi formele generale ale arhitecturii româneşti se întîlnesc aici în toată gama, cu excepţia formei celei mai arhaice, indicînd în menţinerea ei precaritatea condiţiilor economice (casa cu o singură încăpere, care lipseşte total). Mărginimea este cuprinsă în zona străveche de existenţă a gospodăriei cu ocol întărit, legată astfel de celelalte zone româneşti şi de planul european de existenţă a faptelor, vădind continuitatea şi vechimea locuirii pe acest teritoriu. Tendinţele care se afirmă în întreaga arhitectură românească au aici o dinamică mai activă, ele manifestîndu-se cu mai mult de un secol înaintea altor zone : fenomenul înălţării locuinţelor apare aici înainte de prima jumătate a secolului al XIX-lea, în timp ce în Haţeg, de exemplu, zona care a cuprins aceleaşi procese, dar cu alt material, numai la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi în secolul al XX-lea.

Interesant este, deci, faptul că Mărginimea a fost prinsă timpuriu în evoluţia formelor generale de arhitectură transilvăneană, rezultate ale asimilării şi influenţării reciproce dintre culturile naţionale de aici. De exemplu în Transilvania apar forme de pridvor oscilînd între tendinţa spre închidere masivă a lor (proprie saşilor originar) şi cea de deschidere (colonade) la români. Mărginenii adoptă unele forme închise, în timp ce saşii creează forme de pridvor deschise, prin asimilarea tendinţei româneşti.

Fenomenul datează de cca 150 de ani în Mărginime, în timp ce în Ţara Oltului de pildă influenţele exterioarelor săseşti apar numai în prima parte a secolului al XX-lea, pe calea procesului de urbanizare. Fenomenul demonstrează ponderea mărginenilor în elaborarea formelor de cultură transilvăneană, în care ei au jucat un rol activ şi egalitar.

În decor, persistenţa fondului ornamental general românesc îi situează din nou pe mărgineni în aria arhitecturii româneşti, dar nedezvoltarea cîmpurilor ornamentale arhitecturale arată o fază a lipsei de semnificaţii pentru interdiferenţieri sociale de grup (nemeşi — iobagi, avuţi — săraci din alte zone româneşti), fază care i-a condus direct în cele evoluate de dezvoltare arhitecturală, cînd ornamentul are funcţia restrînsă la estetic, potenţînd şi nu definind clădirea.

În sectorul portului popular rolul culturii mărgineneşti a fost mai spectaculos, profitînd de o anumită ambianţă istorică [12]. Mărginenii

[11] M. Possa, P. Mihalik, *Poiana Sibiului. Complex de arhitectură populară*, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1966 ; P. Stahl, *Planurile caselor româneşti ţărăneşti*, Sibiu, Muzeul Brukenthal, 1958.

[12] Fl. B. Florescu, *Portul popular din Mărginime*, lucrare în manuscris pentru vol. *Cercetări de artă populară — etnografie în zona Mărginimii Sibiului.*

https://biblioteca-digitala.ro

au făcut o sinteză, în croi şi broderii, între portul ardelean şi cel al celorlalte provincii româneşti (oglindit în sud-estul Ardealului). Creaţia lor se manifestă mai mult în menţinerea tradiţională a cîmpurilor, croiurilor, în conştientizarea acestei menţineri şi în varietăţi care se înscriu perfect în structurile de bază. Adoptarea acromatismului (negru — alb) şi constanţa menţinerii structurilor de port într-o epocă în care zonele manifestau tendinţe de înnoire cu precădere în acest domeniu au dus la extinderea largă a portului mărginenesc, care a devenit portul naţional românesc din Transilvania, nordul Olteniei şi Munteniei.

În concluzie, trebuie să spunem că zonarea este o operaţie complexă, în efectuarea căreia etnograful trebuie să aibă în vedere în permanenţă modul de viaţă al zonei respective. Interferenţa straturilor faptelor materiale trebuie raportată la condiţiile largi ale zonei, începînd cu cadrul natural şi terminînd cu psihologia specifică grupului, în condiţii de existenţă şi de dezvoltare istorică. Cercetarea trebuie să aibă în vedere deopotrivă aspectele sincronice şi diacronice, atît ale fiecărui grup de fapte în parte, cît şi pentru sistemul general de fenomene, deci sinteza tuturor planurilor de existenţă, singura care poate defini o zonă de cultură.

ASPECTS DE LA DÉMARCATION DES ZONES DANS L'ATLAS ETHNOGRAPHIQUE DE LA ROUMANIE

Le problème des zones de culture concerne dans la plus large mesure les recherches ethnographiques contemporaines, ayant trait à la présentation comparative des phénomènes, à leurs circulation et expansion — contribuant donc à l'explication scientifique finale.

La démarcation des zones ou le concept des zones, établi comme unité territoriale sur la base de la circulation et de la persistance de certains phénomènes ou faits culturels, est une méthode couramment utilisée dans l'ethnographie roumaine.

Dans la recherche de notre culture materielle populaire, la démarcation des zones a été faite, généralement, en partant premièrement des faits d'art populaire, ceux-ci ayant, par leur variété et par les marques personnelles, une plus grande capacité d'individualiser que les faits de culture proprement dits, ou bien que les outils, soit les objets techniques. Dans leur cadre on a accordé la priorité au costume populaire. En analysant la mécanique de définir les zones par le costume, on a constaté que les chercheurs ont utilisé des critériums différents. D'autres domaines de l'art populaire n'ont été abordés que rarement comme des critériums pour la démarcation des zones.

Parmi les problèmes de méthode et de technique de la recherche zonale, vient d'abord celui de la sélection des plans de faits, avec leur hiérarchie : lequel est le plus stable, le plus relevant, par soi-même ou en tant que repère. On se trouve donc devant une pluralité de faits. Ce n'est que la synthèse entre synchronique et diachronique qui peut donner un profil suffisament individualisé au groupe des faits matériels pour marquer une « zone ».

https://biblioteca-digitala.ro

Par conséquent, ce n'est pas la simple présence des faits qui puisse définir une zone, mais les rapports qui s'établissent entre eux et qui sont médiats nécessairement par des cadres plus amples : naturels, biologiques, psychologiques, économiques, sociaux, dans leur aspect diachronique ou synchronique. Ce fait est évident pour la méthode de l'école monographique roumaine. La synthèse se réalise très subtilement, sur le plan des données constantes, harmonisées par le réfléchissement et la récomposition dans les données spirituelles.

La démarcation des zones est une opération complexe dont la réalisation exige de l'ethnographe d'envisager en permanence la manière de vivre (le *modus vivendi*) de la zone respective. L'interférence des couches des faits matériels doit être rapportée aux conditions amples de la zone, en partant du cadre naturel et en finissant avec la psychologie spécifique du groupe, dans les conditions de l'existence et du développement historique.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

APLICAȚIILE EȘANTIONĂRII ÎN REALIZAREA ATLASULUI ETNOGRAFIC AL ROMÂNIEI

CORNELIA BELCIN și ALEXANDRU POPESCU

Abordînd problema eșantionării în legătură cu realizarea Atlasului etnografic al României, ne propunem, în primul rînd, deschiderea unei discuții privind aspectele teoretice, precum și cele aplicative ale acestei metode moderne de anchetă, consemnare și analiză. Trecînd în revistă experiența dobîndită de cercetători sau colective de lucru din alte state în acest domeniu și raportîndu-ne permanent la necesitățile de investigare reclamate de specificul fenomenelor de cultură populară de pe teritoriul țării noastre, vom analiza posibilitatea și utilitatea eșantionării în cadrul operațiilor de realizare ale Atlasului etnografic al României.

Principii teoretice generale. În toate domeniile de cercetare, inclusiv cel al științelor social-istorice, necesitatea explicării fenomenelor, a relevării aspectelor calitative, nu se poate face fără determinarea laturii cantitative, care, la nivelul actual de dezvoltare al investigațiilor, impune folosirea metodelor matematicii moderne. Preocuparea pentru cercetarea laturii cantitative a fenomenelor face absolut necesară abordarea unui număr mare de cazuri, deci cercetarea colectivităților statistice, corelată cu aplicarea unor procedee de înregistrare și măsurare cantitative, diferențiate și ele în funcție de caracteristicile fenomenelor și proceselor social-economice supuse studiului [1].

O trăsătură primordială a oricărei legități statistice, verificată adeseori practic, constă în faptul că ceea ce este necesar, general într-un ansamblu de fenomene se poate manifesta numai în cazul considerării și supunerii observației a unui număr destul de mare de unități ale ansamblului. În aceasta constă substratul legii numerelor mari, care constituie un element esențial al oricărei legități statistice și de a cărei acțiune trebuie să se țină seama în studiul tuturor colectivităților statistice. Cunoașterea acțiunii acesteia este indispensabilă pentru aplicarea teoriei selecției în statistică [2].

[1] Manea Mănescu, *Statistica și sociologia*, în *Teorie și metodă în științele sociale*, vol. I, București, Editura politică, 1965, p. 204.

[2] Gh. Mihoc și V. Urseanu, *Legea numerelor mari — element component al legității statistice*, în *Teorie și metodă în științele sociale*, vol. II, București, Editura politică, 1966, p. 96—97.

Rev. etn. folc., t. 14, nr. 6, p. 447—460, București, 1969

https://biblioteca-digitala.ro

Cercetarea selectivă, cu un cîmp tot mai larg de aplicaţii în ştiinţele sociale, este cea mai importantă observaţie parţială. Ea se defineşte prin aceea că sînt supuse studiului numai un anumit număr de unităţi ale ansamblului, alese astfel încît pe baza lor să se poată realiza o caracterizare riguroasă şi operativă a acestuia. Colectivitatea cercetată poartă numele de colectivitate generală, iar cea parţială, extrasă din ea, se numeşte colectivitate de selecţie sau eşantion.

La proiectarea unei anchete ample, de proporţii naţionale, este preferabilă aplicarea metodelor selective, datorită avantajelor pe care acestea le oferă în comparaţie cu ancheta completă. Este vorba de economisirea resurselor materiale, a muncii (personal mai redus pentru cercetarea de teren, pentru intabularea şi prelucrarea datelor), a timpului. Din punct de vedere teoretic, eşantionarea permite un nivel global mai înalt de exactitate decît o enumerare completă : proporţiile mai mici îngăduie şi aplicarea mai multor verificări şi teste de exactitate în toate etapele, precum şi acordarea unei atenţii sporite redactării şi analizei [3].

Efectuarea cercetării prin eşantion permite extragerea unor concluzii asupra fenomenului abordat, avînd în vedere, în primul rînd, verificarea semnificaţiei, precum şi evaluarea sa. În primul caz, încercăm să stabilim dacă anumite ansambluri şi fracţiuni de ansamblu diferă între ele prin caracteristici particulare ; în al doilea caz, în baza informaţiilor oferite de eşantion, avem posibilitatea să evaluăm o cantitate necunoscută de fapte [4].

Cercetările statistice sînt însă esenţiale şi în verificarea ipotezelor, unde anchetele de teren au un rol capital, prin argumentele pe care le pot oferi.

Realizarea eşantionării este o etapă de bază, absolut necesară în construcţia modelelor, pe care se întemeiază analiza cu mai multe variabile a materialului obţinut, avînd drept scop final cunoaşterea şi interpretarea datelor de teren.

Aşadar, pentru ştiinţele sociale, metodele statistice, între care şi eşantionarea, reprezintă forme perfecţionate ale metodei comparative. Traducerea fenomenelor în cifre şi simboluri permite abordarea simultană a unui foarte mare număr dintre acestea, confruntarea cu o mare precizie a caracteristicilor lor, aprofundarea analizei [5].

Utilizarea eşantionării în etnografie. Aplicarea metodelor statistice în ştiinţele social-istorice este cu totul necesară şi îndreptăţită, deoarece, „în locul practicii vechi a argumentaţiei prin exemple izolate, se impune considerarea în masă a fenomenului [...]. Orice fel de cercetare de teren etnografică, folclorică, lingvistică [...] nu devine doveditoare decît cu condiţia epuizării materialului informativ existent şi a unei ulterioare cartografieri" [6].

---

[3] C. A. Moser, *Metodele de anchetă în investigarea fenomenelor sociale*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1967, p. 85.

[4] *Ibidem*, p. 213.

[5] M. Duverger, *Tehnicile matematice şi grafice în ştiinţele sociale*, în *Teorie şi metodă în ştiinţele sociale*, vol. II, Bucureşti, Editura politică, 1966, p. 125.

[6] H. H. Stahl şi I.Donat, *Etnografie şi istorie*, în „Revista de etnografie şi folclor", nr. 1, 1966, p. 11.

https://biblioteca-digitala.ro

Un moment important în modernizarea tipului de anchetă îl constituie activitatea cercetătorului englez Tylor, care a folosit statistica pentru ilustrarea ipotezelor sale. El a publicat însă doar rezultatele studiilor, nu și lista societăților pe care le-a cercetat, astfel încît nu avem posibilitatea de a ști modul în care și-a selectat cazurile.

În general, la fel au procedat și Hobhouse, Wheeler, Grinsberg, ei avînd în vedere mărirea numărului de exemple, care însă au fost alese la întîmplare, deci nu au putut ajunge la generalizări caracteristice, reprezentative.

Contribuții importante la perfecționarea metodei au fost aduse de specialiștii americani, englezi, francezi prin folosirea eșantionării în selecționarea cazurilor. Principiile „cercetării interculturale", care formează platforma teoretică a metodei, au în vedere realizarea unor standarde de eșantionare, astfel încît rezultatele operației să fie apte pentru prelucrarea statistică.

În general, s-a ajuns la concluzia că în domeniul cultural nu este nevoie de eșantioane de mare cuprindere, iar aprecierea lor nu trebuie făcută în mod aproximativ. Nu este recomandabilă o selecționare a materialului doar pe orizontală, ci o eșantionare stratificată, adaptată la faptele etnografice, caracterizate prin fenomene de variație și distribuție diverse.

Așadar, avînd la bază metoda eșantionării interculturale, atlasele etnografice cumulează, sistematizează datele specifice ale diverselor unități culturale. Pe plan mai general, ele pot surprinde variațiile culturale, în interiorul anumitor arii, și tendințele lor de evoluție, incidența și distribuția fenomenelor social-culturale pe arii mai largi.

Fără a intra deocamdată în amănuntele legate de realizarea practică a eșantionului cultural, trebuie să subliniem că experiența dobîndită, în această direcție, de specialiștii din diverse țări este deosebit de semnificativă. Reducînd desigur proporțiile, schimbînd unitatea de măsură a eșantionului, adaptînd o parte a principiilor sale la specificul alcătuirii unui atlas național, considerăm posibilă și utilă folosirea eșantionului stratificat în proiectarea anchetelor de teren pentru Atlasul etnografic al României.

În legătură cu experiența altor atlase naționale europene în această direcție menționăm că, la Conferința internațională de lucru asupra cartografierii etnologice, ținută la Zagreb în februarie 1966, s-a discutat printre altele și problema sistemelor de proiectare a anchetelor, a fixării punctelor rețelei de cercetat. Dintre cele 22 de țări prezente, cele mai multe țări europene folosesc un sistem formal, avînd la bază considerarea împărțirilor administrative vechi sau noi și extinderea relativ arbitrară la toate unitățile administrative a prezenței sau absenței fenomenului constatat numai într-un punct [7].

În alte cîteva țări (R.S. Cehoslovacă, R.P. Ungară, R.F. a Germaniei) e folosită o rețea variabilă de puncte, potrivit tematicii cercetate. Pînă în prezent numai cercetătorii albanezi au proiectat un eșantion cultural stratificat, avînd la bază împărțirea teritoriului țării în unități social-economice și culturale, fiecare cu caracteristici bine diferențiate [8].

[7] *Internationale Arbeitskonferenz über die ethnologische Kartographie*, Zagreb, 1966, p. 87.
[8] *Ibidem*, p. 78—79.

https://biblioteca-digitala.ro

În sfîrşit, o altă problemă teoretică, deosebit de importantă şi controversată, pe care o vom aborda este aceea a perspectivei temporale diacronice în tratarea fenomenelor de cultură, prin metodele statistice, în general, şi prin eşantionare, în special.

Acest aspect s-a bucurat de atenţia cuvenită din partea unor cercetători care consideră că eşantionarea se poate încadra criteriilor etnografice diacronice de înregistrare, analiză şi redactare statistică, neducînd la estomparea sau deformarea anumitor aspecte.

O serie de specialişti consemnează printre criteriile de eşantionare şi pe acela al stabilirii perioadei aproximative de cînd datează cele mai importante informaţii în legătură cu trăsăturile culturale avute în vedere.

Este vorba, de fapt, de o necesitate generală a atlaselor etnografice : stabilirea perspectivei, a nivelului în timp la care este abordat fenomenul istorico-cultural. Una din posibilităţile de rezolvare a problemei este fixarea unei anumite perioade în cadrul căreia este consemnat stadiul de evoluţie corespunzător al faptelor de cultură populară. Aplicîndu-se unei platforme temporale unice, metoda eşantionării, prin însuşi substratul ei exact, matematic, conservă, prin rezultatele sale, această perspectivă diacronică unitară.

★

În continuare, vom expune, în esenţa lor, principalele probleme concrete ale eşantionării văzute în perspectiva elaborării Atlasului etnografic al României, în acord cu normele teoretice generale ale acestei metode statistice.

De la bun început, subliniem că, atît în ceea ce priveşte stabilirea proiectului de eşantionare, cît şi pe parcursul etapelor de realizare ale Atlasului, conlucrarea dintre etnografi şi statisticieni trebuie să fie cît se poate de strînsă, dat fiind caracterul cu totul specializat al metodei în discuţie. În cadrul acestei conlucrări, etnograful este chemat să stabilească principiile, necesităţile, etapele concrete ale operaţiei, în funcţie atît de specificul fenomenului cultural, cît şi de criteriile Atlasului, iar statisticianul să transfere această problematică în termenii normelor de eşantionare, ceea ce implică operaţii dificile, începînd cu matematizarea procedeelor şi încheindu-se cu utilizarea maşinilor de calcul.

În ceea ce ne priveşte, vom încerca, din punct de vedere etnografic, în limitele principiale ale lucrării de faţă, să argumentăm utilizarea metodei în perspectiva realizării Atlasului etnografic al României şi să analizăm cîteva din criteriile, etapele, momentele generale ale transpunerii sale în practică, fără a intra deocamdată în discutarea unor probleme speciale (ex. aplicarea formulelor matematice).

★

În contextul general al operaţiilor legate de realizarea Atlasului, ne vom referi, cu precădere, la etapele proiectării şi realizării eşantionării :

1. *Stabilirea cadrului de eşantionare* (*desemnarea zonelor etnografice*) în raport cu ansamblul cultural naţional (număr de unităţi culturale : aşezări, sate).

2. *Alegerea metodelor — schemelor de eşantionare*, în vederea consemnării, organizării şi sistematizării materialului de teren. Între această

https://biblioteca-digitala.ro

ETAPELE EŞANTIONĂRII ÎN CADRUL ATLASULUI ETNOGRAFIC

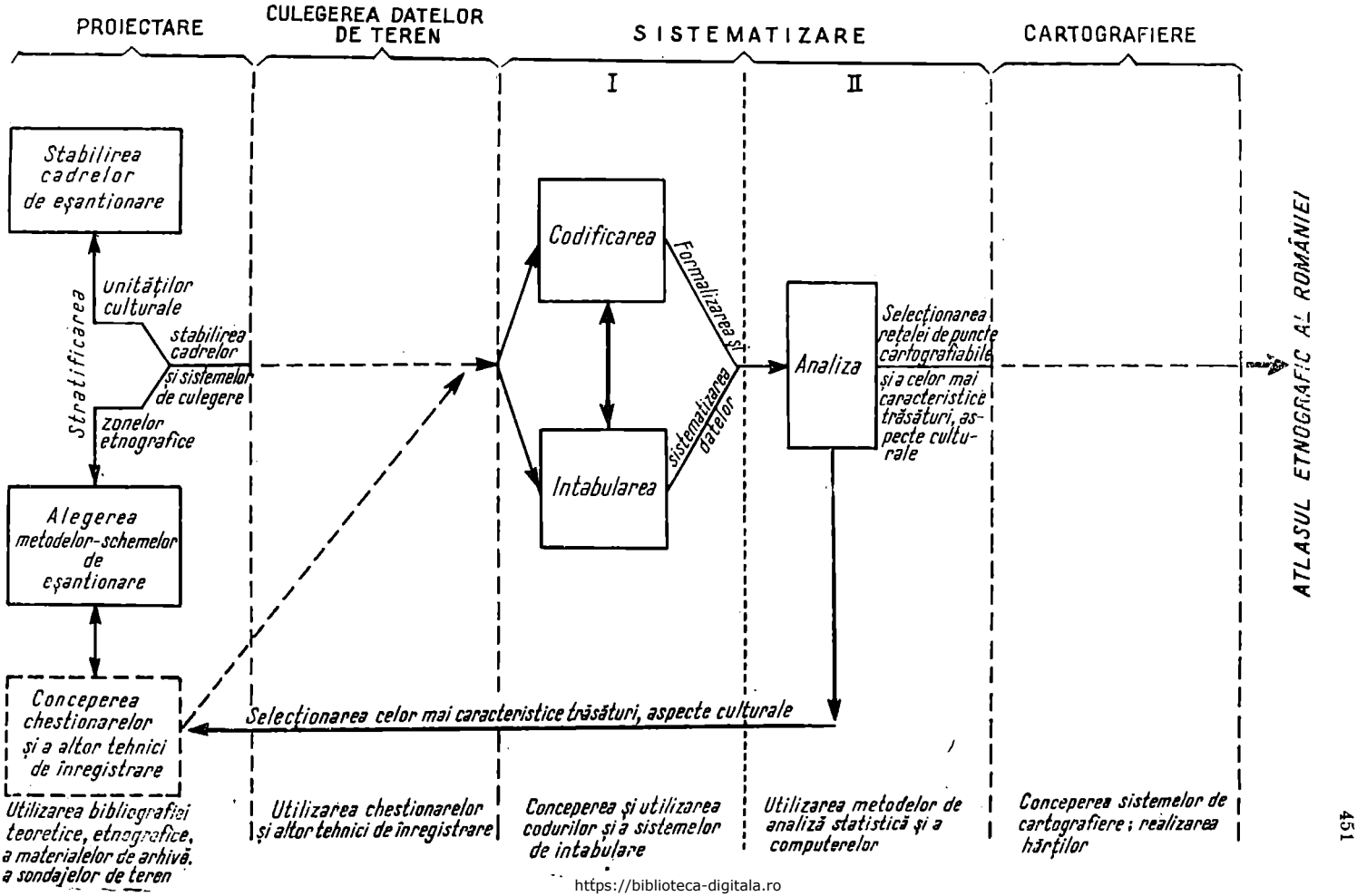
PROIECTARE
CULEGEREA DATELOR DE TEREN
SISTEMATIZARE
CARTOGRAFIERE
I
II
Stabilirea cadrelor de eşantionare
Stratificarea
unităţilor culturale
stabilirea cadrelor şi sistemelor de culegere
zonelor etnografice
Alegerea metodelor-schemelor de eşantionare
Conceperea chestionarelor şi a altor tehnici de înregistrare
Codificarea
Intabularea
Formalizarea şi sistematizarea datelor
Analiza
Selecţionarea reţelei de puncte cartografiabile şi a celor mai caracteristice trăsături, aspecte culturale
Selecţionarea celor mai caracteristice trăsături, aspecte culturale
ATLASUL ETNOGRAFIC AL ROMÂNIEI
Utilizarea bibliografiei teoretice, etnografice, a materialelor de arhivă, a sondajelor de teren
Utilizarea chestionarelor şi altor tehnici de înregistrare
Conceperea şi utilizarea codurilor şi a sistemelor de intabulare
Utilizarea metodelor de analiză statistică şi a computerelor
Conceperea sistemelor de cartografiere; realizarea hărţilor

https://biblioteca-digitala.ro

etapă a eşantionării şi următoarele, se desfăşoară activitatea propriu-zisă de culegere, prin chestionare sau alte tehnici de înregistrare (desen) a materialului de teren, ceea ce oferă baza acţiunilor care au loc în cadrul următoarei etape a eşantionării.

3. *Sistematizarea datelor* (*clasificare*, *intabulare*, *analiză*), în vederea modelării rezultatelor şi obţinerii reţelei de puncte cartografiabile, aceasta făcînd parte din operaţiile finale ale Atlasului, de concepere şi sistematizare a hărţilor tematice.

Menţionăm că nu este vorba de o ordine cronologică strictă, ci mai mult de una funcţională. Astfel, primele două etape (stabilirea cadrului de eşantionare şi alegerea metodelor — schemelor de eşantionare) se desfăşoară în linii mari paralel, condiţionîndu-se reciproc şi integrîndu-se, în general, operaţiilor de proiectare ale eşantionării.

Stabilirea zonelor eşantionabile. Culegerea, prelucrarea şi cartografierea materialului conţinut de întreg ansamblul naţional, cuprinzînd cele 13 149 de sate [9] de pe teritoriul României, ar constitui o operaţie extrem de dificilă, ceea ce face necesară, aşa cum am arătat, aplicarea eşantionării, al cărei rezultat final îl constituie selecţionarea de puncte cartografiabile reprezentative.

Un prim moment în proiectarea acestor operaţii îl formează divizarea întregului ansamblu naţional (numărul total al unităţilor culturale — aşezări, sate) în cadre de eşantionare (zone etnografice), în interiorul fiecăreia dintre ele aplicîndu-se schemele concrete de eşantionare.

În stabilirea naturii, poziţiei şi frecvenţei zonelor eşantionabile trebuie să se ţină seama atît de criteriile, necesităţile operaţiei statistice în sine, cît şi de cele legate de specificul fenomenelor de cultură populară românească.

În definirea acestor zone există două posibilităţi teoretice : să se meargă pe eşantioane mari, selectate mai puţin îngrijit, sau pe eşantioane de dimensiuni mai reduse, alese foarte atent prin aplicarea riguroasă a principiilor eşantionării.

Avînd în vedere necesităţile Atlasului etnografic, legate de relevarea atît a frecvenţei, cît şi a aspectelor calitative ale fenomenelor de cultură populară românească, optăm pentru cea de-a doua posibilitate, aceea a eşantioanelor de dimensiuni mai reduse şi constituite pe criterii stricte, bine definite din punct de vedere etnografic.

Estimarea parametrilor fondului eşantionabil îşi găseşte un corolar în fixarea mărimii şi limitelor acestuia, operaţie prealabilă de maximă importanţă, dat fiind că dimensiunea cadrului eşantionului determină, în mare măsură, precizia de estimare a rezultatelor (de exemplu, un eşantion mic este acela care cuprinde pînă la 30 de unităţi). În general, pentru proiectarea dimensiunilor eşantioanelor se ţine seama de relaţia dintre parametrii acestora şi variabilele incluse [10].

Trecînd la analiza problemei mărimii zonei eşantionabile, în funcţie de specificul fenomenelor social-culturale şi de necesităţile de lucru la Atlasul etnografic, subliniem că aceste criterii sînt atît de natură calitativă (caracteristici demografice, frecvenţa aşezărilor, importanţa zonei

[9] „Buletinul oficial", nr. 163—165/20 dec. 1968.

[10] C. A. Moser, *op. cit.*, p. 172—177 şi P. Pépe, M. Tisserand-Perrier, *Méthodes statistiques dans les sciences humaines*, Paris, 1962, p. 177—189.

https://biblioteca-digitala.ro

respective în etnogeneză și în repartiția aspectelor culturale celor mai caracteristice), cît și cantitativă : necesitatea de cuprindere a întregului teritoriu al țării, exhaustivitatea cartografierii. În funcție de aceste principii teoretice, respingem, de la bun început, soluțiile extreme, adică amplasarea centrelor de greutate, a „nodurilor" rețelei de puncte cartografiabile după considerente adesea subiective, adică fără a se fixa un fond reprezentativ și unic de criterii social-culturale, dar și dispunerea rețelei în funcție de un punct de vedere pur obiectivist, geometrizant, prin împărțirea apriorică a teritoriului țării în zone, cercuri egale.

Îmbinarea principiilor etnografice cu cele statistice, excluzîndu-se pericolul selectismului, se poate realiza, în primul rînd, prin desemnarea concretă a celor dintîi (pe baza determinării concrete a specificului social-cultural al zonelor, a conexiunilor și locului lor în complexul național), față de care cercetarea trebuie să manifeste și în continuare o deosebită solicitudine.

Problema a suscitat interesul specialiștilor din numeroase țări. Denumind semnificativ zona etnografică drept „comunitate", C.M. Arensberg demonstrează importanța acesteia atît ca unitate de observație, cît și ca eșantion. De altfel, după părerea sa, o bună perioadă, individualul, mai mult decît comunitatea, a fost ales ca eșantion, ceea ce a impietat serios asupra progreselor metodei și realismului concluziilor, mai ales în perspectiva globală, evolutivă.

Zona, considerată drept cadru minimal, se definește atît în funcție de caracteristicile naturale, cît și de coeziunea sa social-economică și culturală. Printre criteriile principale pentru fixarea poziției și mărimii zonei eșantionabile menționăm : 1) reprezentativitatea : definirea și individualizarea sa ca unitate funcțională în raport cu criteriile culturale, sociale, economice etc. ; 2) unitatea, coeziunea : detașarea, pe această bază, de zonele limitrofe prin marcarea forțelor sale de coeziune și a naturii relațiilor sale interne și externe ; 3) amplitudinea : cuprinderea întregului teritoriu în cadrul căruia fenomenele culturale îmbracă o formă specifică, condiție esențială a operativității eșantionării.

În funcție de aceste criterii se impun și unele principii metodologice importante pentru considerarea zonei etnografice drept zonă eșantionabilă. Astfel, menționăm că mărimea zonei poate desemna cadrul unei eșantionări stratificate și multistadiale, metodă care, așa cum vom vedea, este potrivită pentru realizarea atlaselor etnografice doar dacă conține o stratificare, grupare minimală a unităților sale componente (sate), după criteriile geografice, demografice, economico-culturale etc. În același timp, însă, nu este absolut necesar ca în interiorul fiecărei zone să se manifeste absolut toate trăsăturile culturale avute în vedere [11].

În ceea ce privește aspectul diacronic al materialului de eșantionat, trebuie să menționăm că, la rîndul său, criteriul istoric joacă un rol definitoriu. De cele mai multe ori, aceste zone etnografice se caracterizează printr-o comunitate de viață istorică sau printr-o integrare unitară în complexul istoric al teritoriului provinciei respective, ca și în cel național. În nici un caz compartimentările istorico-politice fortuite, existente și

[11] C. M. Arensberg, *The Community as Object and as Sample*, în „American Anthropologist", vol. 63, nr. 2, p. 241—260.

https://biblioteca-digitala.ro

dispărute la un moment dat, determinate de forţe externe, nu trebuie să ducă la fragmentarea unor zone unitare. În acest sens, se poate demonstra existenţa, pe întreg teritoriul ţării, a numeroase zone etnografice — cadre optime de eşantionare — care cuprind porţiuni limitrofe ale celor trei mari provincii istorice româneşti.

De altfel, o analiză concretă a fenomenelor de cultură populară românească demonstrează posibilitatea practică a unei zonări etnografice a întregului teritoriu al ţării. Fără a ne referi, în acest stadiu al discuţiei noastre, care presupune doar o expunere şi o argumentare principială, la aspectele concrete ale problemei, amintim că atît concluziile istoricilor (mai ales ale lui N. Iorga), geografilor (Vintilă Mihăilescu, I. Conea), cît şi investigaţiile etnografice mai vechi şi mai noi (S. Mehedinţi, R. Vuia) demonstrează cu numeroase exemple, ce vor trebui amplificate în viitor, existenţa unor asemenea zone de dimensiuni variabile, potrivit specificului lor, avînd caractere, o evoluţie şi o funcţionalitate proprie.

De altfel, la concluzii analoge au ajuns şi cei mai proeminenţi reprezentanţi ai Şcolii sociologice de la Bucureşti, care au în vedere folosirea metodelor statistice în organizarea datelor de teren pentru urmărirea răspîndirii şi frecvenţei fenomenelor, precum şi a circulaţiei lor. Pentru realizarea unui Atlas sociologic al României se viza, pe de o parte, „satul, ca unitate tipică de viaţă socială", iar pe de altă parte „regiunea etnografică". Pentru culegerea, sistematizarea şi cartografierea datelor trebuiau alese regiunile şi satele cele mai tipice, caracteristice şi reprezentative.

Problema regiunilor, zonelor etnografice, a originii, naturii şi limitelor lor trebuie pusă în raport cu aceea a „ţărilor istorice", cum sînt denumite de literatura de specialitate. Este reprezentativ în acest sens exemplul văilor şi depresiunilor carpatine, care au adăpostit cîte o „ţară, mică organizaţie politică, de esenţă populară, mici românii locale ale pămîntului românesc", după expresia lui Traian Herseni [12].

Acest punct de vedere nu este cîtuşi de puţin în contradicţie cu evidenţierea unităţii culturii populare româneşti; el însuşi poate constitui (şi aici metodele statistice moderne vor trebui să-şi aducă un substanţial aport) o posibilitate de ilustrare, conform principiului ridicării de la particular la general a formelor concrete de manifestare a specificului naţional.

Stabilirea zonelor etnografice, a frecvenţei şi mărimilor lor constituie un moment iniţial de mare importanţă pentru fixarea cadrului eşantionării. Practic, operaţia porneşte de la un fond de cunoştinţe etnografice preliminare (bibliografie, materiale de arhivă etc.), care, după necesităţi, poate fi completat cu anchete de teren, sondaje, menite să ilustreze unele aspecte mai puţin cunoscute.

În cele ce urmează, vom cita un exemplu concret de stabilire a cadrelor de eşantionare prin stratificare descendentă, aşa cum se materializează el în sistemul de lucru al cercetătorilor albanezi, în cadrul realizării Atlasului etnografic al ţării.

Se argumentează că, datorită caracterelor etnogeografice complexe ale ţării, s-a adoptat o zonare corespunzînd grupelor etnice şi caracterelor culturale. În acelaşi timp, s-a ţinut seama de subdiviziunile istorico-

[12] Tr. Herseni, *Probleme de sociologie pastorală*, Bucureşti, 1941, p. 175—202.

https://biblioteca-digitala.ro

tradiționale, așa cum se materializează ele în izvoarele scrise și în conștiința populară. Astfel, întreg teritoriul Albaniei a fost divizat în 8 secțiuni, corespunzătoare unor comunități etnografice, economice și sociale. Fiecare din aceste zone a fost divizată, ținîndu-se seama de aceleași criterii, în 4 sau 5 grupuri mai restrînse, cuprinzînd fiecare 10—20 de sate. Indicativul secțiunilor mari îl constituie inițiala denumirii fiecăreia dintre ele, subdiviziunile lor au ca indicative cifre romane sau litere mici, iar punctele, unitățile etnografice (satele), cifre arabe.

După stabilirea cadrelor, s-a trecut la operațiile propriu-zise de eșantionare, ajungîndu-se, ca regulă generală, să se selecționeze cîte un sat reprezentativ dintr-un număr de 10 sate, ceea ce a dat un total de 400 de sate [13].

Fără îndoială că dimensiunile și criteriile de stabilire a zonelor și subzonelor corespund specificului cultural și dimensiunilor generale ale țării. Exemplul este însă semnificativ în ceea ce privește sistemul de lucru, constînd în operații riguroase de subzonare descendentă, prin divizarea fiecărei macrozone în secțiuni mai mici, caracteristice și unitare, cadre optime de aplicare a metodelor și schemelor de eșantionare, ale cărei principii și momente esențiale le vom expune în cele ce urmează.

Metode — scheme de eșantionare. În alegerea uneia sau alteia dintre metodele consacrate în literatura de specialitate etnografică sau a altor domenii conexe trebuie avute în vedere acele scheme care au dovedit o mai mare valabilitate teoretică și care, în același timp, își pot găsi o aplicabilitate optimă la specificul și formele fenomenului cultural.

În funcție de aceste necesități, considerăm drept cea mai potrivită metodă, conform schemei propuse de C. A. Moser, cea a eșantionării stratificate și multistadiale. Principial, ea presupune valorificarea tuturor cunoștințelor prealabile pe care le deținem în legătură cu fondul de fapte, deci, în cazul problematicii Atlasului, cu unitățile social-culturale (sate, așezări) și individuale (persoane chestionate), în vederea amplificării caracterului reprezentativ și preciziei eșantionării. Aceste scheme presupun, în aspectul lor stratificat, împărțirea fondului de fapte aflat în cadrul eșantionabil, deci, în ceea ce ne privește, zona etnografică, într-un număr de straturi (grupe) potrivit structurii acesteia. În aspectul lor multistadial, ele presupun, în continuare, o subeșantionare în interiorul straturilor, grupelor alese în primul stadiu (cluster sampling) [14].

În afara altor avantaje, de ordin teoretic și practic, oferite de metoda în discuție, asupra cărora vom mai reveni, menționăm deocamdată faptul că ea presupune, în ceea ce privește înregistrarea, analiza și consemnarea, o mare fidelitate față de aspectele structurale și funcționale, sincronice și diacronice ale fenomenelor social-culturale.

Aplicate la necesitățile concrete ale Atlasului etnografic, ele capătă materializări analoge în cele două mari momente ale eșantionării, prima realizîndu-se la nivelul unităților cartografiabile (satul, așezarea), iar cea de-a doua la nivelul zonei eșantionabile.

Cel dintîi moment are drept scop înregistrarea și cumularea tuturor faptelor, trăsăturilor culturale, așa cum se materializează ele în chestio-

[13] *Internationale Arbeitskonferenz über die ethnologische Kartographie*, p. 78—79.
[14] C. A. Moser, *op. cit.*, p. 121—135.

https://biblioteca-digitala.ro

narele individuale sau alte forme de înregistrare. Practic, urmează ca totalitatea informatorilor avuţi în vedere să fie împărţiţi în subgrupe, straturi, potrivit unor criterii prestabilite (sex, vîrstă, specializare economică), din interiorul cărora se aleg, proporţional sau în funcţie de importanţa fracţiunii respective, o serie de indivizi ce urmează să fie chestionaţi. În cadrul celui de-al doilea moment, datele rezultate din chestionarea acestora vor fi prelucrate pe baza unor sisteme de codificare, intabulare şi analiză ale căror principii le vom discuta ulterior, obţinîndu-se o imagine-tip, unică şi caracteristică pentru fiecare trăsătură, aspect cultural la nivelul fiecărei unităţi.

Pornindu-se de la acest fond de fapte selecţionate, cel de-al doilea moment, avînd aceleaşi modalităţi generale de realizare, se desfăşoară la un nivel superior, acela al zonei eşantionabile, cuprinzînd, cum am văzut, un anumit număr de unităţi săteşti, în legătură cu care dispunem, pentru fiecare în parte, ca rezultat al operaţiilor enumerate mai sus, de datele caracteristice asupra aspectelor culturale avute în vedere.

Stratificarea are la bază, de această dată, criterii social-culturale generale : unităţile săteşti sînt grupate potrivit specificului lor geografic, demografic, economic, cultural. Din interiorul acestor grupe se aleg, din nou, în regim aleatoriu, o serie de unităţi, asupra cărora se aplică, printr-un ciclu de procedee asupra cărora vom reveni, operaţia propriu-zisă a eşantionării. În cele ce urmează, atît în această parte a lucrării, cît şi în celelalte, ne vom referi doar la acest al doilea moment, care se desfăşoară la nivelul fiecărui cadru eşantionabil (zonă etnografică).

Teoretic, în alegerea acestor unităţi (sate), în interiorul straturilor conţinute de zona eşantionabilă, trebuie să ţinem seama de cerinţele fundamentale ale metodei, care are, în primul rînd, un caracter aleator, conform căruia fiecare unitate are posibilitatea de a fi selecţionată.

Practic, operaţia se poate realiza pe mai multe căi. Una dintre ele este cea propusă de Charles W. Mc. Nett şi Roger E. Kirk şi denumită de aceştia „metoda reţelei". Ea constă în trasarea unei reţele geometrice regulate şi selecţionarea acelor unităţi aflate în „nodurile" echidistante sau în apropierea lor [15].

Considerăm însă că specificul metodei se realizează în condiţii mai normale în cadrul modalităţilor propuse de P. Pépe, M. Tisserand-Perrier, C. A. Moser şi alţii, adoptate în general şi de cercetătorii americani. După părerea lor, această operaţie de selecţionare probabilistică, denumită „extragere stratificată", se realizează printr-un sondaj aleator în diferite clase (recte : straturile stabilite) ale unui ansamblu (recte : zona eşantionabilă) [16]. În scopul presupus pot fi folosite hărţi detaliate tematice ale zonei în discuţie, ale căror date vor fi expuse pe tabele selective.

Fără îndoială, modalităţile practice de realizare ale operaţiilor se mai cer elucidate, dar considerăm că, din punct de vedere teoretic, metoda eşantionării stratificate şi multistadiale îşi justifică utilitatea în această etapă a realizării Atlasului.

Codificarea, intabularea şi analiza. Presupunînd operaţia de culegere a materialului de teren, prin chestionare sau alte tehnici de înregistrare,

[15] Charles W. Mc. Nett şi Roger E. Kirk, *Drawing Random Samples in Cross-Cultural Studies: A. Suggested Method*, în „American Anthropologist", vol. 70, nr. 1, p. 50—55.

[16] P. Pépe şi M. Tisserand-Perrier, *op. cit.*, p. 258.

https://biblioteca-digitala.ro

realizată în cadrul normelor de eșantionare descrise mai sus, ne vom ocupa, în cele ce urmează, de operația finală presupusă de această metodă : codificarea, intabularea și analiza trăsăturilor (categoriilor) culturale sau a variabilelor, în termeni statistici, a căror prezență, formă, intensitate etc. sînt urmărite și cartografiate prin Atlasul etnografic.

Operația este dificilă, presupunînd un înalt grad de specializare, astfel încît, și în această etapă finală, concursul statisticienilor și al altor persoane calificate în acest domeniu este imperios necesar. În ceea ce ne privește, conform profilului general al prezentei lucrări, vom analiza doar cîteva din principiile și formulele de realizare, pornind de la experiența, în rezolvarea problemei, cristalizată în alte țări și de la o serie de considerente asupra specificului fenomenelor de cultură populară românească și necesităților Atlasului etnografic.

Așa cum am arătat, aplicarea metodei eșantionării, în cadrul Atlasului etnografic, vizează selecționarea rețelei de puncte cartografiabile, pornind de la considerentele imposibilității, din punctul de vedere al culegerii materialului și al redării grafice a punctelor în discuție, a luării în evidență a celor peste 13 000 de sate, așezări de pe teritoriul țării. Pe de altă parte, în afară de criteriul selectării aleatoare, eșantionarea mai are în vedere și pe cel al reprezentativității rețelei de puncte cartografiabile.

Operația depistării acestor puncte se desfășoară la nivelul fiecărei zone eșantionate și are la bază tehnica statistică a analizei grupului, cum este denumită de R. P. Chaney [17]. În linii generale, un prim moment este codificarea trăsăturilor culturale, a variabilelor, adică a aspectelor culturale a căror răspîndire și formă se consideră necesare a fi urmărite prin cartografiere, deci, practic, a răspunsurilor la chestionare sau a rezultatelor celorlalte forme de înregistrare (desen, de exemplu). Prin codificare se înțelege formalizarea, transpunerea în litere, cifre sau alte simboluri a trăsăturilor, caracterelor culturale avute în vedere, făcîndu-le astfel apte intabulării și prelucrării statistice.

În conceperea codurilor ni se pare utilă observația lui Wolf [18] după care aspectele etnografice se împart, în linii mari, în aspecte cumulative și noncumulative. Cumulative sînt acele aspecte care pot fi evaluate și înregistrate pe o scară unidimensională ascendentă, deci pentru care se pot folosi coduri cifrice (de exemplu, gradul de specializare economică a unui anumit sat poate fi estimat cifric pe o scală a intensității generale a respectivei ocupații). Noncumulative sînt acele aspecte care se caracterizează printr-o capacitate de multiple combinații și ale căror variante tipologice se pot formaliza mai bine, după părerea noastră, prin simboluri, coduri uni- sau multiliterale (de exemplu, pentru a se urmări răspîndirea diferitelor forme de plug, se concepe o tipologie generală a plugului, notîndu-se în dreptul fiecărui sat codul fiecărei variante).

Momentul următor al operației are drept scop determinarea pentru fiecare trăsătură culturală a acelor sate care sînt purtătoarele celor mai caracteristice aspecte pentru respectiva zonă eșantionată, adică, din punct

[17] R. P. Chaney, *Tipology and Patterning : Spiro's Sample Reexamined*, în „American Anthropologist", vol. 68, nr. 3, p. 1457.

[18] F. Wolf, *The Study of Evolution*, în *Horizons of Anthropology*, Chicago, 1964, p. 1459.

https://biblioteca-digitala.ro

de vedere teoretic, manifestă un grad superior de incidenţă cu modelul, media trăsăturii culturale în discuţie. În felul acesta ne apropiem de scopul final propus, adică depistarea, în parte, pentru fiecare aspect cultural, a celor mai caracteristice sate-puncte cartografiabile, la nivelul fiecărei zone etnografice eşantionate, astfel încît cumularea acestor rezultate are drept scop realizarea hărţilor specializate pentru întreg teritoriul ţării, care să conţină reţeaua celor mai reprezentative puncte cartografiabile. Este probabil ca pentru diferite aspecte culturale să obţinem puncte diferite, adică pe fiecare hartă tematică să apară alte puncte caracteristice, deci vom construi o reţea variabilă de puncte cartografiabile, posibilitate avută în vedere, de altfel, şi în realizarea atlaselor etnografice în diferite ţări care au adoptat metode de lucru din cele mai moderne. Numărul de puncte al reţelei se poate stabili în funcţie de diferite criterii, fie cel al proporţionalităţii, fie cel al mărimii şi importanţei zonei în discuţie.

Aşadar, pornind atît de la considerente de ordin teoretic, cît şi practic, metoda eşantionării, aplicată la realizarea Atlasului etnografic al României, vizează obţinerea unei reţele de puncte cartografiabile cu adevărat reprezentative, selecţionate într-un regim aleator raţional, care exclude posibilitatea arbitrarului sau subiectivismului empirist.

Concret, în termeni generali, această selecţionare obiectivă se realizează prin analiza rezultatelor codificate ale culegerilor, prin aplicarea unor formule matematice adaptate sau prin intabularea şi prospectarea lor. Alegerea uneia sau alteia din metodele de analiză trebuie să determine modalitatea de codificare şi de ordonare a coloanelor din tabele, astfel încît acestea să scoată cît mai bine în evidenţă incidenţele (numeroase tipuri de asemenea tabele au fost publicate în revistele „Ethnology", „Current Anthropology", „American Anthropologist" etc.). De asemenea, este de studiat şi posibilitatea realizării acestor operaţii prin analiză programată la computere.

Deşi nu a intrat direct în sfera problematicii dezbătute pînă acum, vom aminti şi o altă posibilitate pe care o oferă aplicarea eşantionării în conceperea Atlasului etnografic, şi anume selecţionarea celor mai caracteristice trăsături, aspecte culturale, prin prisma criteriilor unei înalte frecvenţe şi organice funcţionalităţi a lor. Astfel, prin metoda denumită de etnologii americani a „componentelor principale", pornindu-se de la reordonarea aceloraşi date codificate şi intabulate, se pot stabili aspectele, variabilele cele mai frecvente şi mai corelate, deci se realizează identificarea acelor trăsături culturale ale căror interrelaţii sînt îndeajuns de consistente pentru a le face reprezentative şi apte de a fi incluse în eşantionare.

Probleme de cartografiere. În încheiere, se impune şi menţionarea cîtorva probleme legate de redarea grafică a reţelei de puncte cartografiabile şi a altor elemente, în primul rînd în legătură cu posibilităţile de rezolvare a lor prin prisma aplicării metodei eşantionării în realizarea Atlasului etnografic şi în raport cu normele generale de cartografiere.

Astfel, referindu-ne la fiecare hartă tematică în parte, zonele etnografice eşantionate pot fi redate prin „metoda fondului calitativ", care constă în evidenţierea suprafeţelor diferenţiate prin o anumită culoare sau haşură. Această metodă poate servi nu numai la diferenţierea zonelor, dar şi la raportarea lor : acelea care prezintă caracteristici generale ana-

https://biblioteca-digitala.ro

loge pot fi redate prin culori, nuanțe asemănătoare. Fixarea rețelei de puncte cartografiabile se poate realiza prin așa-numita „metodă a punctului", în forme diferențiate. În felul acesta se pot reda grafic, pe de o parte, toate punctele (satele) investigate, în care a fost depistată respectiva trăsătură culturală, prin semne de dimensiuni mai mici, iar acele puncte care, prin eșantionare, au fost considerate reprezentative pot fi marcate prin semne mai mari, indicîndu-se, eventual, în dreptul lor și numele satului (în funcție de necesitățile grafice generale ale hărții se poate recurge doar la redarea rețelei de puncte caracteristice).

Eventual, pentru a se marca, în afara densității relative, și variațiile fenomenelor, se poate recurge la corelarea gradului și formei acestuia cu aspectul sau culoarea semnului.

În sfîrșit, dacă se consideră necesară redarea suprafețelor mari din teritoriul țării, în care se manifestă un anumit fenomen sau unele forme ale sale, deosebit de utilă este „metoda arealelor", prin care aceste macrozone (chiar discontinue) sînt evidențiate prin închiderea lor, prelungindu-se limitele zonelor etnografice propriu-zise, eșantionate cu linii curbe [19].

★

Cunoașterea aprofundată și aplicarea metodei eșantionării contribuie la simplificarea, unificarea și raționalizarea operațiilor de realizare a Atlasului etnografic al României. Fără îndoială, modalitățile sale concrete de aplicare trebuie discutate cu pertinență, trecîndu-se în revistă experiența altor colective în această direcție, pe plan intern și extern, precum și a specialiștilor din alte domenii, dar ținîndu-se seama permanent de necesitățile și perspectivele specifice ale Atlasului etnografic al României, care îi determină o personalitate proprie.

LES APPLICATIONS DE L'ÉCHANTILLONNAGE DANS L'ÉLABORATION DE L'ATLAS ETHNOGRAPHIQUE DE LA ROUMANIE

Un premier chapitre de l'ouvrage porte sur des problèmes théoriques généraux et fait ressortir le fait que dans tous les domaines, y compris celui des sciences sociales, l'investigation des aspects qualitatifs des phénomènes a lieu en fonction de leur aspect quantitatif. Les nécessités concrètes de l'étude des collectivités statistiques exigent la recherche sélective, dont les méthodes comprennent aussi l'echantillonnage. La recherche sélective soumet à l'investigation un certain nombre d'unités de l'ensemble, sur le fondement desquelles le tout puisse être caractérisé.

Un autre chapitre discute la possibilité et la nécessité de l'échantillonnage en ethnographie.

Une étape importante dans le perfectionnement des méthodes statistiques dans le domaine culturel est constituée par l'utilisation de l'échantillonnage à la sélection et l'analyse des données en vue du travail cartographique nécessaire à l'élaboration des atlas ethnographiques. L'expé-

[19] Cf. Al. Săndulescu și V. Sficlea, *Cartografie — topografie*, București, Editura didactică și pedagogică, 1966, p. 387—399.

https://biblioteca-digitala.ro

rience acquise dans cette direction dans différents pays démontre que les atlas ethnographiques, réalisés par la méthode de l'échantillonnage, peuvent fournir des données spécifiques aux diverses unités culturelles et surprendre les variations culturelles à l'intérieur de certaines aires, ainsi que le sens de leur évolution, l'incidence et la distribution des phénomènes socio-culturels.

Les applications de l'échantillonnage dans l'élaboration de l'Atlas ethnographique de la Roumanie constituent le contenu de cette étude. L'Atlas doit tenir compte des normes générales théoriques de cette méthode, ainsi que du caractère spécifique des phénomènes de culture populaire roumaine, lesquelles doivent fixer les critères de l'Atlas. Dans le contexte général des opérations qui se rattachent à la réalisation de l'A.E.R., les principales étapes de l'échantillonnage sont :

1. L'établissement du cadre d'échantillonnage (la désignation des zones ethnographiques) par rapport à l'ensemble culturel national (nombre d'unités culturelles ; villages).

2. Le choix des méthodes-schémas d'échantillonnage en vue de la consignation et de la systématisation du matériel recueilli sur les lieux. Entre cette étape de l'échantillonnage et les suivantes se déroule l'activité proprement dite de rassemblement, par des questionnaires ou d'autres techniques d'enregistrement, du matériel recueilli sur place, opération qui offre le point de départ pour les opérations de l'étape suivante d'échantillonnage.

3. La systématisation des données (codification, enregistrement, analyse) en vue de la confrontation des résultantes. On passe ainsi à la réalisation des objectifs principaux de l'échantillonnage dans le cadre de l'A.E.R. : la sélection du réseau des points soumis à la cartographie et des plus représentatifs traits ou aspects culturels, en vue de la conception et de la systématisation des cartes thématiques.

L'application de la méthode de l'échantillonnage simplifie, unifie et rationalise les opérations pour l'élaboration de l'A.E.R., mais ses modalités concrétes doivent être encore discutées.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTOGRAFIEREA — SISTEM DE REPREZENTARE A FENOMENELOR CORELATE — ÎN UNELE DISCIPLINE SOCIALE

PAUL SIMIONESCU

„Nihil est in intellectu quod non prius in tabula fuerit" (S. Mehedinți, Terra).

Orice redare sau formulare cartografică, în accepția largă a conceptului, presupune în fapt determinarea — în perspectivă spațială și prin simboluri unanim acceptate — a unor structuri diferențiate tematic, din ordinea realităților geografice, istorice, lingvistice, sociologice, etnografice, economice etc.

Metoda, folosită cu precădere în elaborarea descriptiv-sistematică a datelor circumscrise de preocupările fizico-geografice, și-a extins în cursul vremii și asupra altor sectoare de activitate științifică modalitățile ei proprii de abordare și înțelegere a fenomenelor investigate. Prin intermediul acestei noi perspective de lucru s-a realizat fără îndoială un pas înainte, deosebit de semnificativ, mai cu seamă în cuprinderea și prelucrarea cantitativă a fenomenelor respective, surprinse în intuiția repartiției lor teritoriale.

Prin extinderea reprezentării cartografice dincolo de limitele preocupărilor inițiale în conținutul metodologic al altor discipline științifice, se poate spune — într-un anumit sens — că în cadrul acestor preocupări s-a impus în cele din urmă un tip de a generaliza specific geografic, *geographisch denken.*

a) Cartografierea determină o abordare *extensivă* a fenomenelor investigate. Prin această perspectivă proprie, în genere, geografiei, datele reprezentative sînt semnalizate în repartiția lor zonală. Fenomenul investigat este surprins în seria echivalențelor sale repartizate spațial, urmărindu-se cu precădere structura densității, cu alte cuvinte răspîndirea și frecvența lui.

b) Analiza repartizării extensive sau zonale a fenomenelor cercetate oferă posibilitatea implicită de *a aprecia cantitativ* datele comunicate.

c) Aprecierea cantitativă și repartizarea extensivă a fenomenelor presupun implicit cea de-a treia notă caracteristică a redării cartografice : expresivitatea fenomenelor *tipizate.* Cartografia presupune o redare concludentă a unor informații esențial caracteristice.

Rev. etn. folc., t. 14, nr. 6, p. 461–478, București, 1969

https://biblioteca-digitala.ro

d) Tipizate, redate în repartiția lor zonală și apreciate cantitativ, fenomenele sau datele indicate desfășurat pe hartă pot fi concepute *corelat*. Stabilirea corelațiilor posibile, a influențelor reciproce, reprezintă desigur una din cele mai semnificative modalități de interpretare a fenomenelor investigate.

e) Simultaneitatea sau nesimultaneitatea fenomenelor, apreciate în repartiția lor zonală, poate fi surprinsă și evolutiv în cadrul reprezentărilor cartografice. Ele pot urmări aceleași serii de fenomene, remarcate însă în momente istorice diferite, făcînd astfel posibilă clarificarea tendinței de evoluție a realităților respective. Este vorba deci de înțelegerea unui aspect particular de corelație : *corelația temporală*, rezultat firesc al schimbărilor de compoziție proiectate în timp.

f) Cartografierea — indiferent de forma atît de diversificată sub care ea se poate înfățișa — devine în aceste condiții o excelentă modalitate *intuitivă* de înțelegere a unor fenomene privite global și corelat. Nota cea mai distinct caracteristică — din seria celor remarcate mai sus — este, credem, aceea care se referă la evidențierea *implicațiilor corelate* în limitele structurilor supuse analizei cartografice. Stabilirea corelațiilor posibile în cadrul fenomenelor reprezentate desfășurat constituie în fapt determinarea cea mai directă a înseși implicațiilor definitorii pe care le presupune structura respectivă a fenomenelor de grup investigate. Corelația ca sistem de raportare poate fi evident înfățișată sub diferite fațete : corelația implicată în cadrul unei singure teme sau al unui grup de teme abordate, corelația descifrată în cadrul unei anumite discipline sau preocupări științifice și, în sfîrșit, corelația interdisciplinară bazată pe tangența edificatoare a unor fenomene incluse inițial în limitele unor preocupări științifice diferențiate mai mult sau mai puțin justificat.

Considerentele — relativ sumare — din rîndurile de mai jos, asupra unor implicații ale reprezentărilor cartografice în unele discipline sociale, vin să contureze, credem, suficient de concludent, diversitatea și funcționalitatea structurilor corelate în cadrul relativ limitat al problemelor relevate aici.

Datorită numeroaselor particularități ale fenomenelor reprezentate grafic, cartografierea prezintă, în raport cu conținutul diferitelor discipline : istorie, lingvistică, sociologie, etnografie etc., o mare varietate și originalitate față de reprezentările folosite în cercetarea geografică propriu-zisă.

În scurta noastră prezentare a modalităților sub care reprezentările cartografice au fost înțelese și aplicate în cadrul diferitelor discipline științifice, ne-am oprit în exclusivitate asupra datelor pe care ni le-a conturat realitatea românească. Mai întîi trebuie subliniat faptul că indicațiile tematice — de ordin istoric, lingvistic, sociologic, etnografic etc. — sînt redate cartografic în raport cu ordinea firească a condițiilor fizico-geografice, condiții care reprezintă într-un anumit sens fundalul desfășurării acestor fenomene sau date analizate.

Așa, de pildă, harta economică caracterizează teritoriul înfățișat din punctul de vedere al dezvoltării sale economice, firește într-o anumită etapă și în strînsă legătură cu realitatea fizico-geografică [1]. Orice mate-

[1] Pentru dezvoltarea acestui punct de vedere, vezi Virgil Hilt, *Cartografia economico-geografică*, București, Edit. de stat didactică și pedagogică, 1958, 90 p.

https://biblioteca-digitala.ro

rial cartografiat presupune dintr-un început folosirea la diferite scări a unor indicative generale din ordinea fizico-geografică.

Dincolo de soluțiile, oarecum clasice, de încadrare a unui fenomen simbolizat în răspîndirea lui pe hartă, se pot constitui și alte tipuri de reprezentări cartografice, bazate mai ales pe analiza indicilor statistici, ca: diagrama, cartograma, cartodiagrama etc.

Prima modalitate de reprezentare grafică presupune utilizarea unor raporturi echivalente — ne referim la raportul mărimilor reale ale desenului cu mărimile ce trebuie comparate — exprimate în scheme geometrice. Cartograma înfățișează într-o redare proprie gradul manifest de intensitate al unui fenomen analizat diferențiat în cadrul delimitărilor teritoriale propuse. Cartodiagrama înseamnă mai întîi o cartografiere de bază a unui anumit spațiu geografic, delimitat zonal, în cadrul căruia se înscriu diagrame, expresii diferențiate ale indicilor statistici, raportați evident la problema cercetată.

Firește au existat în trecut numeroase preocupări, mai mult sau mai puțin reușit concretizate, de cartografiere a unor realități geografice sau economico-politice privind provinciile istorice românești [2]. Deși nu intră direct în conținutul preocupărilor de față, semnalăm unele din aceste realizări în intenția de a releva numai firul unor puternice tradiții conturate în acest sens, în cursul timpului. Ar fi suficient, în această direcție, să amintim harta Țării Românești lucrată de *Constantin Cantacuzino* stolnicul și publicată la Padova în 1700 [3] sau harta Moldovei alcătuită de *Dimitrie Cantemir* în anul 1716 [4], în timpul refugiului său în Rusia.

Dintre lucrările cartografice executate de străini privind țările românești remarcăm: harta redactată de *Guillaume de l'Isle* în 1703, importantă pentru interesantele referiri de ordin istoric, etnic, economic și toponimic cuprinse în cadrul ei; harta Olteniei redactată de *Fr. Schwantz* în 1720—1722, cunoscută sub numele de *Tabula Valachiae Cisallutanae* [5]...; harta executată de *St. Lutsch von Luchsenstein* în anii 1753—1754, inti-

[2] Pentru o cunoaștere mai adîncită a unor preocupări cartografice mai vechi, legate direct sau indirect de spațiul geografic al provinciilor românești, vezi *Harta României*, în „Buletinul Societății române de geografie. Buletinul Serbării Jubileului 1875—1900", XXI (1900), nr. 2, p. 7—57; N. Docan, *Explorațiuni austriace pe Dunăre la sfîrșitul veacului al XVIII-lea*, în „Analele Acad. Rom. Mem. Secțiunii Istorice", Seria II, t. XXXVI (1913—1914), p. 541—709; Gheorghe Zagoritz, *Contribuțiuni la vechea statistică și cartografie românească*, 1915, 20 p.; Sc. Panaitescu, *Din istoricul cartografiei*, în „Buletinul Societății române de geografie", XXXVII (1916—1918), p. 395—417; M. Popescu-Spineni, *Rumäniens Anteil an der Kartographie*, în „Buletinul Societății române de geografie", LV (1937), p. 1—3; idem, *România în istoria cartografiei pînă la 1600*, București, 1938, 173 p. (I), 57 h. (II); Const. C. Giurescu, *Principatele române la începutul secolului XIX. Constatări istorice, geografice, economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835*, București, Edit. științifică, 1957, 318 p.; vezi și recenzia pe marginea lucrării, semnată de I. Donat, în „Studii", XI (1958), nr. 1, p. 160—164.

[3] Const. C. Giurescu, *Harta stolnicului Constantin Cantacuzino*, București, 1943, 28 p. + 1 h.

[4] Harta s-a tipărit în 1737 la Amsterdam. Vezi G. Vîlsan, *Harta Moldovei de Dimitrie Cantemir*, în „Analele Acad. Rom. Mem. Secțiunii Istorice", Seria III, t. VI (1927), p. 193—211.

[5] I. Băcilă, *Oltenia sub Austriaci, 1718—1739. Un document cartografic*, Craiova, 1924, 16 p. Pentru perioada anilor 1787—1791, anii conflictului militar turco-austriac, vezi și studiul lui N. Docan, *Memoriu despre lucrările cartografice privitoare la războiul din 1787—1791*, în „Analele Acad. Rom. Mem. Secțiunii Istorice", Seria II, t. XXXIV (1911—1912), p. 1249—1360.

https://biblioteca-digitala.ro

tulată *Siebenbürghische Grenzkarte gegen die Wallachey*; indicațiile cartografice privind provinciile românești cuprinse în corpusul cunoscut sub numele de *Hărțile Josefine*, redactate în perioada anilor 1769—1773; harta lui *Rigas din Velestin*, semnalînd un bogat material de ordin geografic, istoric, arheologic și numismatic; hărțile publicate la St. Petersburg în 1771, sub semnătura lui *C. M. Roth*; harta tipărită în 1783 la Amsterdam, realizată sub directivele lui *Fr. G. de Bawr*[6]; harta cunoscută sub numele *Plans der Moldau und Wallachey, nebst angräntzenden*, concepută de statul major austriac în 1871, și altele.

Evident toate aceste lucrări cartografice amintite, ca și marea majoritate a celor publicate ulterior, au avut ca criteriu de execuție un punct de vedere preponderent geografic și politico-administrativ. Multe din elementele componente ale acestor reprezentări au fost totuși surprinse și din cadrul altor perspective, uneori deosebit de semnificative și concludente pentru realitatea românească (structura economică, demografică, sau realitatea istorică și etnografică, ca să ne referim la unele aspecte mai frecvent subliniate).

Desigur analiza preocupărilor oarecum adiacente determinantelor principale, sub amprenta cărora au fost de fapt concepute inițial aceste formulări cartografice, ar fi deosebit de fructuoasă și interesantă.

Ceea ce ne-am propus însă în cadrul delimitat al studiului de față este prezentarea preocupărilor cartografice referitoare direct la unele discipline cu caracter social ca: istoria, lingvistica, sociologia, etnografia etc. Acest lucru, înțeles nu numai în sensul enumerării analitice a realizărilor respective, ci și în sensul abordării unor probleme strict teoretice legate de ideea folosirii metodei cartografice în disciplinele respective, mai sus amintite.

Extinderea investigației cartografice dincolo de zona — să spunem așa — firească a preocupărilor geografice sau politico-adiministrative este un bun cîștigat al ultimului secol de cercetare științifică. Această metodă de abordare a datelor respective, surprinse în desfășurarea lor spațială, a creat uneori adevărate noi discipline sau orientări științifice (geografia lingvistică, geografia artelor, geojurisprudența, etnojurisprudența ș.a.m.d.) [7].

Pentru *cercetarea istorică*, harta a constituit din cele mai vechi timpuri unul din cele mai prețioase auxiliare ale înțelegerii datelor prezentate și analizate. Se cuvin amintite în acest sens cuvintele pline de semnificație ale lui Dimitrie Cantemir: „*harta alta nu iaste fără numai istorie în șiruri însămnată, carea decît istoria în slove spusă mai clar și mai aiavea arată părțile locului și ținuturile țării*" [8].

Nu mai puțin interesantă este și indicația consemnată de N. Bălcescu în prospectul „Magazinului istoric pentru Dacia", indicație care

[6] Același care a publicat și *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie*, Frankfurt, Leipzig, 1778, 236 p. Referiri asupra acestei lucrări vezi și în P. Constantinescu-Iași, *Relațiile culturale româno-ruse din trecut*, București, 1954, p. 221.

[7] S. Mehedinți, *Metoda geografică în științele naturale și sociale*, în „Analele Acad. Rom. Mem. Secțiunii istorice", Seria III, t. XXIX, Mem. 4, 24 p.; vezi și Ioan Bianu, în „Analele Acad. Rom. Partea administrativă și dezbaterile", Seria II, t. XXXV (1912—1913), p. 57.

[8] *Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor*, București, Carol Göbl, 1901, p. 473.

https://biblioteca-digitala.ro

arată că publicația va trebui să cuprindă, pe lîngă documente, cronici, studii, și „*carte grafice și deosebite desenuri de monumente cu interes istoric*"[9].

Pare ce e drept curios că, în prodigioasa activitate istoriografică a lui Nicolae Iorga, această idee a folosirii implicațiilor cartografice în analiza datelor cercetate a fost aproape inexistentă [10].

Firește, în genere harta a constituit, dincolo de orice indicații teoretice justificative, o preocupare suficient de prezentă în investigația istoriografică. Acest mod simplificat de înțelegere a raportului dintre reprezentarea cartografică și cercetarea istorică nu constituie însă decît forma cea mai exterioară și cea mai la îndemînă în același timp de abordare a problemei. Formularea după care „*harta alta nu iaste fără numai istorie în șiruri*", ca să folosim expresia atît de sugestivă a principelui cărturar, reprezintă un punct de vedere acceptat în genere cu ușurință, indiferent de școala sau orientarea în care se încadrează cercetarea respectivă.

Sînt însă, dincolo de această formulare oarecum simplistă a raportului dintre reprezentarea cartografică și cercetarea istorică, și alte modalități mai semnificative de înțelegere a problemei. Ne gîndim fie la analiza lucrărilor cu caracter cartografic mai vechi, analiză care deseori evidențiază anumite teme extrem de utile concluziilor istoriografice asupra epocii respective, fie mai ales la reconstituirile cartografice pe baza distribuțiilor zonale ale unor fenomene, ca modalitate de prelucrare cantitativă a informațiilor de documente.

Pentru prima modalitate de înțelegere a reprezentării cartografice, amintim ca exemplificare monografia publicată de C. C. Giurescu privind *Constatările istorice, geografice, economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835*, lucrare la care ne-am referit de altfel și în rîndurile de mai sus. Analiza acestei hărți oferă, așa cum arată autorul, numeroase elemente care completează informația documentelor istorice propriu-zise. Referirile privind hotarele ținuturilor, indicațiile asupra diferitelor așezări (tîrguri, orașe, sate, cătune, mănăstiri, stîni, hanuri), asupra unor întreprinderi de exploatare (manufacturi, mori etc.), precum și bogatele date statistice incluse lucrării, toate acestea oferă un material inedit, într-o anumită măsură absolut necesar înțelegerii unor aspecte semnificative ale realităților social-economice din Principatele Române la începutul secolului al XIX-lea. Într-o referire mai veche asupra acestei hărți, Vintilă Mihăilescu spunea, de pildă, remarcînd comparativ situația demografică a populației cîmpiei române în două etape diferite (anii 1853 și 1899) : „Lucrarea e o minunată operă cartografică, un document unic [...] pentru studierea schimbărilor suferite de populația Țărilor Românești în ultima jumătate a secolului al XIX-lea" [11].

---

[9] N. Bălcescu, *Scrieri alese*, București, 1955, p. 28.

[10] Const. C. Giurescu, *Pentru „Vechea Școală" de istorie*, București, 1937, 71 p. Autorul remarcă printre altele : „Școala nouă istorică socotește că [...] trebuie acordată o deosebită atenție elementului geografic. El ajută înțelegerea faptului istoric. Nu se poate face abstracție de hartă ; ea trebuie să însoțească orice expunere mai dezvoltată de istorie, orice operă de sinteză" (p. 53). Dintre preocupările mai noi în acest sens trebuie remarcat în mod cu totul deosebit studiul lui I. Donat, *Izvoare și metode istorice puțin folosite*, în „Studii și cercetări de bibliologie", vol. V, 1962, p. 59—78.

[11] Vintilă Mihăilescu, *Așezările omenești din cîmpia română la mijlocul și la sfîrșitul secolului al XIX-lea. O comparație între harta rusească din 1853 și harta topografică română de la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, București, Cultura națională, 1924, 66 p. cu h. + 2 f. + tab. + 2 f. h.

https://biblioteca-digitala.ro

Gh. Vîlsan, impresionat de exactitatea și structura foarte detaliată a redactării lucrării, conchidea : „E vorba nu numai de o hartă necunoscută, reprezentînd probabil cea mai bună lucrare cartografică a rușilor în Principate, e vorba și de o hartă care, prin amănunțimea cu care tratează în special elementul omenesc, alcătuiește un prețios *document geografic* pentru studierea distribuțiunii și mișcării populației în ținuturile românești pe care le cuprinde". Această lucrare, afirma Gh. Vîlsan, constituie „poate cea mai frumoasă hartă a timpului asupra țărilor românești, mult mai frumoasă și mai exactă decît harta Valahiei publicată după originale austriece în 1857" [12].

Se cunoaște în genere importanța deosebită a acestei lucrări pentru dezvoltarea cercetării și redactărilor cartografice în țara noastră. După manuscrisul hărții, care era de altfel încheiat în 1832, s-au tipărit în anul următor *harta Munteniei și harta Moldovei*, sub îngrijirea lui Eliade și Biliț. Mai tîrziu, în 1837, Scarlat Rosetti tipărește la Bruxelles o hartă a Principatelor Române sub următoarea indicație : „Carte générale des Principautés de Valachie et de Moldavie, rédigée sur les cartes administratives publiées en 1833 par le colonel Bergenheim et dédiée à S.A.S. le Prince Régnant de Valachie...". În sfîrșit, influențate tot de aceeași lucrare cartografică, au mai fost : lucrarea publicată la București de Fr. Valbaum, harta generală a Moldovei, litografiată la Iași în 1853, precum și Atlasul geografic al României publicat de D. Pappasoglu la București în 1865. De fapt însuși Atlasul geografic al României a fost redactat prin intermediul celor două hărți administrative din 1833, lucrate direct după manuscrisul hărții ruse amintit [13].

În afara implicațiilor directe pe care le poate exprima reprezentarea cartografică în contextul cercetării istoriografice ca localizare a unor evenimente sau ca descifrare a unor vechi hărți considerate documente de epocă, investigația istorică poate urmări — acest lucru este deosebit de important —, pe baza unor redări cartografice, repartiția teritorială a unor fenomene semnificative în răspîndirea lor zonală [14]. Așa cum precizează pe bună dreptate studiul deosebit de interesant al lui I. Donat, această modalitate de explicitare a unor fenomene de conținut social istoric ne oferă posibilitatea evidentă a aprecierii cantitative a datelor cercetate.

„Una dintre modalitățile de prelucrare cantitativă a informației cuprinse în documente se referă la repartiția teritorială a fenomenelor de masă. Stările și procesele istorice n-au avut numai existență în timp, ci au deținut și o poziție, adesea caracteristică și diferențiată, în spațiu. Unii factori istorici, unele elemente componente ale categoriilor sociale, anumite instituții, ritmul unor procese economice etc. s-au deosebit, în trecut, de la o regiune la alta [...]. În chipul cel mai firesc, dimensiunea spațială a acestor fenomene trebuie să formeze, la rîndul său, obiect de studiu, căci numai astfel cercetarea istorică poate fi considerată completă [...]. Analiza teritorială a informației istorice se face cu ajutorul hărții — mijloc tehnic prin care putem cunoaște forma particulară a masei

[12] Gh. Vîlsan, *O fază în popularea țărilor românești*, București, 1912, p. 7.

[13] Const. C. Giurescu, *Principatele române* ..., p. 195—204.

[14] I. Donat, *Geografia ca mijloc de cunoaștere în istorie*, în „Studii", XX (1967), nr. 6, p. 1145—1161.

https://biblioteca-digitala.ro

fenomenului cercetat. Prin soluții grafice [...] se pot urmări atît răspîndirea și densitatea fenomenelor la un moment dat, cît și dinamica proceselor istorice în aspectul său geografic"[15].

Prelucrarea geografică a informațiilor documentare pe care le deținem reprezintă un punct de vedere mai nou în istoriografia românească; repartizarea zonală a unor date informaționale, de ordin istoric, va aduce un plus evident în cunoașterea realităților investigate.

Cercetarea *lingvistică*, orientată metodologic fie din punctul de vedere al unei concepții istoriste, fie din punctul de vedere al așa-numitei psihologii colective, a adăugat spre sfîrșitul secolului trecut o nouă perspectivă de înțelegere a fenomenelor abordate, determinată în esența ei de un pronunțat simț, am spune, realist. Fenomenul lingvistic în toată complexitatea lui a început să fie studiat pe teren, urmărindu-se cu precădere diferențierea regională a unor structuri de limbă și fixîndu-se pe această cale unele aspecte semnificative din evoluția continuă a graiului respectiv. Geografia lingvistică, al cărei prim și esențial temei este concretizat de seria reprezentărilor cuprinse în atlasele constituite, exprimă nu numai o nouă orientare metodologică; ea deschide, și acest lucru ni se pare deosebit de important, calea și altor preocupări — etnografice sau folcloristice de pildă —, depășindu-se astfel, într-o mare măsură, cercul restrîns al tematicii lingvistice propriu-zise.

Întemeietorul acestei metode de lucru și analiză a fenomenelor lingvistice a fost cunoscutul profesor francez Jules Gilliéron (1854—1926), autorul renumitului *Atlas linguistique de la France* și autorul unor numeroase studii teoretice bogate în indicații metodice, fundamentale cadrului problematic al geografiei lingvistice.

Inițiativa redactării primului *Atlas lingvistiv român*[16] (al cincilea în ordine cronologică după cel francez, catalan, italo-elvețian și corsican, exceptînd pe cele mai puțin importante) a avut-o Sextil Pușcariu, considerat pe bună dreptate animatorul acestei monumentale opere. În afara faptului că prin intermediul atlasului lingvistic sîntem în măsură să cunoaștem direct unele aspecte esențiale ale structurii fonetice, morfologice, sintactice, lexicale, semantice, ale graiurilor limbii române, lucrarea evidențiază printre altele de pildă — ca să ne oprim asupra unui singur aspect deosebit

[15] *Ibidem*, p. 1147; într-un studiu publicat anterior de același autor, sub titlul *Regiuni sociale și arii de cultură*, în „Ramuri", 42 (1947), nr. 1, p. 66—77, se spune în același sens, printre altele: „[...] la noi clasele sociale au fost studiate pînă acum numai din punct de vedere istoric, starea lor actuală însăși, adică produsul evoluției lor, rămînînd în afara preocupării istoricilor. Mișcarea sociologică [...] a adăugat, la acest efort de cunoaștere, anchetele de teren, făcute în cîteva din regiunile caracteristice ale țării. Neîncepute pînă acum au rămas numai *studiile asupra întinderii geografice* a fenomenelor [...]. Nu numai istoria va avea să cîștige însă de pe urma unor asemenea cercetări. Ele vor aduce în același timp o înțelegere mai deplină a faptelor care constituiesc domeniul așa-numitei culturi populare; căci aceasta nu va putea fi descoperită nici cu ajutorul înaltelor speculații metafizice [...], dar nici pe temeiul singur al analizei, îndrumată vertical și lipsită de *orizont geografic* [...]".

[16] Publicat de Muzeul limbii române din Cluj. Sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I, vol. I—II; partea a II-a, vol. I + supliment [I—II]. Cluj, [Sibiu— Leipzig, Otto Harrassowitz], 1938—1943, 5 vol.; *Micul atlas lingvistic român*. Publicat de Muzeul limbii române. Sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I, vol. II, partea II, vol. I, Sibiu — Leipzig, Otto Harrassowitz, 1940—1942, 2 vol. La redactarea propriu-zisă a materialului — atît în ediția dezvoltată, cît și în ediția prescurtată a lucrării — au contribuit Emil Petrovici și Sever Pop; vezi și Dimitrie Macrea, *Opera lingvistică a lui Sextil Pușcariu*, în „Limba română", IV (1955), nr. 6, p. 5—21.

https://biblioteca-digitala.ro

de important — numeroase date şi puternice argumente în favoarea tezei istoriografiei române şi străine privind continuitatea dacoromană la nordul Dunării [17].

Nu mai puţin importante sînt şi evidentele implicaţii de ordin etnografic pe care le cuprind unele reprezentări cartografice ale atlasului lingvistic. Prin intermediul analizei repartiţiei zonale a cuvintelor s-au evidenţiat indirect semnificaţiile unor obiceiuri, precum şi răspîndirea unor obiecte, marcîndu-se încă o dată expresivitatea raportului dintre cuvinte, concepte, pe de o parte, şi obiectele, lucrurile semnificate, pe de altă parte.

Ţinîndu-se seama de faptul că materialul dialectal cules în perioada anilor 1928—1938 a dobîndit cu timpul, mai mult sau mai puţin, un conţinut de semnificaţie istorică — graiurile răspîndite pe teritoriul ţării cunoscînd numeroase prefaceri, în special prin asimilarea unor elemente ale limbii literare —, s-a trecut în ultimii ani la redactarea seriei noi a Atlasului lingvistic [18].

Ceea ce vrem să subliniem aici este în primul rînd faptul că, prin intermediul atlaselor lingvistice, reprezentarea cartografică însăşi a dobîndit o nouă funcţie, într-un cadru problematic diferenţiat de preocuparea oarecum limitată a solicitărilor strict geografice. Desigur acumularea acestui imens material structurat cartografic nu reprezintă decît un mijloc în vederea redării legilor de dezvoltare şi de funcţionalitate a limbii ca atare. Interpretarea hărţilor atlasului relevă numeroase aspecte nebănuite însă de cercetarea, am spune, tradiţională a lingvisticii. Ca şi în cadrul problemelor de orientare istorică reprezentarea cartografică, şi implicit interpretarea acesteia, ne oferă posibilitatea înţelegerii unor aspecte pe care simpla analiză discursivă a materialului cules n-ar reuşi în nici un caz să le releve atît de concludent.

Reprezentarea cartografică — înfăţişînd fenomenul lingvistic în ordonarea sa spaţială — fixează momente din evoluţia graiurilor, diferitele structuri de limbă (fonetică, morfologică, sintactică şi lexicală), ajută la înţelegerea ritmului de asimilare a neologismelor sau a dispariţiei unor cuvinte, precum şi a modului spontan de creare a lor etc. Pe lîngă toate aceste lucruri, reprezentarea cartografică implică numeroase soluţii pentru probleme complexe de o deosebită importanţă, cum ar fi de pildă frecvenţa regională a unor termeni, semnificaţia unor corelaţii etc.

În genere, redactarea acestor lucrări a presupus implicit semnalarea şi a altor probleme tangenţiale într-o anumită măsură preocupărilor lingvistice propriu-zise; ele au oferit un cîmp larg de evidenţiere a unor

[17] Privind această problemă din perspectiva preocupărilor lingvistice, se cuvin amintite şi studiile: Sextil Puşcariu, *Les enseignements de l'Atlas linguistique de Roumanie*, în „Revue de Transylvanie", t. III (1936), nr. 1, p. 13—22 + 15 h.; idem, *Contribuţia Transilvaniei la formarea şi evoluţia limbii române*, în „Revista Fundaţiilor", IV (1937), nr. 5, p. 296—323; Ernst Gamillscheg, *Über die Herkunft der Rumänen*, în „Jahrbuch der Preuss. Akademie der Wissenschaften zu Berlin", 1940, 20 p.; Karl Jaberg, *Der Rumänische Sprachatlas und die Struktur des dacorumänischen Sprachgebiets*, în „Vox romanica", V (1940), p. 49—86.

[18] *Atlasul lingvistic român*. Seria nouă. [Sub direcţia acad. Emil Petrovici.] Vol. I—V, Cluj, Edit. Acad., 1956—1966, 5 vol.; *Micul atlas lingvistic român*. Seria nouă. [Sub direcţia acad. Emil Petrovici.] vol. I—III, Sibiu — Cluj, Edit. Acad., 1956—1967, 3 vol.; *Noul atlas lingvistic român pe regiuni, Oltenia*, vol. I. Întocmit, sub conducerea lui Boris Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică şi Valeriu Rusu, Bucureşti, Edit. Acad., 1967, XVI + 196 f. pl.

https://biblioteca-digitala.ro

teme proprii istoriei, antropologiei, etnografiei, folclorului, economiei etc. Că este aşa rezultă şi din faptul că în ultimele decenii redactarea atlaselor lingvistice a fost concepută deseori în semnificaţia lor corelată lingvistică şi etnografică în acelaşi timp[19].

Dintre preocupările de natură să sublinieze funcţionalitatea reprezentărilor cartografice în cadrul investigaţiilor lingvistice — în afara preocupărilor propriu-zise, determinate de conţinutul atlaselor — se cuvin amintite cu precădere, cu titlul exemplificativ : studiul prezentat de I. Conea şi I. Donat asupra toponimiei pecenego-cumane în cîmpia Dunării [20], precum şi studiile atît de sugestive ale lui I. Donat [21] privind unele aspecte geografice ale toponimiei din Ţara Românească sau privind unele consideraţii istorice asupra toponimiei româneşti în genere.

Prima lucrare, analizînd cartografic corelaţia şi repartiţia unor structuri lingvistice pecenego-cumane încadrate zonal, reuşeşte să atragă atenţia în mod concludent asupra unor probleme deosebit de importante referitoare la spaţiul etnogenezei poporului român.

În studiul referitor la unele aspecte geografice de toponimie românească, se constată pe bună dreptate că, prin intermediul reprezentărilor cartografice, structura toponimică — fenomen prin excelenţă lingvistic — poate deveni implicit concludentă şi pentru cadrul tematic al altor preocupări teoretice. Dintr-o astfel de perspectivă pot fi marcate de pildă unele zone caracteristice, deosebit de expresive prin semnificaţia lor istorică. Cele mai multe din implicaţiile perspectivei toponimice — ca să spunem aşa, dincolo de cadrul relativ restrîns al preocupărilor lingvistice ca atare — devin de o importanţă remarcabilă pentru investigaţia istorică, obişnuită în genere cu ceea ce putem numi documentul de epocă.

„În multe privinţe, analiza geografică a numelor de locuri poate fi neaşteptat de fecundă. Este uşor de înţeles folosul pe care îl aduce raportarea la hartă a urmelor lăsate în toponimie de pătrunderea unor popoare într-un teritoriu, care iniţial nu le aparţinea [...]. În cercetările de acest fel, va trebui să se ia în considerare nu numai termenul urmărit, ci şi masa toponomastică din care face parte. La capătul unor cercetări orientate astfel, există posibilitatea de a se întocmi hărţi care să ajute la înţelegerea vechilor raporturi etnologice"[22].

---

[19] Remarcăm cu titlu strict exemplificativ : Jean Séguy, *Atlas linguistique et ethnographique de La Gascogne*, Paris, Centre national de la recherche scientifique, 1954—1966, 4 vol. ; Pierre Nanton, *Atlas linguistique et ethnographique du Massif Central*, Paris, Centre national de la recherche scientifique, 1957—1961, 3 vol. ; A. Griera, *Atlas linguistique d'Andora (illustracio etnografica* 1960, XX+ 1232 h. + 15 p. + il. ; Manuel Alvar, A. Llorente, G. Salvador, *Atlas Lingüistica) y Etnográfico de Andalucia*, Granada, Consejo superior de investigaciones cientificas, 1961—1964, 3 voal. ; Henri Bourcelot, *Atlas linguistique et ethnographique de la Champagne et de la Brie*, vol. I, Paris, Editions du Centre national de la recherche scientifique, 1966, VIII+ 318 h. + X pl.

[20] *Contribution à l'étude de la toponymie pétchénègue-comane de la plaine roumaine du Bas-Danube*, în *Contributions onomastiques publiées à l'occasion du VIe Congres International des sciences onomastiques à Munich...*, Bucarest, Ed. de l'Acad. de la R.P.R., 1958, p. 139—169 + 1 h.

[21] *Cîteva aspecte geografice ale toponimiei din Ţara Românească*, în „Fonetică şi dialectologie", vol. IV, 1962, p. 101—133 ; *Consideraţii istorice asupra toponimiei româneşti*, în „Limba română", XIII (1964), nr. 6, p. 615—621 ; XIV (1965), nr. 2, p. 273—284 ; XIV (1965), nr. 6, p. 671—675.

[22] I. Donat, *Cîteva aspecte geografice...*, p. 102.

https://biblioteca-digitala.ro

Nu mai puțin importantă, în sensul celor spuse mai sus, ni se pare și afirmația concludentă și edificatoare din celălalt studiu la care ne-am oprit :

„Numele de locuri pe care le constatăm într-o țară sau într-o regiune la un moment dat nu au și nu ar putea avea, toate, aceeași vîrstă, de vreme ce sînt produsul unor condiții istorice. Toponimia este o realitate vie, în masa ei se nasc mereu alți termeni, așa cum se petrec lucrurile și în limbă. Sînt cazuri cînd toponimicele mor sau suferă modificări, cu toate că, prin natura lor, ele au o stabilitate mai mare decît elementele de vocabular. Ca și în lexic, în toponimie putem identifica familii sau categorii de termeni care au relativ aceeași vîrstă, adică s-au născut în aceeași epocă istorică [...]. Numele de locuri — prelucrate pe hartă — pot ajuta orientării pe teren a unor cercetări de dialectologie, etnografie și arheologie, căci există posibilitatea ca în ariile cu nume topice de o anumită origine să se conserve pînă azi elemente de limbă și de cultură materială sau să se găsească resturi arheologice, de aceeași origine cu toponimicele"[23].

Din cele consemnate oarecum în treacăt în rîndurile de mai sus, rezultă credem, cu prisosință, importanța deosebită pe care o implică această modalitate de determinare și analiză a fenomenelor lingvistice. Reprezentările cartografice — harta în genere — prin multiplele lor posibilități de redare exprimă aici, ca și în cadrul altor sectoare de cercetare științifică, o formulă nouă surprinzător de sugestivă pentru reflectarea datelor sau fenomenelor indicate direct sau indirect.

Investigația *sociologică*, atît de expresiv conturată în țara noastră prin activitatea școlii întemeiate de Dimitrie Gusti, a cunoscut firește într-o măsură mai mare sau mai mică folosința reprezentărilor cartografice. Punctul de vedere după care realitatea socială nu trebuie definită ca simplă categorie sau entitate rațională a făcut posibilă cercetarea nemijlocită a tuturor laturilor concludente (cadre și manifestări) care definesc însăși structura unităților cercetate. Nu este locul să facem o prezentare, cît de sumară ar fi ea, punctului de vedere din care școala de sociologie de la București a înțeles, în cursul prodigioasei sale activități, să studieze pe teren unitățile sociale propuse.

Metoda monografică de cercetare sociologică, așa cum a fost ea aplicată în cursul diferitelor etape ale activității de teren, a presupus în numeroase cazuri, cum era și firesc, unele reprezentări cartografice, mai cu seamă pentru redarea cît mai fidelă a cadrului geografic.

Iată de pildă două fragmente caracteristice, din acest punct de vedere, exprimate de doi dintre cei mai reprezentativi exponenți ai școlii :

„De o valoare științifică necontestată sînt hărțile. Se întocmesc, pe cît posibil, o hartă topografică a regiunii, planul comunei, cu fiecare gospodărie, și harta cadastrală a satului. Se fac schițe pentru anumite gospodării, canaluri de irigație sau altele, susceptibile de o astfel de reprezentare [...]. Dar harta nu poate reda decît cadrul geografic[...]"[24].

Indicații privind planul de lucru pentru studiul cadrului cosmic:

[23] I. Donat, *Considerații istorice...*, în „Limba română", XIII (1964), nr. 6, p. 616.
[24] Traian Herseni, *Teoria monografiei sociologice*, București, Edit. Institutului social român, [1934], p. 141.

https://biblioteca-digitala.ro

„Regiunea unde se află așezat satul. Numele regiunii. Hotarele și întinderea ei. Vecinătățile[...]. Descrierea munților, dealurilor, podișurilor (hărți). Hotarele administrative ale satelor din regiune și trupurile de moșie folosite de fiecare sat (hartă). Subsolul : structura geologică a pămîntului. Calitatea agricolă a pămîntului [...] (hărți geologice). Care este înfățișarea satului : sat risipit, înghesuit[...] (hărți). Să se arate pe harta trupului de moșie cum sînt așezate stăpînirile oamenilor. Ce pămînt este clăcășesc și ce pămînt moșnenesc[...] împroprietăriri prin lege, pământ stăpînit în devălmășie [...] (hărți și schițe)"[25].

În acest sens — al determinării pe hartă a unor cercetări cu un anumit profil sociologic — ne putem referi la cîteva exemplificări semnificative. Iată de pildă indicațiile studiului semnat de Ion Conea privind *Geografia satului românesc. Așezare, formă, structură* [26] (sînt prezentate și analizate : harta lui Laurian Someșan asupra așezărilor din regiunea munților Călimanului și harta așezărilor rurale românești pe întreaga țară a prof. Vintilă Mihăilescu) ; *Harta cărturarilor români*, prezentată și analizată statistic de D. Popescu [27] —temă interesantă, dar tratată neconcludent ; studiul însoțit de reprezentări cartografice, semnat de Ion Vintilescu, *Merișor, un sat de pe pragul Porții sud-estice a Țării Hațegului* [28]; Florea Florescu, *Tîrgul de pe muntele Găina* [29]; studiul, semnat de Ilarion Cocișiu, *Despre răspîndirea geografică a unui cîntec de stea* [30] ; interesantul articol semnat de Anton Golopenția *Gradul de modernizare al regiunilor rurale ale României* [31], precum și observațiile atît de judicioase, reprezentate și pe hartă, ale studiului semnat de Lucia Apolzan privind *Satele crînguri din munții Apuseni* [32].

Desigur exemplificările în acest sens pot fi multiplicate.

Rezultatele cercetărilor monografice de teren, prelucrate și grupate tematic conform schemei propuse, sînt în genere parțial și nesemnificativ structurate pe reprezentarea cartografică.

Acest lucru rezultă implicit, desigur, din punctul de vedere manifest conturat în unele scrieri teoretice ale școlii după care investigațiile de teren — cel puțin în faza inițială — nu ar trebui să depășească unitatea socială restrînsă propusă.

„Pe scurt, sistemul nostru de sociologie afirmă : I) Societatea se compune din unități sociale, adică din grupări de oameni legați între ei printr-o organizare activă și o interdependență sufletească ; II) Esența societății este voința socială ; III) Voința socială depune ca manifestări de viață : o activitate economică și una spirituală, reglementate de o activitate juridică și de o activitate politică ; IV) Voința socială este condiționată

---

[25] H.H. Stahl, *Monografia unui sat. Cum se alcătuiește*... Cu o prefață de D. Gusti. Ediția a II-a, București, 1939, p. 44—45.

[26] În „Sociologie românească", II (1937), nr. 2—3, p. 60—67 + 7 f. pl. ; vezi și articolul *Prin geografia umană la o nouă concepție a geografiei istorice*, în „Buletinul Societății române de geografie", LVII (1938), p. 200—219.

[27] În „Revista de sociologie", I (1931), nr. 6—7, p. 42—52.

[28] În „Sociologie românească", II (1937), nr. 11—12, p. 502—507 + 2 f. pl.

[29] Ibidem, II (1937), nr. 9—10, p. 418—430.

[30] Ibidem, III (1938), nr. 10—12, p. 537—545.

[31] Ibidem, IV (1939), nr. 4—6, p. 209—211.

[32] Ibidem, V (1943), nr. 1—6, p. 149—159 ; vezi și Tiberiu Morariu, *Distribuția geografică a populației Transilvaniei, Banatului și Crișanei în 1930*, în „Revista geografică română", IV (1941), nr. 1, p. 13—31 + 1 h. ; nr. 2—3, p. 119—127.

https://biblioteca-digitala.ro

în manifestările ei cosmic, biologic, psihic şi istoric ; V) Schimbările suferite de societate în decursul timpului prin activităţile ei şi sub înrîurirea factorilor condiţionaţi, le numim procese sociale [...] Din moment ce sociologia este ştiinţa realităţii sociale, iar realitatea socială concretă este formată din unităţi sociale, nu ne rămîne altă metodă potrivită decît să cercetăm cu de-amănuntul, integral şi cît mai multe cu putinţă dintre unităţile sociale existente"[33]. În acelaşi sens — referindu-se de data aceasta la structura diferenţiată a celor două metode de abordare a realităţilor sociale : statistica şi monografierea sociologică propusă de şcoala de la Bucureşti — D. Gusti conchide : „La statistique se préoccupe de l'ensemble des éléments d'une collectivité, tandis que la monographie se limite à l'examen d'un seul fait isolé, délimité avec précision. Le caractère quantitatif des investigations statistiques s'oppose au caractère qualitatif de la monographie. Les chiffres n'ont en monographie, qu'une valeur documentaire". Considerînd însă că în ultimă analiză cele două metode de lucru se pot completa reciproc, anulîndu-se astfel, într-o anumită măsură, impresia iniţială — a unei anumite intoleranţe reciproce —, autorul aceluiaşi studiu adaugă :„ [...] la méthode statistique ne s'oppose pas d'une façon absolue à la méthode monographique, mais elle peut être employée ou cours des recherches monographiques, comme un instrument special d'investigation [...]. Monographie et statistique se complètent dans l'investigation sociologique, de la même façon que l'analyse et la synthèse dans n'importe quelle recherche scientifique"[34].

Raportate la ceea ce numim îndeobşte aspectul cantitativ al fenomenelor cercetate, atît reprezentarea cartografică, cît şi statistica se găseau cumva în acelaşi unghi de vedere. Cercetarea strictă — cel puţin în faza iniţială— a unităţilor sociale considerate cheia explicaţiei întregului elimina sau amîna, în bună parte, ideea unei perspective de integrare, bazată pe corelaţia şi repartiţia de masă a fenomenelor, cu alte cuvinte însăşi formularea statistică şi reprezentarea cartografică ca atare.

Unitatea socială propusă cu precădere investigaţiilor — aşa cum rezultă atît din materialele teoretice, cît şi din practica de teren a şcolii — a fost satul, considerat nucleul specific determinant al vieţii materiale şi spirituale a poporului român. Încercîndu-se, teoretic cel puţin, o depăşire a acestei viziuni oarecum fragmentare, s-a conceput o integrare a acestor studii parţiale prin ceea ce corifeii şcolii de sociologie au numit „ştiinţă a naţiunii". Punctul de vedere, general admis, al orientării cercetării spre unitatea socială considerată fundamentală, privită ce e drept în toate laturile ei relevante, a făcut însă ca reprezentarea cartografică să constituie doar un auxiliar necesar clarificării explicite a fenomenelor cercetate.

Ca o depăşire a acestor delimitări, reieşite oarecum din însăşi structura metodologică a sistemului, se cuvin amintite cel puţin două din lucrările publicate în ultimele trei decenii. Ne referim la ancheta cu caracter socio-

[33] D. Gusti, *Ştiinţa naţiunii*, în „*Enciclopedia României*", vol. I, Bucureşti, 1938, p. 25—26.

[34] D. Gusti, *La science de la réalité sociale. Introduction à un système de sociologie d'éthique et de politique*, Paris, Presses Universitaires, 1941, p. 84—85. Privitor la structura socială, aşa cum aceasta era concepută ca o multiplicitate de elemente unificate prin cadrul firesc al naţiunii, vezi de pildă şi studiul *Legile unităţilor sociale*, în „Analele Acad. Rom. Mem. Secţiunii Istorice", Seria III, t. XXV (1943), Mem. 23, p. 933—954.

https://biblioteca-digitala.ro

logic condusă de Anton Golopenția și D. C. Georgescu, intitulată *60 sate românești* [35], precum și la excelenta lucrare de largă respirație semnată de H. H. Stahl, intitulată *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești* [36].

Interesant de semnalat pentru orientarea sa mai cuprinzătoare, orientare după care procesul de integrare într-o perspectivă de ansamblu — pe baza determinărilor comparative — ar trebui subliniat cu mult mai multă insistență în cercetarea unităților sociale, este fără îndoială studiul lui Traian Herseni intitulat *Teoria monografiei sociologice*, amintit mai sus. „Cîteva sate bine studiate ne dau posibilitatea să stabilim trăsăturile lor cele mai de seamă, adică acelea fără de care un sat ar fi orice altceva, dar sat nu. Studierea altor sate nu adaugă nimic în această privință. Și totuși nu negăm necesitatea acestor studii, din alt punct de vedere [...]. Folosindu-ne de materialul *comparativ*, se pot stabili elementele necesare, definitorii ale civilizației țărănești, *corelațiile acestor elemente* [...]. Este cel mai de seamă folos pe care-l obținem. Părțile sînt explicate prin integrarea în totalitate, dar și totalitatea se realizează în părți [...]. Noi facem sociologie, deci avem în ochi mereu întregul și corelația părților în el" [37].

Referitor la această autodelimitare a cercetării, pe care o presupunea în genere școala de sociologie, ne îngăduim să remarcăm într-un citat mai larg, dar semnificativ, și observațiile atît de judicioase ale lui G. Vîlsan, publicate în postum, sub titlul *Cercetări sociologice privite din punct de vedere geografic* [38].

„Monografia unui sat! Mă întreb dacă această mărginire în spațiu poate fi compensată prin rezultatele obținute. Ca geograf, mărturisesc că cercetarea monografică a unei singure comune prezintă un interes mediocru. Monografia unei singure localități lasă impresia unei lucrări complete, dar suferă de defectul iremediabil de a fi o adunare de material nesusținută de *interesul problemelor care se deschid prin comparație*. Mai potrivit este de a face studiul nu al unei singure localități, ci al unei regiuni unitare, fie din punct de vedere geografic (regiune naturală), fie din punct de vedere etnic, social, economic. Monografia unei singure localități nu este decît un capitol al unei monografii geografice; ea poate servi ca bază preliminarie la care nu se poate rămîne. Numai cînd vom ieși din unitatea satului începe interesul geografic. Pentru rest nu e nevoie să se studieze fiecare comună tot atît de adîncit ca prima, căci o mare parte din caractere sînt identice; se vor studia numai diferențele, variațiile de aspecte. Aceasta e adevărata cercetare.

Aceste variații sînt în legătură cu motive geografice, etnice, istorice, sociale, economice și astfel pe încetul se definește întreaga regiune și se deschid probleme uneori deosebit de interesante. Numai concepută astfel o monografie devine geografică, fiindcă în acest chip se permite nu numai

---

[35] București, Institutul de științe sociale, 1941—1943, 4 vol. (Biblioteca de sociologie, etică și politică).

[36] Vol. I—III, București, Edit. Acad., 1958—1965, 3 vol. (Biblioteca istorică VI, VIII, XI).

[37] Cu un studiu introductiv: *Sociologia monografică, știință a realității sociale* de D. Gusti, [Buc.], Edit. Institutului social român, 1934, 166 p. (Biblioteca de sociologie, etică și politică).

[38] În „Buletinul Societății române de geografie", LV (1936), p. 1—20.

https://biblioteca-digitala.ro

aflarea a o mulţime de probleme, ascunse în cazul în care se studiază o singură comună, ci şi urmărirea extensiunii, repartizării fenomenelor, delimitarea lor cartografică, aflarea centrelor, propagarea sau regresiunea fenomenelor, insulele izolate, soluţiunile de continuitate, încrucişările de influenţe, o mulţime de aspecte de care nu se poate vorbi în cazul monografiei unei singure comune".

Necesitatea depăşirii stadiului cercetărilor microunităţilor sociale, integrarea acestor rezultate într-o viziune mai cuprinzătoare, de ansamblu, s-au concretizat cu timpul în ideea redactării unui atlas sociologic al României.

„Atlasul sociologic al României stă, ca o încununare, la capătul cercetărilor monografice extinse la întreaga ţară. El este menit să dea în icoane sintetice — a căror apropriere formează punctul de plecare pentru concluziuni de o valoare şi mai generală — acea Ştiinţă a Naţiunii spre care năzuim [...]. Ţinînd să redea o icoană spaţială a vieţii sociale totale româneşti, Atlasul sociologic va căuta să înfăţişeze, în principal, nu serii izolate de fapte (tendinţa folclorică), ci, pe cît este posibil, ansambluri sau fapte centrale"[39].

Urmărindu-se în linii mari însăşi schema sistemului de monografiere preconizat (cadrul cosmic, cadrul biologic, cadrul istoric etc.), autorul studiului consideră că atlasul sociologic ar urma să însumeze firesc, în reprezentări cartografice, aceeaşi ordine tematică. Ca simplă exemplificare semnalăm dintre reprezentările cartografice propuse, din seria manifestărilor spirituale: harta repartiţiei principalelor teme mitice, harta frecvenţei lor, harta grupurilor creatoare şi aşa mai departe.

Implicit era cuprinsă, într-o asemenea concepţie generalizatoare, o perspectivă nouă de înţelegere a expresivităţii reprezentărilor cartografice, dincolo de limitele impuse oarecum artificial de cercetarea, fie ea cît de complet făcută, a unităţilor considerate, în sine, fundamentale.

În cadrul cercetării *etnografice*, harta a constituit, cum era şi firesc, auxiliarul cel mai preţios pentru înţelegerea cît mai completă a fenomenelor studiate. În genere se poate spune că, dacă pentru alte discipline sociale analiza sau sinteza datelor investigate se putea face într-o oarecare măsură izolat, pe date parţiale şi local semnificative, cercetarea etnografică a avut de cele mai multe ori un unghi de vedere cu mult mai cuprinzător. Punctul de vedere etnografic a inclus aproape totdeauna zone de interferare a fenomenelor respective.

Mai mult decît atît, în numeroase reprezentări cartografice de ordin etnografic — e drept pentru majoritatea lor termenul trebuie înţeles într-o accepţie prudentă şi limitată — aria investigată s-a suprapus de fapt integral teritoriului ţării.

Prin hartă etnografică se înţelegea într-o astfel de concepţie, de fapt, reprezentarea simplelor delimitări etnice, bazate în genere pe datele statistice culese şi prelucrate anterior. Dintre reprezentările cartografice structurate din punctul de vedere al repartiţiei şi grupării etnice, interesînd spaţiul geografic al ţării noastre, semnalăm: pentru perioada mai veche, hărţile lui Elisée Reclus, Kiepert, Novicov, iar mai recent hărţile întoc-

[39] Traian Herseni şi I. Ionică, *Plan pentru Atlasul sociologic al României*, în *Îndrumări pentru monografiile sociologice*, Bucureşti, 1940, p. 438—439; vezi şi A. Golopenţia, *Harta sociologică a Olteniei. Este cu putinţă o inventariere cartografică...*, în „Vatra", VI (1940), nr. 11, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

mite pe baza recensămintelor de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea (statistica rusească din 1897, cea românească din 1900, cea austro-ungară din 1910), harta etnografică a lui Florinski, harta etnografică din Atlasul Agostini (1916), harta etnografică a României a lui Emm. de Martonne (1919) etc. În aceeaşi ordine de idei se cuvin de asemenea amintite : *Atlasul României*, lucrat de G. M. Murgoci şi I. Popa-Burcă [40], *Harta etnografică a Transilvaniei*, prezentată de Nicolae Mazere [41], hărţile cuprinse în lucrarea lui N. P[etrescu] Comnene, *Roumania through the ages. An historical, political and ethnographical atlas* [42], harta indicată de S. Mehedinţi în lucrarea sa *Le pays et le peuple roumain* [43], hărţile cuprinse în cel de-al doilea volum care prezenta *Recensămîntul general al populaţiei României* [44], precum şi lucrarea publicată de V. Meruţiu, intitulată *Carte etnographique de la Roumanie d'après le recensement officiel roumain de 1930* [45].

Desigur exemplele pot fi multiplicate ; ceea ce vrem însă să remarcăm aici, dincolo de importanţa discutabilă a lucrărilor mai sus menţionate, este faptul că toate aceste reprezentări cartografice nu exprimă şi nu pot acoperi deplin sensul şi semnificaţia fenomenului etnografic aşa cum îl înţelegem noi astăzi. Ele, ca şi multe alte reprezentări asemănătoare, s-au referit aproape exclusiv la structura repartiţiei etnice a unor populaţii în cadrul unui teritoriu bine delimitat, ceea ce, firesc, reprezintă într-un anumit sens mult mai puţin.

Se cuvine, poate, să menţionăm în mod special, în acest sens, studiul publicat de Emm. de Martonne cu mulţi ani în urmă, suficient de concludent încă pentru tema la care ne referim, intitulat *Essai de Carte ethnographique des Pays Roumains* [46]. Concluziile lucrării converg în general ca rezultate ale exemplificărilor propuse spre clarificarea modalităţilor metodologice de exprimare a acestui gen de reprezentări cartografice, numite de autor, ca şi de alţii de altfel, cu un termen relativ impropriu „etnografice".

Fără îndoială, dincolo de limitările rezultate dintr-o astfel de perspectivă, prin care conceptul de etnicitate s-a suprapus întru totul celui de realitate etnografică, au existat în preocupările româneşti numeroase cercetări de etnografie în sensul cel mai adecvat al cuvîntului, bazate pe reprezentări cartografice explicative. Acestea au înfăţişat fenomenul fie

---

[40] Bucureşti, Carol Göbl, 1902, 24 p. + 9 h.

[41] Cu un supliment la harta etnografică a Transilvaniei, Iaşi, 1909, 96 [—98] p. + 1 h.

[42] Lausanne — Paris, 1919, 57 p.

[43] Bucureşti, 1937, 110 p.

[44] Vol. I—VII, IX—X, Bucureşti, 1938 [—1941], 9 vol.

[45] În „Revue de Transylvanie", 1938, nr. 3—4, p. 328—334; vezi şi Sabin Manuilă, *Étude ethnographique sur la population de la Roumanie. Ethnographical survey of the population of Roumania*, [Buc.], 1938, XXXIX p. ; idem, *Consideraţiuni asupra prezentării grafice a etnografiei României*, în „Analele Acad. Rom. Mem. Secţiunii Istorice", Seria III, t. XXI (1939), p. 238—371 ; Vintilă Mihăilescu, *Blocul Carpatic românesc* (Cu prilejul unei hărţi istorice : harta etnică a României după recensămîntul românesc din 1930), Bucureşti, 1942, 22 p. + 1 h.

[46] În „Annales de geographie", tome XXIX, 1920, nr. 158, p. 1—18 ; traducerea textului în „Buletinul Societăţii române de geografie", XXXIX (1920), p. 177—199 ; pentru a cuprinde cît mai global semnificaţia preocupărilor autorului, semnalăm şi studiul publicat anterior, intitulat *Recherches sur la distribution géographique de la population en Valachie. Avec une étude critique sur les procédés de représentation de la séparation de la population*, în „Buletinul Soc. Geogr. Rom.", XXIII (1902), p. 1—162 + 2 h.

https://biblioteca-digitala.ro

în mod strict descriptiv, așa cum apare el de fapt în desfășurarea sa spațială, fie subliniindu-se în datele analizate, prin cadrul reprezentărilor respective, implicațiile formulate corelat-comparativ. Dintre acestea, cu titlul mai mult exemplificativ, am aminti următoarele studii : Emm. de Martonne, *La Valachie. Essai de monographie géographique*[47] și *La vie pastorale et la transhumance dans les Carpathes Meridionales, leur importance géographique et historique*[48]; N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mărgineni din Săliște și comunele din jur*[49]; Mara N. Popp, *Ciobănia la ungurenii din dreapta Oltului*[50] și *Ungurenii*[51]; Tiberiu Morariu, *Păstoritul în Alpii francezi și în Carpați*[52]; N. Al. Rădulescu, *Asupra răspîndirii plugului de lemn în România*[53]; Romulus Vuia, *Tipuri de păstorit la români (sec. XIX — începutul sec. XX)*[54]; Romulus Vulcănescu, *Cartografierea etnografică a transhumanței în Oltenia de vest*[55]; studiul semnat de Ion Donat, *Păstoritul românesc și problemele sale*[56]. Toate aceste lucrări, departe de a epuiza bibliografic tema semnalată, reprezintă — unele dintre ele poate depășite astăzi — o simplă exemplificare a felului în care cercetarea etnografică și-a apropiat, metodologic vorbind, perspectiva de înțelegere pe care o conferă în diferitele ei modalități de redare reprezentarea cartografică.

Se poate spune pe bună dreptate, mai subliniat chiar decît pentru alte discipline sociale, că în genere metoda cartografică în cadrul etnografiei s-a format nu atît ca rezultat al teoretizării în sine, ci mai ales din necesitățile concrete ale cercetării fenomenelor respective.

Desigur, între formularea teoretică relativ-simplistă pe care o presupune acest tip de reprezentare cartografică și punctul de vedere implicat redactării atlaselor etnografice ca atare este o diferență fundamentală, asupra căreia nu ne putem opri în rîndurile de față. Cartografierea fenomenelor etnografice, în cadrul atlaselor constituite tematic, presupune în primul rînd acceptarea unor scheme tipologice pe marginea datelor înregistrate (tip, variantă, subvariantă etc). Acest lucru constituie singura modalitate posibilă pentru cunoașterea integrală a fenomenelor cercetate în evoluția lor, prin interceptarea eventualelor abateri față de ceea ce se numește îndeobște prototip[57].

---

[47] Paris, Armand Colin, 1902, XV [—XIX] + 387 [—389] p.

[48] În *Zu Fridrich Ratzels Gedächtnis...*, Leipzig, 1904, p. 227—245.

[49] Cluj, 1926, 65 p. + V pl. + 1 h; vezi și *Oierii mărgineni și transhumanța lor în Dobrogea de sud*, 1938, 19 p. (Extras din volumul festiv al revistei „Analele Dobrogei", XIX (1938).)

[50] În „Buletinul Societății de geografie", LI (1932), nr. 1, p. 149—176 + 2 h. + 1 f. pl.

[51] Ibidem, LXI (1942), p. 181—204 + 3 h.; vezi și *Considérations générales sur la vie pastorale en Roumanie*, în „Revista geografică română", IV (1941), nr. 2—3, p. 149—155 + 1 h.

[52] În „Sociologie românească", IV(1942), nr. 7—12, p. 375—393; vezi și *Păstoritul în munții Rodnei*, București, 1937, 240 p. + XV pl. + 7 h.+1 tab. („Studii și cercetări geografice", II).

[53] În „Revista geografică română", V (1942), nr. 1—2, p. 43—47 + 3 h.

[54] București, Edit. Acad., 1964, 254 p. cu ilustr.

[55] În „Revista de etnografie și folclor", IX (1964), nr. 1, p. 17—31.

[56] În „Studii", XIX (1966), nr. 2, p. 281—305 + 1 h.

[57] O largă dezbatere a principalelor probleme privind fundamentarea teoretică și metodologică a *Atlasului etnografic al României* a avut loc în cadrul unei sesiuni organizate de Academia Republicii Socialiste România prin Institutul de etnografie și folclor și de Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă—octombrie 1965—,sesiune la care au participat numeroși etnografi și specialiști din domenii științifice de cercetare contingente etnografiei. Problemele abordate cu această ocazie au evidențiat atît importanța lucrării, cît și unele aspecte privind principiile de redactare,

https://biblioteca-digitala.ro

Datele succint prezentate sînt delimitate exemplificativ exclusiv la unele aspecte ale realităţii ştiinţifice din ţara noastră. Din cele amintite mai sus rezultă cu facilitate, credem, tendinţa din ce în ce mai conturată în timp ca, în sistemul şi concepţia metodologică a unor discipline sociale, să fie acceptată tot mai temeinic ideea reprezentării cartografice drept modalitate eficientă în explicitarea realităţilor investigate.

Deşi diferenţiată ca realizare practică, metoda reprezentărilor cartografice exprimă, în esenţa ei, aceeaşi tendinţă de generalizare, clasificare şi mai ales de relevare a unor *structuri corelate*.

Cartografierea unor fenomene caracteristice — în unele discipline sociale — înseamnă mai întîi de toate o evidentă detaşare de latura strict empirică pe care o presupune în fapt orice analiză descriptivă a realităţii în prima etapă de lucru. Perspectiva pe care o relevă raportul structurilor corelate constituie fără îndoială însăşi esenţa procesului de clarificare a fenomenelor obiectivizate în repartiţia lor geografică. Din acest punct de vedere orice formulare bazată pe studiul corelaţiei — înţeleasă fie spaţial, fie temporal — presupune anticipativ o prezentare a fenomenelor diferenţiate, încadrate în repartiţia lor cartografică. Altfel, orice încercare duce inevitabil la concluzii parţiale, dacă nu fundamental false.

Exprimarea — prin intermediul reprezentărilor cartografice — a tuturor corelaţiilor implicate determină în fapt o modalitate excelentă de reflectare a aspectelor esenţiale ale realităţilor supuse investigaţiei. *„En somme, l'analogie est une forme legitime de la comparaison et la comparaison est le seul moyen pratique dont nous disposion pour arriver à rendre les choses intelligibles"*[58].

Stabilirea acestor corelaţii posibile, în structura analizată, facilitează, pe de o parte, desprinderea caracterelor esenţiale fenomenelor respective, iar pe de altă parte evidenţiază diferenţierile aşa cum acestea se pot grupa în delimitările spaţiului geografic propus. Surprinderea unor raporturi corelative redate prin caroiajul zonelor omogene şi eterogene, înţelegerea dinamicii asimilării noului, a determinării tendinţelor de integrare sau de diferenţiere, sau a răspîndirii graduale a eventualelor influenţe, determinarea frecvenţei fenomenelor respective, a tipurilor şi varietăţilor tipologice etc., toate acestea presupun evident, ca finalitate, o explicitare cauzală, prin înţelegerea factorilor care au generat sau generează în cele din urmă structura datelor comunicate.

Cunoaşterea, am spune intuitivă, în perspectiva unităţii şi diferenţierii datelor înregistrate este strict determinată — lucru firesc — de selecţionarea iniţială a materialului respectiv, după criteriile reprezentabilităţii, specificităţii şi tipologizării caracteristice. Desigur, procesul acesta de clarificare, rezultat din înţelegerea corelaţiilor indicate de reprezentarea cartografică, trebuie raportat direct la specificul conţinutului ideativ al fiecărei discipline în parte.

---

tematica atlasului, procesul de elaborare etc. Discuţii susţinute au avut loc — cum era şi firesc — mai ales pe marginea implicaţiilor pe care le presupune prezentarea cartografică a fenomenelor supuse investigaţiei. Pentru cercetarea etnografică, atlasul va constitui desigur modalitatea cea mai concludentă de relevare — prin natura însăşi a structurilor tematice redate serial — a importanţei şi funcţionalităţii reprezentărilor cartografice ca atare în acest sector de activitate ştiinţifică.

[58] Émile Durkheim, *Sociologie et philosophie*, Paris, Felix Alcan, 1924, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

Din acest punct de vedere, aşa cum rezultă într-o anumită măsură, credem, şi din cele consemnate mai sus, fiecărei categorii de probleme – istorice, lingvistice, sociologice, etnografice etc. — îi rămîne libertatea să reoglindească această metodă de lucru, în raport direct cu specificitatea sau nota distinctă a conţinutului ei.

LE TRAVAIL DE CARTOGRAPHIE – SYSTÈME DE REPRÉSENTATION DES PHÉNOMÈNES CONNEXES DANS CERTAINES DISCIPLINES SOCIALES

L'auteur fait remarquer certaines implications des représentations par rapport au contenu, à la structure et à la compréhension des phénomènes historiques, linguistiques, sociologiques, ethnographiques. L'intention de l'auteur a été, d'une part, de faire ressortir l'importance de cette « vision de perspective » conférée par la distribution des données dans la représentation sur la carte; d'autre part, de déterminer les notes qui définissent cette méthode de travail.

Typisés, présentés dans leur répartition zonale et appréciés quantitativement, les phénomènes ou les données indiqués dans leur déploiement sur la carte peuvent être conçus en même temps en connexion et intuitivement. Toutes ces notes caractéristiques — du travail de cartographie en général — définissent en même temps l'expressivité et la signification des atlas ethnographiques en général, et, indirectement, celles de l'Atlas ethnographique de la Roumanie, ouvrage en cours d'élaboration.

https://biblioteca-digitala.ro

CRITERII DE SELECTARE A LOCALITĂȚILOR DE ANCHETAT PENTRU A.E.R.

ION GHINOIU

Cartografierea fenomenelor etnografice se realizează, ca oricare altă reprezentare grafică spațială, prin parcurgerea a trei etape importante de lucru : etapa pregătitoare, etapa de teren, etapa de prelucrare și redactare cartografică.

Studiul de față, prin problemele pe care le ridică, se încadrează în mod organic în etapa pregătitoare a Atlasului.

Rețeaua de localități pentru ancheta etnografică trebuie să servească în primul rînd scopului suprem al redactării Atlasului : prezentarea, prin soluții grafice variate, a sintezei etnografice a poporului român. De configurația teritorială a acestei rețele depind în mare măsură surprinderea fenomenelor etnografice caracteristice, continuitatea și discontinuitatea spațială a acestora, economisirea timpului și fondurilor materiale.

Condițiile concrete de dezvoltare a diferitelor provincii istorice românești, construcția originală a pămîntului României, poziția geografică la întreita răspîntie etnoculturală a continentului (Europa meridională, Europa răsăriteană, Europa centrală) etc. exclud de la început folosirea unor criterii arbitrare în alegerea localităților pentru ancheta etnografică, cum ar fi de exemplu : împărțirea teritoriului în secțiuni pătrate sau fixarea unei distanțe-eșantion între localități [1].

Numărul și repartiția teritorială a localităților pentru ancheta etnografică, criteriile pe baza cărora sînt alese din întreaga masă a așezărilor omenești sînt determinate de condițiile concrete ale fiecărei țări în parte. Dacă ne referim numai la țările continentului european, acestea se diferențiază foarte mult ca alcătuire fizică, ca număr de populație și suprafață a teritoriului, ca structură națională și economică, ca repartiție pe medii (rural, urban). De asemenea cultura populară a fost promovată în decursul timpului sub forme specifice de la țară la țară, iar diferitele direcții actuale și de perspectivă în cercetarea etnografică europeană vor fi reflectate cu fidelitate în concepția atlaselor naționale. Iată de ce A.E.R., chemat să definească *personalitatea etnoculturală a poporului român* în

[1] *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul limbii române sub conducerea lui Sextil Pușcariu, Cluj, 1938—1945, vol. I.

Rev. etn. folc., t. 14, nr. 6, p. 479—490, București, 1969

https://biblioteca-digitala.ro

raport cu alte popoare, să dovedească sintetic şi sugestiv că diversitatea manifestărilor etnografice se corelează şi subordonează reciproc în cadrul culturii româneşti în general, trebuie să fie rod al realităţilor concrete din ţara noastră. *Redarea specificului etnografic naţional se realizează numai atunci cînd acest scop călăuzeşte întreaga activitate legată de Atlas, începînd cu fixarea reţelei de anchetat şi terminînd cu redactarea cartografică.* Cunoaşterea problemelor teoretice legate de Atlas, a mijloacelor şi procedeelor practice de realizare a lui în diferite ţări, este indispensabilă mai ales dacă se are în vedere perspectiva realizării Atlasului etnografic al Europei şi al ţărilor vecine. Informarea şi analiza rezultatelor care se obţin în acest domeniu, pe plan european şi chiar mondial, trebuie să ne sugereze idei şi în nici un caz reţete.

Din necesitatea ca Atlasul etnografic să evidenţieze atît specificul etnic românesc, cît şi *individualitatea etnografică a fiecărui teritoriu* în parte, reţeaua localităţilor ce vor fi anchetate trebuie să ţină seama, în primul rînd, de repartiţia reală a populaţiei şi aşezărilor omeneşti.

Deşi factorilor demografici le revin, în general, un rol subordonat printre factorii motrici ai evoluţiei sociale, prin variabilitatea lor de la un caz concret la altul, aceştia au o importanţă deosebită în caracterizarea stării economice, organizării sociale, a nivelului de trai, a obiceiurilor şi tradiţiilor unui popor [2]. Desigur, aceşti factori ne sînt utili în problema pusă în discuţie numai cu condiţia ca ei să fie priviţi în repartiţia lor spaţială.

Teritoriul ţării noastre a oferit întotdeauna condiţii prielnice vieţii şi activităţii productive a omului. Prezenţa populaţiei româneşti a fost atestată pe baze antropologice, arheologice, etnografice, lingvistice etc., din cele mai vechi timpuri, pe întregul teritoriu al ţării. În nici o perioadă istorică nu se poate vorbi de regiuni nepopulate în spaţiul etnic românesc, *de aceea trebuie cuprins întregul teritoriu al României în reţeaua localităţilor de anchetat.*

Dar bogăţia resurselor naturale pe diferite zone de altitudine, începînd cu pădurile, păşunile, minereurile, forţa apelor etc., din ţinuturile muntoase şi terminînd cu solurile fertile din cîmpie, n-a fost valorificată în toate epocile cu aceeaşi intensitate. Aşa ne explicăm cum între munte şi cîmpie, în diferite împrejurări istorice, s-au stabilit situaţii diferenţiate în ceea ce priveşte răspîndirea şi densitatea atît a populaţiei, cît şi a aşezărilor omeneşti. Stratul etnic cu cea mai mare grosime s-a aflat întotdeauna în imediata apropiere a arcului carpatic. Rezultat al unei îndelungate evoluţii istorice, repartiţia geografică actuală a populaţiei şi aşezărilor omeneşti se prezintă astfel:

Forma de relief	*populaţie* (%)	*aşezări* (%)
Cîmpie	51,1	43,1
Deal şi podiş	43,8	49,5
Munte	5,1	7,4

Repartiţia diferenţiată a populaţiei şi a aşezărilor omeneşti trebuie, desigur, să constituie un element de bază în alegerea punctelor pentru ancheta etnografică. Scheletul reţelei etnografice va trebui să fie, în linii mari, proporţional cu numărul populaţiei şi aşezărilor omeneşti privit din punct

[2] *Dialectica metodelor de cercetare ştiinţifică*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1966, p. 83.

https://biblioteca-digitala.ro

de vedere teritorial, mai ales că aceste elemente demografice pot avea în unele cazuri largi ecouri în istoria milenară a poporului nostru. De exemplu, densitatea așezărilor din regiunea de deal și podiș, care a fost totdeauna superioară zonei de munte și cîmpie, începînd cu dacii pînă la românii voievodatelor secolului al XIII-lea și mai tîrziu, are adînci semnificații. Dacă ne referim numai la o parte din vatra strămoșilor românilor, din Subcarpații Munteniei și Olteniei, autohtonii au suferit mai puține amestecuri și influențe etnografice decît la cîmpie, iar moștenirile substratului au fost și sînt la ei mai numeroase [3].

Harta repartiției populației R.P. Române [4], deși este un instrument de lucru deosebit de util pentru fixarea rețelei etnografice, deoarece redă repartiția teritorială exactă a populației, a concentrărilor de maximă sau de minimă aglomerație, răspîndirea zonală sau azonală a așezărilor, este insuficientă. Dacă s-ar fixa ca normă generală de reprezentare a localităților în rețea cea de 1/10 (ceea ce ar însemna o rețea de peste 1300 de localități de anchetat), Carpații prin numărul mic de localități existent în prezent ar fi infim reprezentați în Atlasul etnografic al României, minimalizînd astfel atît rolul acestora în diferite perioade istorice din viața poporului nostru, cît și importanța lor etnografică actuală.

Prin varietatea modului în care poporul a utilizat potențele Carpaților, prin diversitatea mijloacelor și procedeelor prin care se satisfăceau atît necesitățile materiale, cît și cele spirituale ale populației, *aceștí munți au cîștigat înalta virtute de arhivă etnografică* [5]. Cu toate că au fost populați fără nici un moment de întrerupere, s-ar putea afirma că urmele lăsate de această seculară locuire nu sînt vizibile. Sînt însă cîteva aspecte care nu trebuie scăpate din vedere : evoluția mai rapidă a cadrului natural din regiunile carpatice (eroziune intensă, procese gravitaționale, umiditate excesivă) a șters mai ușor urmele materiale lăsate de om ; lemnul, principalul material de construcție, nu s-a păstrat în condițiile climatice din Carpați mai mult de 200—300 de ani ; ceramica, de la care rămîn de obicei urme materiale, a cunoscut o mai mică dezvoltare decît în alte zone naturale ale țării ; cercetările arheologice au cuprins mai ales zonele de cîmpie, de deal și podiș. Cu toate acestea, urmele de viață arhaică din munți sînt mai evidente decît în zona de cîmpie, de deal și podiș. Dacă ne referim numai la așezările din Carpați, constatăm că aici au fost prezente caverna și coliba de tip primitiv (sprijinită sau scobită în stîncă) ; aici se păstrează încă străvechea locuință din lemn, fără cuie de fier ; aici se menține și acum caracterul provizoriu (forma primitivă a așezării), alături de cel permanent, al locuinței [6]. De asemenea, se poate urmări cu ușurință evoluția planului de locuință de la forma arhaică a odăii cu tindă la planul complex al așezării. Iar dacă unele din urmele materiale au dispărut, continuitatea populării Carpaților a permis transmiterea din generație în generație, sub forma

---

[3] I. Donat, *Geografia ca mijloc de cunoaștere în istorie*, în „Studii", 1967, nr. 6, p. 1145—1161.

[4] I. Șandru, V. Sficlea și V. Cucu, *Harta repartiției populației R.P. Române*, în „Natura", Seria geologie-geografie, 1963, nr. 3.

[5] I. Ghinoiu, *Arhiva etnografică a Carpaților*, în „Natura", Seria geografie, 1968, nr. 5, p. 47 — 49.

[6] R. Vulcănescu, *Pietrele colibale*, în volumul *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, Edit. Acad., 1965, p. 681—688.

https://biblioteca-digitala.ro

experienței de viață, a întregului tezaur material și spiritual. Populația de la munte a jucat un rol deosebit în menținerea unității limbii și poporului român, a culturii noastre populare. Tradițiile vechi, simțul artistic original au coborît din munți spre zonele de deal și șes o dată cu agropăstoritul [7], prin schimburile de produse complementare etc., urmînd atît văile apelor, cît și prelungirile pădurilor spre Dunăre și Marea Neagră [8].

Aceste cîteva elemente ne determină să propunem *ca norma de reprezentare în Atlasul etnografic a localităților din Carpații românești să fie mai mare în comparație cu alte regiuni ale țării.* Lămurirea unor probleme etnografice de pe înălțimile Carpaților va permite astfel o viziune mai adîncă a fenomenelor etnografice de pe întregul teritoriu al țării.

Prezența depresiunilor carpatice, multe din ele denumite „țări" (Țara Hațegului, Țara Oltului, Țara Bîrsei, Țara Loviștei etc.), cu rol istorico-cultural deosebit în viața poporului nostru, mai ales în condițiile evului mediu, determină diferențieri în frecvența localităților-anchetă în cadrul zonei de munte. Depresiunile carpatice, cu o densitate a populației întotdeauna superioară mediei pe țară și care au jucat rolul unor celule viguroase și rezistente în organismul neamului românesc [9], se prezintă astăzi ca *nuclee etnografice* bine delimitate, în care elementele arhaice se mențin încă în construcțiile populare, ocupații, port etc. De aceea, *considerăm că este necesară o mai mare reprezentare în Atlas a celor trei șiruri de depresiuni carpatice* (unul intracarpatic, două pericarpatice).

Pornind de la *poziția etnogeografică* a României, noi opinăm, de asemenea, pentru un număr de centre-anchetă mai ridicat în zonele periferice decît ar sugera simpla analiză a hărții populației și așezărilor omenești. Propunerea se întemeiază atît pe necesitatea lămuririi în profunzime a problemelor legate de interferențele etnografice, care sînt mai frecvente în zona de graniță, cît și pe rolul jucat de aceste teritorii în viața poporului nostru. Din antichitate pînă astăzi nenumărate elemente arheologice, antropogeografice dovedesc strînsa legătură dintre „hinterlandul carpatic" românesc și zonele sale periferice.

Dunărea a fost totdeauna, pentru poporul român, drum, hotar, sursă de alimentație, element de polarizare etnică. Țărmul românesc al Mării Negre, fereastră deschisă din toate timpurile spre alte țări și popoare, argumentează continuitatea populației românești prin elementele etnografice străvechi ale pescuitului din Delta Dunării și ale păstoritului și ale altor ocupații din stepa dobrogeană. Astfel că munții Carpați, principala temelie a principatelor românești, au prins a doua bază de sprijin la Dunăre și Marea Neagră.

Prin ilustrarea cu ajutorul documentelor etnografice a rolului jucat și de celelalte teritorii periferice ale țării, *se vor evidenția mai bine individualitatea etnografică a poporului român și în același timp direcțiile de încadrare a acesteia în civilizația tradițional-populară a continentului european.*

---

[7] G. Vîlsan, *O fază în popularea Țărilor Românești*, extras din „Bul. Soc. geogr. rom"., 1912.

[8] S. Mehedinți, *Dacia pontică și Dacia carpatică, observări antropogeografice*, în *Opere alese*, București, Edit. Acad., 1968.

[9] Vezi, în acest sens, L. Someșan, *Depresiunea Întorsurii Buzăului. Studiu geografic, istoric și economic*, Brașov, 1947, p. 18.

https://biblioteca-digitala.ro

Repartiția teritorială a populației este rezultatul firesc al creșterii ei diferențiate de-a lungul unei mari perioade de timp. Din cele două modalități de creștere a numărului populației — mișcarea naturală și mișcarea mecanică — pentru Atlasul etnografic considerăm utile numai unele aspecte ale mișcării mecanice, migratorii.

Deplasarea populației pe un teritoriu geografic mai mult sau mai puțin extins este specifică omului din toate timpurile. Diferă numai mobilul, cauza acestor mișcări. Între deplasările după vînat și culesul din natură, din comuna primitivă, pînă la deplasările din socialism în scopul utilizării cît mai eficiente a forței de muncă și resurselor naturale, pentru o dezvoltare echilibrată a tuturor regiunilor, este mare deosebire. Pentru activitatea legată de Atlas interesează mai ales deplasările de populație definitive, care dau naștere la așezări noi sau schimbă structura celor existente. Nu trebuie însă minimalizat rolul deplasărilor sezoniere, care au uneori tendința de a deveni definitive. Un exemplu în această privință îl constituie păstoritul, care a dat naștere la numeroase așezări în Cîmpia Română, Cîmpia Moldovei, Dobrogea, Cîmpia Tisei. O mare amploare au avut în România deplasările din zona de munte și deal pentru cultivarea pămînturilor fertile din cîmpiile periferice, deplasările muncitorilor forestieri, ale moților etc.

Cuprinderea în rețeaua-anchetă a așezărilor „matcă" și a acelora „roite" din acestea la distanțe mari (uneori sute de kilometri) va înlesni elaborarea unor studii etnografice comparative pe baza datelor ce le-a furnizat Atlasul etnografic. Deși în cele mai frecvente cazuri este vorba de așezări duble (localități vechi, de origine, și localități întemeiate pe baza acestora), în țara noastră se întîlnesc și numeroase așezări triple, prin apariția unei localități intermediare. Ca exemplu îl pot constitui unele din localitățile depresiunii Petroșeni, care sînt intermediare între așezările de origine, din Transilvania, și cele de dată mai recentă din Cîmpia Munteniei. Dacă de cele mai multe ori dubletele și tripletele poartă același nume cu așezarea de origine, elementele de civilizație și cultură se diferențiază pe fundamentul aceleiași structuri etnografice a așezării de baștină, în funcție de un complex de fapte, în care timpul desprinderii și distanța dintre ele au un rol dominant.

România, stat național unitar, are în structura ei etnică și naționalități conlocuitoare ca: maghiari, germani, ucraineni, bulgari, sîrbi etc. Raportarea și încadrarea Atlasului etnografic al României la Atlasul etnografic al Europei trebuie realizate în spiritul politicii statului nostru socialist cu privire la naționalitățile conlocuitoare. Un atlas al continentului european va caracteriza întreaga populație europeană, dar în structura și repartiția sa teritorială. *Structura etnică a poporului nostru trebuie să fie reflectată în rețeaua-anchetă a Atlasului după datele obținute la ultimul recensămînt al populației* (15 martie 1966).

Mai ales pentru capitolul privitor la cartografierea obiceiurilor și credințelor prezintă interes și *structura confesională a populației*. În acest caz alegerea localităților de anchetat va avea în vedere utilizarea Hărții confesiunilor în România [10].

[10] S. Manuilă, *Harta repartiției locuitorilor după confesiuni la recensămîntul general al populației din 1930*, București, 1941.

https://biblioteca-digitala.ro

Mărimea așezărilor rurale după numărul locuitorilor diferă în general de la o zonă geografică la alta, ele prezentînd și o structură etnografică diferită, privită mai ales din punctul de vedere vertical, al stratificării sale în timp. Un mare număr de așezări mici, care nu depășesc nici măcar 200 de locuitori, se găsesc sub formă de arealuri (Colinele Tutovei, Platforma Cîndești) în o serie de așezări de munte. Așezările cu o populație medie, cuprinsă între 500 și 1500 de locuitori, apar mai frecvent în Platforma Someșană, Podișul Tîrnavelor, Podișul Getic, Cîmpia Colinară a Moldovei, Podișul Babadag, fiind localități cu ocupații complexe agrozootehnice. Așezările rurale cu o populație de 2000—3000 de locuitori se găsesc mai ales în regiunile de cîmpie, Depresiunea Ciuc, Sibiu, în partea centralvestică a Dobrogii. Așezările de peste 3500 de locuitori se găsesc în zonele cu agricultură intensivă și în cele industrializate [11].

Pentru rețeaua etnografică a Atlasului propunem să se ia în considerare așezările cu un număr mediu de locuitori din fiecare zonă menționată în parte. Localitățile mici sînt în general mai recente (au apărut prin fenomenul de roire, prin împroprietărire, colonizări etc.). Așezările mari au în general origine veche sau străveche, dar asimilarea unor funcții neagricole în secolele al XIX-lea și al XX-lea (administrative, industriale, de transport), care au permis de altfel și creșterea rapidă a numărului populației, a influențat în anumită măsură dezvoltarea și transmiterea elementelor etnografice tradiționale. Atlasul etnografic care se va întocmi pe baza anchetei directe va fi oglinda manifestărilor etnografice în etapa actuală. Generațiile viitoare vor găsi în Atlas o copie fidelă a realității timpului cînd a fost redactat și deci o operă ce va cuprinde adevăruri științifice de netăgăduit. Această bază permite ca datele Atlasului să poată fi corelate oricînd cu rezultatele mereu noi ale științelor, pentru a găsi adevărul în raport cu investigația științifică generală. Descriind prezentul, lăsăm viitorului știri, ceea ce e de mare importanță. După cum tradițiile actuale erau odată fapte ale prezentului, tot așa unele manifestări actuale vor fi tradițiile de mîine, care se atașează la moștenirea din trecut. Iată de ce *alegerea așezărilor străvechi pentru A.E.R. e cu atît mai valoroasă cu cît sedimentarea elementelor de cultură materială și spirituală a fost mai constantă în timp.*

Deosebită importanță în alegerea localităților pentru ancheta etnografică o are *funcția economică a așezărilor rurale.* Poporul român, bazat pe o bună cunoaștere a condițiilor și resurselor naturale, le-a transformat întotdeauna cu ingeniozitate în elemente necesare vieții (hrană, îmbrăcăminte, adăpost). De altfel, tradiția unor așezări rurale, în anumite activități economice, a fost încurajată de statul nostru în cadrul amplului proces de dezvoltare economică a țării. În această privință un instrument de lucru valoros îl poate constitui Harta tipurilor de sate după funcțiile lor economice [12], întocmită pe baza modului de utilizare a terenului, a caracterului producției sociale, a ponderii populației active, a numărului de sate la 1000 km², a gradului de influență asupra zonelor înconjurătoare.

[11] I. Șandru, V. Cucu și D. Chiriac, *Distribution and dynamics of the population in the Socialist Republic of Romania*, în „Revue Roumaine de geologie, geophysique et geographie", Serie de Geographie, tom. 12, 1968, nr. 1—2.

[12] I. Băcănaru și colab., *Clasificarea funcțională a așezărilor rurale din R. P Română*, în „Probleme de geografie", X, 1963.

https://biblioteca-digitala.ro

Alegerea localităților cu funcții predominant agricole (subtipurile : așezări rurale de cultură a cerealelor și creștere a animalelor, așezări de creștere a animalelor și de cultură a cerealelor, așezări rurale de creștere a animalelor și de cultură a pomilor fructiferi și a viței de vie, așezări rurale legumicole, așezări rurale de creștere a animalelor pe pășuni de munte) și a așezărilor rurale cu funcții mixte (așezări rurale în care activitatea se îmbină cu muncile legate de exploatările forestiere, așezări rurale în care meșteșugurile sătești formează ocupații anexe agriculturii, așezări rurale cu activitate pescărească) ar servi după părerea noastră tot atît de bine scopului Atlasului etnografic ca și cuprinderea localităților cu funcții proprii industriale sau influențate în mod direct de activitatea industrială a centrelor din jur.

Avînd în vedere rolul Atlasului în cercetarea etnografică ulterioară și pentru asigurarea comparației cu alte date social-culturale referitoare la poporul nostru, *considerăm utilă cuprinderea în rețeaua de anchetat a unor centre comune cu Atlasele lingvistic, geografic, arheologic, antropologic.* Introducerea în rețeaua anchetată a unor așezări cercetate sub alte unghiuri disciplinare trebuie realizată pe baza analizei tematice a atlaselor naționale anterioare celui etnografic și a punților de legătură dintre etnografie și aceste discipline.

În fixarea rețelei de localități, mai ales în ceea ce privește frecvența acestora, un rol important îl au *metodele de cartografiere* ce vor fi aplicate. Spațiul cartografic, determinat de scara de redactare a planșelor, este acoperit diferit de elementul ce se cere reprezentat, în raport cu metoda cartografică folosită.

Astfel, *metoda arealului*, care generalizează și uniformizează informația etnografică pe un teritoriu geografic mai mult sau mai puțin extins, fără ca informația să fie luată la nivelul fiecărei așezări în parte, nu ridică probleme deosebite în legătură cu numărul și densitatea localităților anchetate. Dar, prin prezentarea aproximativă a realității, servește mai puțin cercetării etnografice și ca urmare este mai puțin indicată pentru Atlasul etnografic.

Harta lucrată prin *metoda punctului*, reprezentînd fenomenul separat pentru fiecare localitate în parte, permite o strictă localizare a informației de teren. Dar folosirea acestei metode, cu mare randament științific, necesită, pe lîngă strîngerea datelor la nivelul așezării de reprezentat, și un spațiu cartografic suficient pentru consemnarea unei informații de teren (hartă analitică) sau a unui complex de informații (hartă sintetică).

În concluzie, metoda cartografică de bază în redactarea A. E. R., metoda punctului, se poate aplica numai corelat cu scara grafică, în funcție de numărul și structura teritorială a rețelei localităților de anchetat.

O problemă relativă la fixarea rețelei-anchetă pentru Atlasul etnografic o reprezintă *unitatea teritorială de referință* (unitatea politico-administrativă, istorică, geografică, arbitrară).

Fără îndoială că împărțirea administrativă va fi indispensabilă în rezolvarea tuturor problemelor organizatorice legate de Atlas. Dar, din punct de vedere istoric, desele schimbări administrative, disproporțiile din punctul de vedere al suprafeței și populației lor, dispariția sau apariția

https://biblioteca-digitala.ro

altor unități [13], introducerea unor forme organizatorice străine (comitatele și scaunele secuiești din Transilvania) [14] etc. micșorează rolul acestora în rezolvarea unor probleme de ordin științific. De altfel, din consultarea sumară a bibliografiei etnografice se constată că majoritatea cercetărilor se referă la provincii istorice, unități geografice și foarte puține la unitatea politico-administrativă (plasă, municipiu, regiune, raion, județ). Din punct de vedere științific noi *considerăm mai utilă luarea în considerare a unităților teritoriale cu stabilitate în timp mai mare, cum sînt: unitatea geografică, unitatea istorică.*

Pornind de la ideea că elementele fizico-geografice se transformă foarte lent în comparație cu societatea omenească, se poate afirma, cu mici excepții, că aceleași condiții naturale au întovărășit omul pe parcursul celor cinci orînduiri sociale. Condițiile geografice fiind cunoscute, pot constitui un punct de reper la care se raportează spre rezolvare o serie de elemente necunoscute.

Evoluția geologică și geografică a teritoriului țării noastre a creat între Europa peninsulară și cea continentală un ținut aparte, cu o varietate, simetrie și armonie aproape desăvîrșite. După varietatea reliefului, teritoriul țării noastre cuprinde trei mari unități concentrice, bine proporționate: zona de munte, zona de deal și podiș, zona de cîmpie [15]. În cadrul fiecărei unități geografice, din multitudinea condițiilor naturale a fost ales pentru a fi folosit elementul natural cel mai favorabil, care dă nota specifică materială fiecărei zone în parte. Celelalte condiții și resurse naturale au fost folosite subordonat față de elementul cel mai favorabil. Astfel, populația crescătoare de animale pe baza pășunilor și fînețelor naturale din zona muntelui a folosit lemnul și piatra, care se găsesc din abundență, pentru construcție; și-a completat alimentația printr-o agricultură restrînsă, prin vînătoare sporadică și culesul fructelor de pădure; a folosit apele cu viteză mare de scurgere pentru a pune în mișcare pivele, joagărele, morile. Dar toate acestea sînt în strînsă legătură cu păstoritul, una din principalele forme de manifestare umană din munți în trecutul nostru istoric.

Adesea, *ariile de răspîndire a unor elemente etnografice corespund ariilor concentrice ale reliefului.* Dacă ne referim la așezările omenești, în zona alpină se găsește un inel al așezărilor temporare urmat de mai multe inele: cel al odăilor și tîrlelor din marginea satelor, de inelul satelor de munte, mai toate de tip risipit și alungit, înconjurat la rîndu-i de inelul satelor răsfirate ale dealurilor și, în sfîrșit, de inelul satelor de cîmp. Gospodăriile cu ocol întărit [16], nedeile din Carpați [17] sînt specifice în țara noastră numai zonei concentrice a Carpaților. Dacă condițiile și resursele naturale variate de la o unitate geografică la alta au atras diferite ocupații, dacă condițiile orohidrografice și pedoclimatice au influențat și influențează încă construi-

[13] C. C. Giurescu, *Județele dispărute ale României*, în *Enciclopedia României*, vol. II, București, 1938, p. 6—17.

[14] V. Meruțiu, *Județele din Ardeal și Maramureș pînă în Banat*, Cluj, 1929 („Lucrările Institutului de geografie al Universității din Cluj", vol. V).

[15] G. Vîlsan, *Transilvania în cadrul unitar al pămîntului și statului român*, în *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918—1928*, București, 1929.

[16] P. H. Stahl și P. Petrescu, *Gospodăriile cu ocol întărit în țara noastră*, în *Studii și cercetări de etnografie și artă populară*, București, 1960.

[17] I. Conea, *Din geografia istorică și umană a Carpaților. Nedei, păstori, nume de munți*, în „Bul. Soc. geogr. rom.", LV, 1937.

https://biblioteca-digitala.ro

rea locuinţei, portul popular, mijloacele de transport tradiţionale etc., este firesc ca repartiţia unităţilor geografice, prin elementele lor specifice, să vină în sprijinul alegerii localităţiilor pentru ancheta etnografică. În mod concret, noi propunem fixarea localităţilor, în baza principiilor asupra cărora ne-am oprit în prealabil, pe o hartă a marilor unităţi geomorfologice (munte, deal, cîmpie), pe care să fie proiectate cartografic aşezările omeneşti. Harta astfel obţinută, pentru a putea fi folosită, trebuie suprapusă peste harta împărţirii administrative a ţării.

Deşi această hartă de bază este rezultanta luării în considerare a condiţiilor specifice ţării noastre, necesitatea integrării Atlasului etnografic al României ca fragment constitutiv în Atlasul etnografic al Europei ridică problema folosirii în redactarea finală a planşelor a unei a doua hărţi de bază, care să cuprindă reţeaua localităţilor anchetate în cadrul caroiajului geografic. Folosind prima hartă, se asigură o cît mai optimă culegere a materialului etnografic şi deci se răspunde scopului imediat al Atlasului etnografic al României. Prin folosirea, în redactarea finală, a celei de-a doua hărţi se va putea determina cu precizie poziţia în ţară, pe continent şi chiar pe glob, a oricărei localităţi anchetate prin raportarea la coordonatele terestre, fiind astfel utilă atît A. E. R., cît şi Atlasului etnografic al Europei.

Nu întîmplător am lăsat la sfîrşit prezentarea rolului *unităţii istorice* în fixarea reţelei-anchetă. Erau necesare o serie de elemente în contextul cărora să fie integrată unitatea teritorială de referinţă, privită din punct de vedere istoric.

Peste unitatea geografică a ţării s-au suprapus cele trei principate româneşti, care au avut în diferite perioade istorice diverse direcţii de dezvoltare economică, politică, socială. Repartiţia teritorială a provinciilor istorice, care, deşi aparţine trecutului, din punct de vedere etnografic cuprinde elemente specifice observabile şi astăzi, trebuie utilizată la fixarea reţelei de anchetat.

Intersectarea zonelor inelare ale reliefului de către provinciile istorice radiare în jurul nucleului reprezentat prin Podişul Transilvaniei *creează o structură asemănătoare unor cercuri concentrice intersectate de razele lor, în care fiecare arie concentrică (munte, deal, cîmpie) se caracterizează şi printr-o structură etnografică specifică, iar sectoarele de cerc (provinciile istorice) pintr-o varietate etnografică de la o zonă concentrică la alta.* În cadrul unui sector de cerc, respectiv al unei provincii istorice, trecerea de la un specific etnografic la altul se realizează , în general, în regiunile de contact ale zonelor concentrice (cîmpie-deal, deal-munte), cum este cazul mai ales al unor elemente de cultură materială (ocupaţiile, aşezarea, construcţia ţărănească). În felul acesta, aruncînd o privire sintetică asupra fenomenului etnografic pe întreg cuprinsul ţării, ni-l imaginăm sub forma unei spirale, cu punctul de plecare din Podişul Transilvaniei. Zonele inelare ale reliefului ar fi reprezentate prin buclele spiralei, iar zonele de contact prin saltul de la o buclă la alta. Această etapă de generalizare şi schematizare a celor trei factori; geografic, istoric, etnografic, ne sugerează ideea *continuităţii şi discontinuităţii spaţiale în strîngerea materialului etnografic.* Alegerea selectivă a localităţilor pentru reţeaua etnografică va asigura strîngerea discontinuă a materialului de teren pentru Atlas. Continuitatea în alegerea materialului etnografic se poate asigura pe baza epuizării lui

https://biblioteca-digitala.ro

de-a lungul unor *profile etnografice* cé ar porni din centrul ţării (Podişul Transilvaniei) şi ar traversa radiar provinciile istorice.

Importanţa profilelor etnografice în culegerea şi prelucrarea materialului pentru Atlas se poate sintetiza în următoarele :

— urmăresc fără întrerupere gradul de dezvoltare a structurii etnografice de-a lungul unor traiecte ce intersectează regiunile cele mai caracteristice din fiecare provincie istorică ;

— convergenţa lor asigură o densitate mai mare a punctelor anchetate şi deci o cunoaştere mai adîncă a zonei centrale a ţării, cu adînci semnificaţii în viaţa poporului nostru (aria de etnogeneză, temelia nucleelor statale româneşti şi apoi a principatelor româneşti etc.) ;

— traversînd zonele etnografice cunoscute mai bine ca urmare a cercetărilor etnografice deja întreprinse, profilele vor constitui elemente de referinţă în faza de prelucrare etnografică a materialului astfel adunat ;

— materialul profilelor etnografice care va fi cartografiat numai parţial, conform normei de reprezentare a localităţilor în reţea, va fi un material de analiză şi interpretare ştiinţifică deosebit de util în cercetările etnografice ulterioare redactării Atlasului.

Alegerea localităţilor pentru ancheta Atlasului poate începe din cîteva *nuclee etnografice*, selectarea celorlalte aşezări continuînd apoi pînă la acoperirea întregului teritoriu al ţării. După părerea noastră, unele din unităţile numite de geografie „depresiuni", iar de istorie „ţări" : Ţara Bîrsei, Ţara Oltului, Ţara Vrancei, Ţara Moţilor, Ţara Crişurilor, Ţara Maramureşului, Ţara Loviştei, Ţara Haţegului etc., cu adînci semnificaţii în viaţa poporului român, sînt în acelaşi timp şi nuclee etnografice distincte. Deşi dezvoltarea social-istorică a populaţiei acestor „ţări", individualitatea lor geografică au trezit de-a lungul secolelor conştiinţa apartenenţei la un ţinut aparte, la o mică ţărişoară, cu elemente etnografice specifice, aici s-a dezvoltat paralel şi conştiinţa naţională, care de la comunitatea socială regională s-a lărgit pînă la ideea apartenenţei la un singur neam, cu identităţi de limbă, cu asemănări în port, aşezări şi gospodărie, în deprinderi şi obişnuinţe, în muncă şi năzuinţe [18].

Aceste nuclee, care au păstrat pînă astăzi diferenţieri etnografice evidente, în care s-au acumulat roadele muncii şi simţirii numeroaselor generaţii anterioare, pot constitui puncte de sprijin de unde s-ar începe fixarea reţelei-anchetă.

În ceea ce priveşte numărul punctelor anchetate, ţările care desfăşoară activitate pe linia Atlasului etnografic nu au urmărit anumite norme şi reguli generale. Astfel, dacă Atlasul folcloric german redactat între anii 1937—1939 [19] cuprinde 23 000 de localităţi, Atlasul etnografic polonez redactat în 1934 are numai 134. Fixarea numărului localităţilor de reprezentat cartografic depinde de scopul propus de fiecare atlas în parte, de realităţile etnografice ale fiecărui popor, de timpul şi mijloacele de realizare etc.

Volumul de muncă necesar culegerii materialului de cartografiat într-un timp limitat este direct proporţional atît cu numărul localităţilor

[18] G. Focşa, *Aspecte spirituale ale civilizaţiei ţărăneşti*, în „Sociologie rom.", V, 1943, p. 44.

[19] Richard Weiss, *Einfuhrung in den Atlas der schweizerischen Volkskunde*, Basel, Schweizerische Gesellschaft für Volkskunde, 1950, p. 1—13.

https://biblioteca-digitala.ro

care trebuie anchetate, cît și cu volumul temelor de anchetat. În același timp, cele două mărimi — numărul localităților și al temelor de anchetat — se condiționează în raport invers proporțional. Creșterea numărului localităților anchetate se va încadra în limita păstrării aceluiași efort dacă se vor reduce proporțional numărul întrebărilor în chestionare. Dar cu cît se vor ancheta mai multe localități cu atît mai exactă va fi repartiția spațială a fenomenului de reprezentat, și cu cît vor fi mai multe întrebări cu atît vom obține o culegere mai aprofundată a materialului etnografic. Iată de ce *numărul localităților, și legată de acesta repartiția lor teritorială, ridică problema optimizării unui complex de elemente cu grad diferit de determinare*: perioada de timp afectată strîngerii materialului de teren, numărul anchetatorilor, numărul temelor și întrebărilor chestionarelor, timpul afectat prelucrării, soluțiile grafice de reprezentare, scara de redactare a Atlasului etc.

Ținînd seama de numărul total al populației (19 284 814 de locuitori) și repartiția sa pe medii (urban 7 468 068 de locuitori), rural 11 816 746 de locuitori), de numărul total al așezărilor rurale (peste 13 000 de sate), de scara grafică a planșelor și metodele de reprezentare cartografică, considerăm că *norma de reprezentare a localităților rurale în rețea de 1/10 este optimă pentru a asigura o inventariere cît mai completă a materialului etnografic*. În norma de reprezentare și numărul calculat pe baza acesteia, nu au fost incluse așezările din profilele etnografice propuse de noi, care de altfel nu vor fi reprezentate pe hartă, ci vor servi numai ca material de analiză și interpretare științifică în faza de prelucrare și redactare a Atlasului. Dacă presupunem că hărțile Atlasului vor fi redactate la scara de 1/1 500 000, cele aproximativ 1 300 de semne, reprezentînd localitățile anchetate, vor fi suficient de dese pentru *a reliefa intensitatea spațială a elementelor etnografice și a conduce în ultimă instanță la o regionare etnografică a teritoriului țării noastre*.

Din cele prezentate se poate constata că stabilirea rețelei etnografice trebuie să fie rezultatul îmbinării atît a criteriilor cantitative (bazate pe indici statistico-demografici) cu cele calitative (diferențierile teritoriale), cît și a criteriilor generale cu sferă de aplicare la nivelul țării cu acelea particulare care interesează așezările individuale. Drumul urmat în cele două sensuri, de la general la particular în fixarea scheletului rețelei și de la particular la general în definitivarea ei, este obligatoriu.

Aplicarea acestor criterii trebuie însă precedată de studii prealabile, ale căror rezultate concrete să fie cartografierea fenomenelor respective. Prin metoda cartografică comparativă și a suprapunerii hărților, se va obține apoi prin excludere și selecție progresivă rețeaua-anchetă. Folosind această tehnică de lucru, ordinea criteriilor după care vor fi cernute rînd pe rînd cele peste 13 000 de sate, prezintă mare importanță.

Odată fixată rețeaua-anchetă pentru Atlas, actuala împărțire administrativă poate asigura strîngerea operativă a materialului de teren, fără a mai recurge la diviziuni arbitrare ale teritoriului țării : pătrate, dreptunghiuri.

https://biblioteca-digitala.ro

CRITÈRES DE SÉLECTION DES LOCALITÉS À ENQUÊTER POUR L'ATLAS ETHNOGRAPHIQUE ROUMAIN

La détermination des localitées qui seront enquêtées pour l'A.E.R. doit être le résultat de la conjonction d'un complexe de critères qui exprimeraient synthétiquement la réalité ethnographique, historique et géographique de la Roumanie.

Pour définir l'individualité ethno-culturelle du peuple roumain, ainsi que pour montrer dans quelle mesure les manifestations ethnographiques s'intègrent dans la culture roumaine en général, le principe fondamental qui prouvera l'efficience des critères établis, sera le principe national.

La répartition territoriale des 1 300 localités, chiffre résultant de l'application de la norme de représentation dans le réseau-enquête de 1 :10, s'obtient par l'exclusion et la sélection progressive des agglomérations humaines, conformément aux critères proposés. L'ouvrage se rapporte, dans la mesure où la compréhension des problèmes abordés l'exige, à certains aspects concernant l'échelle graphique de rédaction, aux méthodes d'effectuer la cartographie, au choix de l'unité territoriale de référence. L'auteur propose également, en partant de la manière spécifique de conjonction territoriale de certains facteurs ethnographiques, historiques et géographiques, le rassemblement continu et discontinu du matériel ethnographique recueilli sur place.

https://biblioteca-digitala.ro

DESPRE ÎNREGISTRAREA CONSTRUCȚIILOR ÎN ATLASELE ETNOGRAFICE

PAUL PETRESCU

Preocuparea pentru întocmirea unor atlase etnografice moderne se generalizează în deceniile trei și patru ale secolului al XX-lea, bazele lor fiind puse în anii dintre cele două războaie mondiale, mai precis în jurul anilor 1935, iar lucrările reluate prin 1947—1948 în unele țări, iar în altele prin 1955—1957. Războiul al doilea mondial a întrerupt această muncă în aproape toate țările, materialul strîns suferind pierderi însemnate, ca cel din Germania de pildă. Singura țară care a dus o muncă neîntreruptă în acest domeniu a fost Elveția, țară al cărei efort, în această direcție, ne poate da o idee și despre ceea ce înseamnă amploarea unei asemenea lucrări : planul Atlasului etnografic elvețian a fost elaborat în trei ani de zile (1934—1937) ; după aceea s-a trecut la efectuarea lucrărilor propriu-zise în trei etape : 1) între anii 1937—1942 s-a strîns materialul, completîndu-se 100 000 de fișe, seriate pe teme și localități ; 2) între anii 1942—1950 s-a procedat la cea mai grea operație, anume interpretarea materialului și pregătirea lui pentru publicare ; 3) după 1950 și pînă după 1966 s-a efectuat tipărirea Atlasului. Rezultă deci că pentru o țară mică, dispunînd de posibilități materiale, a fost nevoie de o perioadă de 30 de ani pentru realizarea Atlasului etnografic. Și în alte țări s-a considerat că sînt necesari 15—20 de ani pentru efectuarea unui asemenea atlas.

Conținutul atlaselor etnografice variază de la țară la țară în raport cu tradițiile culturale și științifice, precum și cu orientarea generală a cercetării etnografice și folclorice la un moment dat, ținînd și de anume preferințe sau preocupări ale celor chemați să elaboreze aceste lucrări. Este evident astfel că în unele țări din apusul Europei preocupările folclorice legate mai ales de legende, mituri, sau de alte manifestări din domeniul culturii spirituale, au precumpănit pînă la a ignora cu totul alte domenii ale culturii materiale. Dimpotrivă, în răsăritul Europei, domeniile culturii materiale sînt bine reprezentate. De aici și diferența de tratare a arhitecturii în unele sau altele din atlasele etnografice europene. Poate că aci a jucat un rol și stadiul în care se găseau cercetările de arhitectură populară în diferitele țări ale Europei. În Elveția, în Germania sau Austria, unde arhitectura populară a fost studiată intens încă din secolul al XIX-lea,

Rev. etn. folc., t. 14, nr. 6, p. 491—502, București, 1969

https://biblioteca-digitala.ro

alcătuind o disciplină separată (Hausforschung) şi în care există o foarte bogată literatură de specialitate, privind construcţiile din toate provinciile şi zonele etnografice ale ţărilor respective, s-a considerat mai puţin necesar să se insiste asupra arhitecturii în cadrul atlaselor. De aici ponderea scăzută, proporţional vorbind, acordată arhitecturii în atlasele acestor ţări. Un reflex actual al acestei stări de lucruri îl constituie proiectul pentru un chestionar preliminar al Atlasului etnografic european, întocmit de conducătorul Atlasului etnografic german, prof. Matthias Zender de la Universitatea din Bonn, şi în care din aproximativ 40 de puncte principale doar trei se referă, numai prin tangenţă, la domeniul construcţiilor (construcţii pentru adăpostirea cerealelor netreierate, poziţia vetrei în casă şi construcţia pentru adăpostirea cuptorului de pîine).

Diferenţe sensibile între atlasele etnografice naţionale se înregistrează în cuprinsul însuşi al capitolelor dedicate arhitecturii. În mare se pot recunoaşte două tendinţe principale în tratarea problemelor de arhitectură, tendinţe pe care le vom exemplifica cu listele de probleme sau cu punctajul tematic al capitolului despre construcţii din cîteva atlase etnografice.

Una din aceste tendinţe se caracterizează prin cuprinderea sau prin dorinţa de cuprindere sistematică a domeniului arhitecturii, înţelegînd prin aceasta că în respectivul atlas arhitectura populară este privită şi înregistrată în componentele sale generale, privind structura oricărei construcţii. Este tendinţa care favorizează elaborarea unor atlase la nivel continental, structurile fiind în genere aceleaşi indiferent unde s-ar găsi localizată geografic o casă. Aşa este concepută de pildă lista de bază a hărţilor pentru Atlasul istoric etnografic al Ucrainei, Bielorusiei şi R. S S. Moldoveneşti, atlas care la capitolul locuinţă înregistrează : construcţia pereţilor (material şi tehnică), epuizînd posibilităţile oferite de arhitectura populară din aceste ţări ; forma şi materialul acoperişului ; arhitectura interioară, inclusiv podeaua, tavanul şi sobele ; planul ; decorul locuinţei ; tipul curţii ; gardurile şi porţile ; acareturile, reluînd analiza constructivă — construcţia pereţilor, a acoperişului, planul, interiorul, decorul.

Aceeaşi tendinţă sistematică este prezentă şi în Atlasul istorico-etnografic rus, al cărui capitol se intitulează nu arhitectură şi nu construcţii, ci „Locuinţe", adică intervine o limitare prin care se exclud acareturile, ce nu apar decît pe o singură hartă în contextul curţilor. Este semnificativă şi ponderea pe care locuinţa o are în cadrul acestui atlas : din 71 de hărţi etnografice, 20 sînt dedicate locuinţei (alături de 17 dedicate agriculturii şi de 34 îmbrăcămintei). Sînt înregistrate : materiale de construcţie, formele şi materialele acoperişului, tipuri de planuri interioare, tipuri de sobă, elevaţia casei (case cu podclet şi fără podclet), tipuri de curţi şi legătura dintre case şi acareturi, situarea casei faţă de stradă, răspîndirea tipurilor casei de locuit, case complicate, între care şi aşa-numitele „piatistenki".

Nepărăsind tendinţa sistematică, dar accentuînd unele trăsături caracteristice nordului scandinav, mai ales în materie de tehnică, şi anume de îmbinare a bîrnelor, Atlasul suedez, al culturii populare materiale şi sociale, acoperă de asemenea o serie aproape completă a arhitecturii populare, cu excepţia decorului. Sînt înregistrate : tehnici de construcţie a pereţilor şi acoperişului, materiale ale învelitorilor acoperişului, planuri, cuptoare şi cămine, bucătării de vară, hambare, tipuri de case.

https://biblioteca-digitala.ro

Trecînd de la atlasele consacrate unui popor la cele în care este prezentată cultura populară dintr-o porțiune apreciabilă a continentului, anume a părților centrale și răsăritene ale Europei, vom remarca, tocmai în contrast cu Occidentul, amploarea acordată temelor de arhitectură populară, privite într-un ansamblu unitar, mai sistematic tratate decît în cazul atlaselor naționale deja menționate. Adică, gradul de generalitate al atlasului impune o sistematică unitară, singura capabilă să surprindă elementele comune dintr-un număr mare de țări, renunțîndu-se, pentru fiecare din ele, la o sumă de însușiri particulare, interesante, dar uneori nesubsumabile trăsăturilor fundamentale sau mai bine zis generale ale arhitecturii populare dintr-o jumătate de continent. În programul unitar, inutil să spunem, rubricile sînt capabile să indice totuși trăsăturile definitorii pentru una sau alta din țările sau ariile etnografice incluse. Iată lista acestor rubrici din Atlasul istorico-etnografic al Europei centrale și răsăritene, din capitolul „Locuința și construcțiile gospodărești": I. Locuința: 1) numele casei de locuit (pentru o apreciabilă suprafață a continentului care este locuită de popoare de o mare diversitate lingvistică — germani, slavi, latini, balți etc. — numele casei are o deosebită importanță); 2) materialul de construcție; 3) tehnica ridicării pereților; 4) tavanul; 5) ușile și ferestrele; 6) acoperișul (formă, material); 7) dușumeaua; 8) dezvoltarea casei în înălțime; 9) așezarea casei față de stradă; 10) planul casei (multe detalii); 11) organizarea interiorului (loc de dormit, mobilier); 12) soba și vatra; 13) iluminatul casei; II. Curtea și construcțiile anexe: 1) tipul curții; 2) construcțiile pentru animale; 3) construcțiile pentru cereale (hambare); 4) construcții pentru treierat; 5) uscătorii pentru produse vegetale; III. Aprovizionarea cu apă; IV. Mori; V. Locuințe temporare; VI. Ornamentica construcțiilor: 1) crestăturile; 2) pictura; 3) mozaic; 4) graffito; 5) conținutul decorului (estetic, religios); VII. Meșterii constructori.

După cum lesne se poate vedea, acest program unitar pare a fi un plan sistematic al unei lucrări dedicate arhitecturii populare ce se poate aplica oriunde (în zona temperată), avînd deci un caracter de generalitate apreciabil. Am remarca totuși, și aici, unele trăsături sau tendințe particulariste de care nu s-au putut feri alcătuitorii programului pentru ale căror țări aceste trăsături reprezintă un interes deosebit. Așa este cazul cu rubricile „construcții pentru treierat" sau „uscătorii", care trădează interesul special mai ales al rușilor, balților, polonezilor și care au o mai mică pondere, de pildă, la noi.

A doua tendință manifestată în domeniul întocmirii atlaselor etnografice, și pe care am numit-o „particularistă", încearcă să aleagă din domeniul arhitecturii populare acele capitole sau rubrici care particularizează, uneori excesiv, arhitectura țării respective sau o definesc prin însușiri speciale. Semnificativ este faptul că această tendință se manifestă mai ales în țările oarecum excentrice ariei europene, cum ar fi, de pildă, Caucazul sau Siberia, lucru ce bineînțeles este în mare parte explicabil, întrucît sînt zone sau ținuturi cuprinse în alte arii culturale, cu altă istorie politică, economică și socială. Pentru Caucaz de pildă, însăși structura programului este diferită de cea cu care sîntem obișnuiți în atlasele europene, o seamă de chestiuni fiind direct legate de caracteristicile vieții sociale, cu trăsături locale foarte pronunțate în această străveche vatră a culturii și

https://biblioteca-digitala.ro

civilizației omenești. De la început merită să remarcăm faptul că apar aici rubrici dedicate „rămășițelor unor vechi așezări", fie ele castele, cetăți, turnuri, caravanseraiuri, poduri, sisteme de irigație, lucru necunoscut în atlasele europene. Structura satului este gîndită în funcție de existența cartierelor legate de originea familiilor, de locurile de cult ale gintei etc. Casa nu este tratată separat, ci în așa-numitele „complexe de locuire", reflectînd realitatea în care locuința este legată de acareturi într-un mod inextricabil, prin coridoare și curți interioare care uneori fac din tot satul o singură așezare „monolit", foarte complexă, cu nenumărate ramificații și încrengături. În cadrul acestui complex de locuire sînt înregistrate : I. Pregătirea materialului de construcție : 1) lemnul ; 2) piatra (de remarcat locul important acordat pietrei aici și locul cu totul secundar în atlasele europene, mai ales nordice, răsăritene și occidentale) ; 3) varul ; 4) formele de într-ajutorare reciprocă la construirea casei ; 5) rituri și obiceiuri legate de locuință ; 6) data construcției, meșterii, costul ; II. Tehnica de construire : 1) fundamentul ; 2) dușumeaua ; 3) pereții ; 4) locul focului ; 5) sistemul de învelire a acoperișului (aici apar trăsături cu totul particulare zonei caucaziene și irano-afgane, cum sînt „stîlpul principal de susținere", construcția piramidală, metodele de batere a acoperișului de pămînt) ; 6) ferestre și uși ; 7) orificiile pentru fum și iluminatul casei ; 8) ambrazurile — iarăși un element caracteristic al casei populare țărănești din aceste zone ; 9) nișele și ascunzătorile ; III. Folosirea suprafeței în complexul de locuit : 1) multitudinea etajelor ; 2) împărțirea spațiului de locuit ; 3) încăperi auxiliare — brutărie, grajd, stupărie ; 4) încăperi temporare și speciale — pentru pază, pentru rugăciune ; 5) denumirea complexului, denumirea casei ; IV. Legătura casă — familie : 1) componența locuitorilor casei după vîrstă ; 2) relațiile de rudenie ale locatarilor ; 3) funcțiile locatarilor în casă — capul de familie, gospodina ; 4) împărțirea averii familiei și a casei ; 5) locul membrilor familiei față de foc, în diferite împrejurări : la muncă, la sărbători. Întreteserea problemelor de viață socială și familială cu cele de arhitectură propriu-zisă conferă acestui proiect de atlas merite deosebite în ce privește puterea de reflectare și evocare a funcțiilor arhitecturii și vieții însăși a comunității sătești. O altfel de „particularizare" caracterizează Atlasul istorico-etnografic al popoarelor Siberiei. Aici avem dimpotrivă a face cu un soi de schematism care reduce problema arhitecturii populare la o tipologizare geometrico-tehnică, legată firește de diversitatea formelor pe care le ia locuința la nenumăratele popoare de pe această vastă suprafață continentală nord-asiatică. Iată de pildă cum sînt împărțite „locuințele cu carcase deasupra solului" : 1) tipul sferic ; 2) tipul semisferic ; 3) tipul unui cilindru tăiat în jumătate pe diametru ; 4) colibele ; 5) tipul în două ape al vînătorilor de reni ; 6) tipul dreptunghiular ; 7) tipul conic ; 8) tipul piramidal.

În afară de aceste tendințe particulariste, legate de specificul arhitecturii populare din zone extraeuropene, se manifestă, după cum am spus, și tendințe de acest gen, realizate prin alegerea unor elemente mai mult sau mai puțin izolate, socotite de către alcătuitorii atlasului respectiv ca fiind dătătoare de seamă sau lămuritoare pentru anume probleme urmărite implicit sau explicit. În aceste atlase, ca în cel ungar de pildă, nu se încearcă cuprinderea sau zugrăvirea unitar-sistematică a arhitecturii populare ungare, ci se punctează o serie de elemente mai

https://biblioteca-digitala.ro

degrabă disparate, ordonate cifric, dar avînd o sistematică incifrată care va fi explicitată doar prin interpretarea pe care o vor da-o autorii în textul ce va însoți atlasul. Iată o parte din lista celor 30 de rubrici ale chestionarului privind arhitectura populară, listă din care se vede cu ușurință preocuparea de a căuta răspunsuri la anume teze (vezi întrebarea specială dedicată „încălzirii cu balegă" sau cea privind „așezarea grajdurilor"), unele în legătură cu originea asiatică a ungurilor : 51) perete de lut ; 52) perete de nuiele, trestie ; 53) perete de piatră ; 54) schelet de acoperiș ; 55) așezarea țăpoiului ; 56) materialul acoperișului ; 57) fixarea paielor și trestiilor ; 58) frontul caselor ; 59) ușă de bucătărie ; 60) geamuri spre stradă etc. Chestionarul urmărește așadar nu să dea și celor ce nu cunosc o imagine a arhitecturii populare din Ungaria, ci să ilustreze, numai pentru cei ce cunosc, anume aspecte ale istoriei și culturii populare din Ungaria.

Momentul actual în elaborarea atlaselor etnografice se caracterizează, pe plan continental, dacă nu pe cel mondial, prin încercarea de a trece de la atlasele etnografice naționale la cele vizînd mari regiuni geografice sau chiar continentale. Să remarcăm însă că aceste încercări se limitează deocamdată la Europa și la unele părți ale Asiei, iar uneori la zone de interferență culturală, cum este Atlasul mediteranean, în care vor fi cuprinse țări europene, asiatice și africane. Preocuparea pentru atlase este mai mică în țările de cultură anglo-saxonă și în cele ibero-americane, unde precumpănesc studiile de antropologie culturală axate fie pe teme, fie pe monografii zonale. În acest moment și în acest context trebuie judecată și plasată începerea lucrărilor Atlasului etnografic al României, care pe continentul european are numeroși antecesori și care se naște contemporan cu încercarea de a elabora Atlasul etnografic european. Sîntem oarecum în întîrziere, lucru ce se poate transforma într-un avantaj, dacă vom ține seama de învățămintele trase de ceilalți și dacă ne vom integra în ritmul de lucru actual, folosind o metodologie și mijloace tehnice moderne, și dacă vom face ca sarcinile atlasului nostru național să vină în întîmpinarea, dacă nu să coincidă cu cele puse de Atlasul etnografic european. În felul acesta vom recîștiga timpul pierdut și vom realiza o operă de două ori folositoare.

În ce privește înregistrarea arhitecturii populare românești se impun cîteva observații. În primul rînd trebuie să ținem seama că ne aflăm deja într-un moment în care evoluția formelor arhitectonice tradiționale se accelerează într-un ritm crescînd, unele din aceste forme fiind azi aproape dispărute ca urmare a transformărilor petrecute în lumea satelor noastre, în special în ultimele decenii. Procesul este general în Europa și a fost remarcat în numeroase prilejuri. Să amintim doar că încă în 1958 conducătorul Atlasului etnografic german, prof. dr. Matthias Zender, observa : „Atenția noastră trebuie să se îndrepte către formele noi ale vieții poporului și către schimbările ivite în modul de trai tradițional ca urmare a influenței orașului și industriei"[1]. Hărțile atlasului etnografic trebuie să dea posibilitatea să se surprindă transformările operate în domeniul arhitecturii populare, comparînd stadiul actual cu cel de acum 30—40 de ani, epocă din care avem la îndemînă

[1] *Konferenz für volkskundliche Kartographie in Linz a.d. Donau*, Linz, 1959, p. 29.

https://biblioteca-digitala.ro

relativ multe înregistrări. Importante foruri de cercetare ştiinţifică (Current Anthropology) au lansat adevărate campanii de „salvare" a vestigiilor culturilor tradiţionale pe întreg globul. Cercetătorii unguri au subliniat necesitatea unui studiu rapid, deoarece „în zilele noastre avem ultima ocazie de a înregistra aceste forme tradiţionale"[2]. Dezvoltînd tema cercetării „inovaţiilor" din cultura populară suedeză, dr. Hylén (Stockholm) atrăgea atenţia asupra faptului că, „la mijlocul secolului al XIX-lea, 80% din populaţia Suediei se ocupa cu agricultura. Iar astăzi (1964) doar 15% se ocupă cu agricultura, restul de 85% fiind ocupată în industrie. Migrarea populaţiei din mediul rural în cel urban este un fenomen general în Europa, iar în Suedia, începînd cu anii 1940, fenomenul s-a accelerat foarte mult".

Ponderea populaţiei rurale este în scădere puternică şi în ţara noastră, iar pe de altă parte mediul rural, în ce priveşte dotarea sa arhitectonică, este în necontenită schimbare, nenumărate case noi apărînd pe teritoriul românesc în ultimii zece ani. Intensificarea circulaţiei, densitatea reţelei de comunicaţii, migraţiile sezoniere cu caracter industrial, deplasarea de forţe active ale populaţiei înspre zonele de concentrare industrială şi constructivă (Porţile de Fier, Combinatul siderurgic Galaţi, platformele petro-chimice Trotuş şi Argeş etc.) au determinat curente de modă unificatoare în domeniul arhitecturii populare, ce se pot recunoaşte din părţile Băii Mari pînă în centrul Dobrogii şi din stepa Jijiei din Moldova pînă în cîmpia Banatului. Zonele şi vetrele folclorice şi etnografice de străveche tradiţie sînt supuse influenţei unor fenomene social-economice de mare intensitate, care contribuie în mod hotărîtor la părăsirea formelor tradiţionale de a construi. Să amintim doar, printre ultimele măsuri elaborarea de planuri de case-tip de către DSAPC-urile foste regionale, azi judeţene, prin care se preconizează, pentru judeţe întregi, folosirea a cel mult cinci-şase tipuri de case, uneori, ca în Maramureş, în totală contradicţie cu tradiţia locală, indicîndu-se folosirea cărămizii şi a chirpiciului în locul lemnului utilizat pînă acum cu atîta strălucire de meşterii maramureşeni, păstrători ai unei tradiţii de două ori milenare. În aceste condiţii, întrebarea care se pune este ce vom înregistra în domeniul arhitecturii populare? Vom umbla numai după exemplarele rarisime din secolul al XIX-lea şi vom întocmi hărţi cu această arhitectură tradiţională, care va fi în total dezacord cu realitatea actuală a satelor noastre? Sau vom înregistra arhitectura contemporană din sate, care uneori are, dar alteori nu are legătură cu fondul tradiţional, imaginea rezultată fiind aceea, uneori, a unei arhitecturi de caracter hibrid? Dificultatea este mare şi ea trebuie rezolvată prin elaborarea a două sau trei hărţi paralele pentru acelaşi domeniu de fapte fie că este vorba despre ansambluri, fie că este vorba despre detalii constructive sau decorative. Imaginea reală va fi însă consemnată în hărţi sintetice în care criteriile vor fi combinate şi în care va trebui să apară atît epocile cît şi frecvenţa, pentru a sesiza şi ponderea socială a diferitelor tipuri de construcţii. Datele acestei problematici au fost resimţite ca necesităţi şi de către autorii Atlasului istorico-etnografic rus, care au înregistrat patru momente distincte din istoria arhitecturii populare ruseşti : mijlocul secolului al XIX-lea,

[2] *Ibidem*, p. 53.

https://biblioteca-digitala.ro

a doua jumătate a secolului al XIX-lea, sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Acest fel de „periodizare" ni se pare însă oarecum arbitrar și generator de confuzie. Într-adevăr, care sînt limitele sau ce înseamnă distincția dintre mijlocul și sfîrșitul secolului al XIX-lea pe de o parte și a doua jumătate a secolului al XIX-lea pe de altă parte? Al doilea termen nu acoperă și nu cuprinde primele două termene? De fapt aici se reflectă doar insuficiența de datare a materialului avut la îndemînă, care uneori era datat în general „a doua jumătate a secolului", iar alteori ceva mai de aproape, către 1850 sau către 1900. Iar începutul secolului al XX-lea înseamnă numai primele două decenii, adică pînă la 1917—1918 (pînă la revoluție și terminarea primului război mondial), repere evident importante, marcînd sfîrșitul unei epoci istorice și începutul alteia noi. Pentru datarea construcțiilor noastre credem că este necesar și posibil să facem o periodizare mai strictă, luînd drept unitate vîrsta unei generații (30 de ani) și obținînd următoarele grupe de vechime: 1) înainte de 1860; 2) 1861—1890; 3) 1891—1920; 4) 1921—1950; 5) 1951 — pînă la terminarea atlasului, adică 1980. Aceste cinci grupe de vechime vor ilustra: 1) stratul cel mai vechi, să-i spunem de tradiție arhaică, continuînd arhitectura din prima jumătate a secolului al XIX-lea pînă în epoca unirii Principatelor și în preajma făuririi statului român modern; 2) stratul vechi de arhitectură populară, consolidat în cele trei decenii de relativă stabilitate și prosperitate, conducînd, în domeniul arhitecturii, la case dezvoltate și la un decor oarecum clasicizat în limitele artei populare; 3) stratul de vechime mijlocie, în care apar unele elemente de origine urbană în arhitectură, ca urmare a ascensiunii economice a păturilor țărănești, cuprinse în circuitul economiei de schimb intensificate; 4) stratul de arhitectură populară nouă, marcată de transformări consecvente ale primului război mondial, epocii interbelice și primilor ani de după al doilea război mondial; 5) stratul cel mai recent al arhitecturii populare, și cel mai complex în același timp, în care se fac simțite vizibil transformările operate în viața țărănimii, prin trecerea la agricultură cooperatistă, prin contactul puternic cu orașul și cu industria, prin transformarea modului de viață.

Trebuie să observăm că pentru mari zone din țara noastră, mai ales cele alcătuind hinterlanduri ale centrelor urbane și industriale, în multe din sate nu mai avem a face cu gospodăria țărănească agricolă și nici cu locuința unui agricultor de profesie, ci cu curtea și casa unui muncitor industrial sau cel puțin semiindustrial, care face naveta — mai lungă sau mai scurtă — zilnică și pentru care casa, învestită altădată cu multiple funcții economice, firești într-o economie casnică țărănească închisă, de tendință autarhică, s-a transformat într-o „reședință" (în sensul termenului din urbanistică de „cartier rezidențial") în care își petrece timpul liber și cel destinat odihnei sau somnului. Există și în țara noastră adevărate „sate-dormitor", în care peste 70% din populație își petrece numai noaptea, restul zilei fiind petrecut în oraș sau la marile combinate industriale, dotate cu unități social-culturale și alimentare de toate categoriile. În asemenea sate, ca și în alte foarte multe în care procesul cooperativizării s-a implantat mai demult și mai adînc, curțile, cu vechea lor organizare, au făcut loc loturilor de case pe care nu se mai află multele și variatele acareturi de diverse funcții. Interiorul

https://biblioteca-digitala.ro

unor asemenea case, ca și planul lor, se apropie din ce în ce mai mult de organizarea urbană. Mobilierul tradițional a dispărut, sistemul de încălzit și iluminat s-a transformat radical, obiectele de podoabă sînt altele. Se creează noi tradiții decorative, cîteodată, este adevărat, de gust îndoielnic, cele vechi, socotite de muzeografi și de istoricii de artă frumoase, fiind depreciate în ochii localnicilor, definitiv părăsite și rămînînd uneori doar ca niște „curiozități" pentru generațiile noi sau, în cazurile fericite, trecînd în recuzita căminelor culturale, a echipelor de cîntece și jocuri sau în micile muzee sătești sau județene.

Există și situații mai complicate pentru lucrătorii Atlasului etnografic al României. Se știe că într-o serie de județe ale țării, în unele zone, în anume condiții geografice, s-au produs în domeniul arhitecturii fenomene de modificare a gospodăriilor țărănești individuale, traduse prin dispariția construcțiilor anexe. Viața a impus însă menținerea unora din aceste construcții în gospodării cu o activitate economică complexă. Care este gradul lor de modificare? Care este originea lor și care sînt formele intermediare de adaptare la condițiile locale? Evoluția lor este aceeași cu cea a vechilor forme, rămase nemodificate, în alte zone, sau diferă? Despre toate aceste condiționări trebuie ținut seama, pentru a nu înregistra lucruri capabile să denatureze imaginea reală a arhitecturii populare contemporane și a tendințelor ei de evoluție.

Imaginea sau tabloul real al arhitecturii populare românești nu poate fi transpus pe hărțile Atlasului etnografic fără a indica aceste tendințe, care nu pot fi identificate decît prin indicarea frecvenței. Nevoia aceasta au resimțit-o și autorii Atlasului istorico-etnografic rus, care au introdus în hărțile lor trei indicative determinînd frecvența, și anume sînt notate aparițiile „predominante", cele „obișnuit existente" și cele rare sau „unicate". Aceasta însă nu este suficient pentru că „unicat" poate fi atît o formă veche care dispare, cît și una nouă care apare, iar „predominant" poate fi de asemenea o formă veche, dar care se îndreaptă spre dispariție, sau o formă nouă care s-a impus, adică putem fi în fața unei „regresiuni" sau a unei „progresiuni". Este adevărat că combinarea criteriului „vechime" cu cel al „frecvenței" poate indica sensul evoluției, dar numai implicit și ca urmare a unei operații mintale a cititorului hărții. De altfel cele trei grade de frecvență menționate au o notă de aproximație destul de accentuată. Problema frecvenței este cea de-a doua problemă importantă a cărei rezolvare judicioasă constituie o sarcină a lucrătorilor Atlasului etnografic al României, atît în domeniul arhitecturii populare, cît și în alte domenii, deoarece numai frecvența ne poate da indicații sigure despre realitatea exactă, iar nu figurarea unor semne abstracte răspîndite pe o hartă, așa cum se întîmplă la multe atlase etnografice, care semne nu indică de fapt decît rarisime apariții fără nici o greutate în viața poporului, iar uneori indicînd prezențe de-a dreptul întîmplătoare și deci irelevante. Frecvența poate fi obținută prin practicarea metodelor statistice după o prealabilă codificare a materialului supus

https://biblioteca-digitala.ro

înregistrării, în așa fel ca să se obțină un ritm de lucru rapid. Aceasta nu se va putea înfăptui decît cu echipe de cercetători specializați, nefiind nevoie de echipe multe, dar impunîndu-se înzestrarea lor cu mijloace moderne de lucru și în primul rînd de circulație.

Trecînd la conținutul domeniului de arhitectură, pe care vrem să-l înregistrăm, trebuie să facem observația prealabilă că am socotit utilă și înregistrarea unor aspecte ale arhitecturii vechi urbane românești. Întîi, pentru că în foarte multe regiuni se constată o continuitate a arhitecturii rurale și urbane, multe din orașele noastre cele mai reprezentative din punctul de vedere al arhitecturii, cum sînt Cîmpulung-Muscel și Cîmpulung Moldovenesc, Suceava, Iași, într-o oarecare măsură chiar Botoșani, Tg. Jiu, Baia de Aramă, Bucureștii înșiși, Rîmnicul Vîlcea, păstrînd încă exemplare de arhitectură care atestă legătura arhitectonică a orașului cu zona rurală înconjurătoare. De altfel acest punct de vedere este împărtășit și în alte țări, exemplul cel mai grăitor fiind de pildă Bulgaria, unde întreaga arhitectură a orașelor, uneori foarte deosebită de cea a satelor care le înconjură (exemple : Mesembria, Teteven, Elena, Cotel, Coprivștița, Arbanasi, Plovdiv, Melnic, Sozopol etc.), este socotită ca „arhitectură populară". Același lucru se întîmplă și cu orășelele din Iugoslavia de tipul Crușovei, sau cele din Grecia de tipul Xeres-ului. În al doilea rînd, studierea culturii populare orășenești reprezintă o tendință importantă ce se manifestă și la autorii de atlase etnografice din Europa centrală și occidentală. La menționata conferință de la Linz din 1958, dr. Hans Commenda, Austria, a prezentat un referat intitulat : „De ce este necesară cunoașterea culturii populare orășenești ?", în care se ilustrează cu exemple și hărți etnografice marea importanță a problemei studierii culturii populare orășenești, cu largile ei ecouri în cultura populară sătească și cu interdependența lor reciprocă. Pentru noi problema este cu atît mai importantă cu cît arhitectura orășenească, de tradiție populară, a fost necercetată în trecut și a rămas pînă azi un domeniu deficitar din punctul de vedere al cunoașterii și valorificării ei.

În afară de arhitectura urbană, socotim utilă înregistrarea unei game mai întinse de construcții din mediul rural decît cele exclusiv țărănești, limitate și acelea la locuință și construcții anexe. Ne gîndim adică și la înregistrarea construcțiilor religioase, de cel mai mare interes artistic și istorico-documentar, reprezentînd capodopere ale arhitecturii europene în lemn. Pe lîngă biserici, se vor înregistra și troițele de caracter monumental. Există apoi o serie întreagă de construcții de interes social și public care de asemenea au fost ignorate în trecut. Așa sînt hanurile și cîrciumile, sediile de vechi primării și de poște, podurile, fîntînile și cișmelele, toate ținînd de domeniul arhitecturii rurale, strîns legate de viața țărănească. Există apoi, tot în mediul rural, construcții edificate de alte clase sociale, între care conacele curților boierești, azi pe cale de dispariție, merită a fi înregistrate drept „arhitectură populară", așa cum sînt trecute și în studiile făcute în numeroase alte țări. Este singura ocazie de a consemna aceste reușite arhitectonice ale meșterilor populari români, întrucît cea mai mare parte din ele nu sînt înregistrate nici de Direcția monumentelor istorice.

Tehnica înregistrărilor este o suită de complicate probleme tehnice care nu pot fi dezbătute aici, dintre care însă una merită a fi menționo-

https://biblioteca-digitala.ro

nată, mai ales că are o importanţă principială, de prim ordin. Este vorba de suprafaţa aleasă ca unitate de înregistrare, precum şi de numărul optim de puncte propuse spre anchetare. Cu privire la acestea se preconizează în genere două sisteme : majoritatea atlaselor etnografice moderne au adoptat sistemul carelajului, adică al împărţirii teritoriului unei ţări într-un număr variabil de pătrate sau dreptunghiuri egale, în cuprinsul cărora se fixează 1, 2 sau 3 (eventual mai multe) puncte-localităţi propuse spre cercetare. Numărul de localităţi este acelaşi pentru toate patrulaterele. Este, adică, o repartiţie oarecum mecanică a punctelor de investigare, care acoperă întreg teritoriul ţării cu o reţea uniformă.

Numărul punctelor de investigare diferă de la atlas la atlas, în funcţie de nevoile şi, mai ales, de posibilităţile fiecărui stat. Ungurii de pildă au cel mai mic număr de localităţi înregistrate : împărţind Ungaria în dreptunghiuri de 19 km/28 km (532 km pătraţi), în care au ales cîte una sau două localităţi, ei au ajuns la cifra de 250 de localităţi pentru întreaga ţară, cifră ce ar părea neîndestulătoare dacă am compara-o cu cele 400 de puncte studiate pe teritoriul mai mic al Elveţiei, dar care este totuşi suficientă avînd în vedere caracterul mult mai uniform al culturii populare de pe teritoriul ungar decît cel al culturii populare elveţiene, cu complicate probleme de interferenţă între ariile germanice, franceze, italiene şi reto-romane. Fireşte că nici nu poate fi vorba însă să se compare cu proiectul Atlasului etnografic iugoslav, în care se consideră ca un optimum 2—4 puncte de cercetare în fiecare dreptunghiu de 100 km pătraţi, ceea ce ar reveni pentru întreaga Iugoslavie la 6064—12 128 de puncte de cercetare. Dr. Branimir Bratanić, Zagreb, consideră ca un minim alegerea unui singur punct pe 100 km pătraţi,ceea ce ar reveni 3 032 de localităţi cercetate pe întreaga Iugoslavie. Specialistul iugoslav motivează desimea mare a punctelor de investigare prin complexitatea problemelor etnografice din Iugoslavia, în care trăiesc şase popoare şi numeroase grupe etnice atît de diverse, cu o cultură populară materială şi spirituală neomogenă. În sfîrşit, să amintim şi „recordul" în această materie, deţinut de Landul Oberösterreich. În timp ce în cadrul Atlasului etnografic german acest Land era reprezentat de 123 de localităţi (1 punct la 101,7 km pătraţi), astăzi Atlasul etnografic al Landului Oberösterreich cercetează 520 de localităţi, ceea ce înseamnă o densitate de 1 punct la 23,2 km pătraţi. Aceasta este una din cele mai mari densităţi de studiu etnografic în cadrul atlaselor atinsă pînă acum.

Sistemul carelajului nu este însă admis de toţi etnografii. Unul din etnografii cehi, dr. Vladimir Karbusicky din Praga, consideră că acest sistem nu reflectă realităţile etnografice concrete. Limitele zonelor etnografice atîrnă de dezvoltarea istorică diferită în timpul feudalismului, de căile de comunicaţie, de centrele de producţie meşteşugărească, de economia rurală, factori care variază în diferitele medii geografice, în văi, pe podiş sau în ţinuturile muntoase. Un rol important în definirea zonelor etnografice îl joacă şi tradiţia comunităţilor. În acelaşi timp etnograful ceh recunoaşte că sistemul carelajului are şi mari avantaje practice legate de insuficienţa cadrelor de specialitate şi de mijloacele financiare. Şi etnografii unguri au considerat reţeaua de puncte numai ca un cadru orientativ, alegînd localităţi tipice care să fie repre-

https://biblioteca-digitala.ro

zentative pentru zona înconjurătoare. Ei adaugă că au tins să scoată în evidență limitele administrative, zonele economice și unitățile etnice. Etnografii austrieci au ținut seama de vechile „țări" (Länder) istorice în cadrul cărora au aplicat chestionarele. Pentru fiecare din cele opt țări, Oberösterreich, Salzburg, Niederösterreich, Tirol, Steiermark, Kärnten, Burgenland, Vorarlberg, ca și pentru Stadtvolkskunde (cultura populară orășenească), a fost ales cîte un responsabil dintre etnografii cei mai cunoscuți pentru a conduce lucrările în Landul respectiv.

Poate că aceasta ar fi direcția pe care ar trebui să mergem și noi. Dificultatea principală constă, însă, pe de o parte în numărul foarte mare al zonelor etnografice românești (după diferite estimări de la 30 pînă la 80 de zone), iar pe de altă parte în insuficienta și neprecisa delimitare a majorității acestor zone. Dacă pentru Țara Oltului, Țara Hațegului sau Țara Vrancei această delimitare este impusă de limitele geografice, pentru Muscel sau Gorj, de pildă, limitele sînt incerte și fluctuante de la cercetător la cercetător și probabil doar Atlasul etnografic ar preciza aceste limite. În această situație, poate că sistemul carelajului ar fi mai avantajos. Unitatea de suprafață ar fi să se stabilească la dreptunghiuri de 200 km pătrați (20 km lungime/10 km lățime), ceea ce ar însemna pe toată țara un număr de 1187 de dreptunghiuri, în care să se înregistreze cîte un punct (în soluția mai economicoasă și mai rapidă) sau cîte două puncte, adică un total de 2374 de puncte, ceea ce înseamnă în practică înregistrarea aproape a tuturor comunelor administrative. Dreptunghiurile ar urma să fie orientate cu lungimea pe direcția nord-sud.

Cifra de circa 1000 de puncte investigate este, socotim, suficientă pentru a surprinde chiar și variațiile mai subtile ale arhitecturii populare românești, arhitectură renumită pentru formele ei atît de diverse din cadrul unui stil unitar.

Aceste 1000 de puncte de investigare ar forma rețeaua de bază a hărților Atlasului etnografic al României. Ele vor servi pentru cercetarea sincronică a tuturor fenomenelor de cultură materială și spirituală, inclusiv deci a arhitecturii populare, oferind la sfîrșit imaginea vie și reală a culturii populare românești, așa cum va fi ea surprinsă în anii 1971—1980, adică în al optulea deceniu al secolului al XX-lea. Opinăm pentru un atlas etnografic cu cît mai multe corelații sociologice și nu pentru un atlas istorico-etnografic, în care se pot strecura numeroase confuzii și multe aproximații, datorită incertelor datări ale documentării auxiliare (studii, obiecte de muzeu, fișe de muzeu, memorii de călătorie — subiective —, arhive, statistici efectuate pe criterii variate etc.). Sîntem însă pentru completarea Atlasului etnografic cu cartograme de caracter istoric pe care să fie înregistrate toate aceste categorii de informații obținute pe altă cale decît pe cea a observării directe într-un anume răstimp dinainte fixat.

Pentru toate capitolele Atlasului etnografic al României, trebuie formate echipe de specialiști care să efectueze lucrările pe cît posibil fără ajutorul, totdeauna incert, al corespondenților. Munca depusă cu controlul și verificarea răspunsurilor acestora (exemplul Atlasului german este mai mult decît grăitor) echivalează dacă nu întrece efortul depus de echipe de specialiști bine instruiți. Pentru capitolul „Arhitectura

https://biblioteca-digitala.ro

populară", o echipă foarte redusă (20 de oameni) poate investiga pînă la 20 de puncte pe lună sau circa 200 pe an, însemnînd că în decurs de cinci ani de muncă sistematică şi, mai ales, continuă se poate acoperi teritoriul ţării, obţinîndu-se rezultate de maximă rigoare ştiinţifică, rar atinse în celelalte atlase etnografice realizate pînă acum.

L'ARCHITECTURE RURALE DANS LES ATLAS ETHNOGRAPHIQUES

Dans la première partie de l'article, l'auteur examine les chapitres ayant trait à l'architecture de certains atlas ethnographiques (allemand, russe, autrichien, de la Sibérie, du Caucase, hongrois) ; il y analise, d'une manière concise, leur contenu du point de vue de l'extension des problèmes envisagés (des atlas présentant systématiquement l'architecture rurale dans son ensemble ou bien des atlas qui insistent sur des éléments particuliers).

Dans la deuxième partie, l'auteur expose quelques considérations relatives à l'enregistrement de l'architecture rurale dans le futur atlas ethnographique de la Roumanie, tout en relevant les problèmes spécifiques de la vie rurale contemporaine. L'auteur propose ensuite une division chronologique de l'architecture rurale roumaine de la dernière centaine d'années et recommande l'adoption d'un système de carrelage ayant comme étalon un rectangle de 200 kmc.

https://biblioteca-digitala.ro

DESPRE STRUCTURA TEMATICĂ A ATLASELOR ETNOGRAFICE NAȚIONALE ȘI INTERNAȚIONALE

IOANA-MARIA MILCU

I

Ne propunem să analizăm în acest articol — desigur nu exhaustiv — structura tematică și principiile metodologice ale unora dintre atlasele etnografice realizate pînă în prezent, precum și să sugerăm cîteva propuneri referitoare la modul de alcătuire a *Atlasului etnografic al României*, astfel încît această operă culturală de interes național să se poată încadra în ansamblul lucrărilor internaționale similare, păstrînd în același timp propria sa individualitate și specificitate.

Din perspectiva actuală, o sinteză a informațiilor noastre documentare ne relevă următoarea clasificare tematică a atlaselor etnografice :

I. *Atlase de tip național* :
   1. Atlase geografico-etnice.
   2. Atlase lingvistico-etnografice.
   3. Atlase istorico-etnografice.
   4. Atlase etnografice propriu-zise și etnologice.

II. *Atlase de tip internațional* :
   1. Atlase continentale (european etc.).
   2. Atlasul lumii.

În acest mod urmărim să evidențiem evoluția de la acele tipuri de atlase în care tematica etnografică este corelată sau chiar subordonată altor discipline științifice la cele etnografice propriu-zise. Ideea unor atlase etnologice, care să ofere o relevare comparativă în timp și spațiu a aspectelor culturale proprii unuia sau mai multor popoare, începe să se concretizeze în ultima vreme mai ales în realizarea unor atlase de tip internațional, cum este Atlasul european și cel mondial.

★

Vreme îndelungată harta a fost considerată un mijloc strict geografic de ilustrare a realităților studiate din punctul de vedere al acestei științe. Respectînd anumite norme de redare la scară, ea era menită să reprezinte aspectul fizic, politic, administrativ sau economic al unei

Rev. etn. folc., t. 14, nr. 6, p. 503—517, București, 1969

https://biblioteca-digitala.ro

zone de dimensiuni variabile. Interese de ordin ştiinţific, dar şi politic, au dus la alcătuirea unor hărţi speciale, prin care se urmărea repartiţia în spaţiu a comunităţilor etnice. Astfel de hărţi, strînse de multe ori în atlase, luau în consideraţie un prim aspect esenţial al specificului unei naţiuni : comunitatea de teritoriu.

O dată cu procesul istoric, caracteristic secolului al XIX-lea, de constituire a statelor naţionale independente, interesul pentru studiul multilateral al popoarelor a crescut. Noţiunea de „specific naţional" capătă acum o nouă argumentare istorică. Pe acest nou fundal social-politic s-au dezvoltat în noi condiţii lingvistica, folcloristica, etnografia, antropologia şi sociologia, toate menite să adîncească unele aspecte ale vieţii popoarelor respective. În cadrul acestor discipline, harta devine din ce în ce mai mult un instrument preţios de lucru, care numai formal continuă să rămînă legată de investigaţia geografică ; tematic ea se diferenţiază şi, transformată în cartogramă, slujeşte obiectului propriu fiecărei discipline.

Realizarea, de către Jules Gilliéron, a *Atlasului lingvistic francez* a impulsionat preocupările de alcătuire a unui nou tip de atlase, denumite *lingvistico-etnografice*.

În timp ce atlasele geografico-etnice nu puneau accentul pe specificul naţional, ci urmăreau numai răspîndirea în spaţiu a diverselor comunităţi etnice, atlasele lingvistico-etnografice consideră limba ca principal element de cartare al specificului naţional. Pornind de la legătura dialectică dintre noţiune şi cuvînt, ele redau imaginea răspîndirii spaţiale a diverselor tipuri de date etnografice, reflectate în diferenţierile zonal-dialectale.

Între 1928 şi 1940 au apărut cele 8 volume din *Sprach- und Sachatlas Italiens und Südschweitz*[1], editat de K. Jaberg şi J. Jud, iar după cel de-al doilea război mondial în Franţa şi Spania au fost redactate mai multe atlase lingvistico-etnografice[2], caracterizate prin subordonarea netă a elementului etnografic celui lingvistic nu numai formal, ci şi din punctul de vedere al conţinutului. De altfel, acest deziderat este exprimat limpede în introducerea lui Jean Séguy la *Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne* : „. . . On ne devra les considérer [les faits ethnographiques] que comme des *indications* servant avant tout à éclairer les faits linguistiques"[3] (subl. ns.).

Scopul preponderent lingvistic a determinat lipsa completă a documentării asupra materialelor muzeistice sau de arhivă, anchetele de teren fiind efectuate în majoritate de specialişti dialectologi. În structura

[1] K. Jaberg şi J. Jud, *Sprach- und Sachatlas Italiens und Südschweitz*, Zofingen, 1928—1940, 8 vol.

[2] Citäm, pentru exemplificare, unele dintre atlasele lingvistico-etnografice franceze şi spaniole : P. Gardette, *L'Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais*, Lyon, 1950 ; Pierre Nanton, *Atlas linguistique et ethnographique du Massif Central*, 3 vol., Paris, 1966 ; Jean Séguy, *Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne*, 4 vol., Paris, 1954—1966 ; Henri Bourcelot, *Atlas linguistique de la Champagne et de la Brie*, vol. I (*Le temps, la terre*), Paris, 1966 ; Manuel Alvar, A. Llorente şi G. Salvador, *Atlas Lingüistico y Etnográfico de Andalucia*, 3 vol., Granada, 1961—1964 ; Manuel Alvar, *Atlas Lingüistico y Etnográfico de Aragón. Çuestionario*, Sevilla, 1963.

[3] Jean Séguy, *op. cit.*, introducere.

https://biblioteca-digitala.ro

acestor atlase intră hărți lingvistice ilustrate prin desene-anexă, reprezentînd tipuri de diferite unelte, construcții etc. Deși de o ireproșabilă execuție grafică, interesul etnografic al acestui tip de atlase este diminuat de natura problemelor remarcate în cuprinsul lor.

În țara noastră nu s-au realizat atlase etnografico-lingvistice, deși în domeniul cartografierii lingvístice propriu-zise tradiția românească este foarte bogată[4]. Primul atlas redactat sub conducerea lui Sextil Pușcariu era al cincilea din Europa, după cel francez, catalan, italo-elvețian și corsican. Pentru realizarea *Atlasului etnografic al României*, firește, sînt necesare atît cunoașterea principiilor care au călăuzit cartografierea lingviștilor, cît și rezultatele acestei îndelungate experiențe științifice. Ne referim nu numai la existența, în cuprinsul atlaselor lingvistice românești, a unor hărți cu contingențe etnografice (de exemplu, H 295 *Priveghi*, din A.L.R. seria veche), ci mai ales la modul cum a fost rezolvată problema alegerii punctelor de anchetă și la unele concluzii teoretice. În acest sens, constatarea că termenii de origine latină s-au conservat mai bine în unele regiuni ale pămîntului românesc[5] ar obține și mai multă pondere dacă ar fi susținută de argumentele cultural-istorice ce vor putea fi aduse de *Atlasul etnografic al României*.

La cercetarea comunității de limbă și teritoriu ca elemente ale specificului etnic, atlasele *istorico-etnografice* adaugă prezentarea dinamicii în timp a faptelor de cultură. În Uniunea Sovietică au apărut sau sînt în curs de redactare o serie de asemenea atlase regionale asupra Siberiei, Asiei Centrale și Cazahstanului, Ucrainei, Bielorusiei etc.

Aceste atlase — spre deosebire de cele lingvistico-etnografice — pun accentul pe elementul etnografic, privindu-l din punctul de vedere a evoluției sale istorice. Pentru sublinierea aspectului diacronic, la fiecare temă au fost realizate cîte două hărți : una prezentînd răspîndirea fenomenului respectiv la jumătatea secolului trecut, iar alta la sfîrșitul secolului al XIX-lea, începutul celui de-al XX-lea. După cîteva hărți introductive, volumul I din *Atlasul istorico-etnografic rus. Mijlocul secolului al XIX-lea — începutul secolului al XX-lea*[6] cuprinde trei grupe tematice amplu tratate :

1. Ocupațiile și uneltele agricole.
2. Arhitectura țărănească.
3. Portul popular.

---

[4] *Atlasul lingvistic român* (A.L.R.), publicat de Muzeul limbii române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, 5 vol., Cluj-Sibiu-Leipzig, 1938—1943 ; *Micul atlas lingvistic român*, publicat de Sextil Pușcariu, Sever Pop și Emil Petrovici, 2 vol., Sibiu-Leipzig, 1940—1942 ; *Micul atlas lingvistic român*, serie nouă (sub conducerea lui Emil Petrovici), vol. I—III, București, Edit. Acad., 1956—1967. Menționăm de asemenea preocuparea actuală a lingviștilor români de alcătuire a unor atlase regionale, din seria cărora a apărut volumul I : *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, întocmit, sub conducerea lui Boris Cazacu, de dr. Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, București, Edit Acad., 1967.

[5] Vezi Sextil Pușcariu, *Contribuția Transilvaniei la formarea și evoluția limbii române*, în „Revista Fundațiilor", IV (1937), nr. 5.

[6] *Русский историко-этнографический Атлас. Середина XIX— начала XX века*, Moscova, Издательство „Наука", 1967.

https://biblioteca-digitala.ro

În cadrul activității de pregătire a acestor atlase au fost editate numeroase studii, cuprinzînd probleme de metodică și de analiză a materialului oferit de cercetarea de teren[7].

★

În contextul realizărilor obținute de utilizarea cartografierii în științele înrudite, precum și în urma fundamentării teoretice efectuate încă din 1875 de către Wilhelm Mannhardt în *Wald und Feldkulte*[8] și a alcătuirii unor hărți anexe la diferite studii, interesul pentru redactarea unor atlase etnografice naționale și regionale devine din ce în ce mai viu.

Munca de elaborare a atlaselor etnografice este împărțită în două mari perioade de anii celui de-al doilea război mondial, cînd practic a fost întreruptă în întreaga Europă.

În perioada antebelică au apărut primele încercări cu rezultate parțiale. Activitatea de pionierat s-a desfășurat în Polonia și Germania, iar apoi — în deceniul al 4-lea — în Elveția, Suedia, Finlanda, Olanda și Danemarca. Deși apariția între 1937 și 1939 a celor cinci mape din *Atlas der deutschen Volkskunde* (A.D.V.)[9] a fost precedată de publicarea în 1934 a trei fascicule, cuprinzînd 30 de hărți, din *Atlas kultury ludowej w Polsce* [Atlasul culturii populare din Polonia][10], totuși răsunetul editării A.D.V. a fost mult mai mare, atît datorită amploarei pe care oamenii de știință germani au dat-o lucrării, cît și adevăratei școli de cartografie etnografică formate în jurul inițiatorilor săi.

Faza pregătitoare a alcătuirii A.D.V. a constat în redactarea a cinci chestionare, pentru culegerile de teren recrutîndu-se 23 000 de corespondenți voluntari. În felul acesta s-a adunat un material faptic imens, însă metoda a prezentat și un mare inconvenient : limitarea problemelor de anchetat la un nivel științific mediu, lipsit de suficientă profunzime, datorită faptului că anchetatorii voluntari nu aveau pregătire de specialitate.

Structura tematică a celor cinci fascicule din *Atlas der deutschen Volkskunde*, seria veche, a fost restrînsă la aspecte ale culturii spirituale (obiceiuri și credințe). Hărțile de bază sînt foarte reduse, cuprinzînd numai fluviile mari și localitățile mai importante, însă evidențierea aspectelor etnografice este dezavantajată de conturarea vizibilă a liniilor de caroiaj. Din păcate, prima serie a A.D.V. nu are nici studiu introductiv, nici texte explicative anexe la hărți, așa cum au multe din atlasele naționale ulterioare.

În redactarea *Atlasului culturii populare din Polonia* a fost folosită o altă metodă de culegere a materialului de teren decît la A.D.V. După opinia realizatorilor, organizarea unei rețele de corespondenți voluntari

---

[7] Vezi în acest sens, cu titlul de exemplu, culegerea *Материалы к Историко-этнографическому атласу Средней Азии и Казахстана*, editată de Academia de Științe a U.R.S.S., formînd volumul al XLVIII-lea din *Труды Института этнографии им. Н. Н. Миклухо—Маклая*, Moscova-Leningrad, Издательство Академии Наук СССР, 1961.

[8] Wilhelm Mannhardt, *Wald und Feldkulte*, Berlin, 1875.

[9] *Atlas der deutschen Volkskunde*, 5 fasc., Leipzig, Verlagsbuchhandlung G. Hirzel, 1937—1939.

[10] K. Moszyński, *Atlas kultury ludowej* w *Polsce* [Atlasul culturii populare în Polonia], 3 fasc., Cracovia, 1934—1936.

https://biblioteca-digitala.ro

nu poate duce la obținerea unui material științific corespunzător. În această situație au fost alese numai 134 de puncte de anchetă, unde cercetarea a fost efectuată de etnografi specialiști. Deși nici seria veche a atlasului polon nu are explicații anexe hărților, totuși repartizarea faptelor etnografice în spațiu a fost bine făcută, sugerînd factorii istorici, sociali, tehnici și religioși care au produs diferențierile zonale și dînd o imagine de ansamblu a trăsăturilor caracteristice ale culturii materiale și spirituale a poporului polonez.

Anii care au urmat celui de-al doilea război mondial s-au remarcat prin intensificarea activității diferitelor țări europene de elaborare a unor atlase etnografice naționale.

În această perioadă postbelică, prof. Mathias Zender a continuat editarea A.D.V.[11], utilizînd materialul adunat înainte de război și încercînd să elimine unele lipsuri, iar în Polonia a fost reeditat și completat vechiul atlas[12].

Un important eveniment în domeniul cartografierii etnografice a fost apariția integrală a *Atlas der schweitzerischen Volkskunde* (A.S.V.). Activitatea preliminară a început în 1934, prin alcătuirea unui chestionar foarte amplu, redus ulterior, în urma anchetei-sondaj efectuate prin corespondenți voluntari (învățători).

Primul volum din *Atlas der schweitzerischen Volkskunde*[13] a apărut în 1950, cuprinzînd un amplu studiu introductiv, în cadrul căruia este reprodus chestionarul de bază, precum și lista rețelei de localități anchetate. De asemenea, la fiecare mapă de hărți editată ulterior au fost atașate largi comentarii. A.S.V. este primul atlas etnografic național complet, ale cărui lucrări îi conferă un loc de prim rang în cadrul realizărilor aplicării metodei cartografice în etnografia europeană.

Cercetătorii suedezi pot fi considerați printre primii care au aplicat în lucrările lor procedeele cartografice. În 1936 s-a format la Uppsala un comitet de alcătuire a Atlasului etnografic național, cuprinzînd o secție de etnografie sub conducerea lui Sigurd Erixon, care și-a asumat sarcina de a studia temele referitoare la cultura materială, și o secție numită „de folclor", condusă de Åke Cambell, menită să cerceteze temele legate de obiceiurile și credințele populare. Folosind toate sursele documentare existente — lucrări de specialitate anterioare, materiale muzeistice și de arhivă, anchete-sondaj —, cercetătorii suedezi au alcătuit în final un chestionar[14] din 99 de întrebări principale axate pe patru teme mari:

1. Condițiile sociale și felul așezărilor;
2. Arhitectura populară;

---

[11] *Atlas der deutschen Volkskunde*, seria nouă, redactat sub conducerea lui Mathias Zender, 3 fasc., Marburg, 1959 și urm.

[12] *Polski Atlas Etnograficzny* (P.A.E.), redactat sub conducerea lui J. Gajek, vol. I, (1964), vol. II (1965), Varșovia.

[13] *Atlas der schweitzerischen Volkskunde* (A.S.V.), editat de Paul Geiger, Richard Weiss și colab., partea I (5 fasc.), partea a II-a (6 fasc.), Zürich, 1951 și urm.

[14] Ne referim, bineînțeles, la chestionarul de cultură materială, pe baza căruia a fost alcătuit volumul I al atlasului suedez.

https://biblioteca-digitala.ro

3. Hrana, alimentele, uneltele de muncă şi obiectele casnice;

4. Diviziunea muncii, ocupaţii.

Urmărind relevarea procesului de evoluţie istorică a culturii populare, tematica atlasului suedez se referă în special la epoca 1850—1900, extinzîndu-şi aria cercetării şi asupra minorităţii suedeze din celelalte ţări baltice, mai ales din Finlanda.

În ceea ce priveşte ancheta de teren propriu-zisă, procedeul adoptat de suedezi operează o sinteză a metodelor folosite anterior. Deşi au alcătuit un grup de circa 800 de corespondenţi voluntari, un număr mare de etnografi au mers pe teren, verificînd în permanenţă datele obţinute prin colaboratori şi abordînd problemele mai dificile, care cereau o pregătire corespunzătoare.

Astfel, în 1957 cînd a apărut prima realizare — volumul I din *Atlas över Svensk Folkkultur*[15] —, s-au relevat excepţionalele rezultate ale noilor soluţii de formă şi de fond găsite de etnografii suedezi. Acest prim tom cuprinde 24 de hărţi la scară mare şi 68 la scară redusă. Pentru fiecare dintre hărţile tematice a fost alcătuit cîte un text de proporţiile unui studiu ştiinţific, cuprinzînd explicaţii şi interpretarea datelor prezentate. Alăturat sînt anexate desenele, cărora li s-a conferit un rol secundar.

Hărţile sînt libere de elementele care le-ar încărca inutil. Folosind un procedeu modern (adoptat azi în graficele şi schemele folosite în ştiinţele tehnice), liniile de caroiaj nu sînt trasate de loc, fiind numai indicate cifric marginal. În acest mod se realizează evidenţierea potenţată a elementelor de conţinut etnografic, cadrul geografic rămînînd ceea ce este în realitate : mediul în care se dezvoltă cultura populară respectivă.

În concluzie dorim să evidenţiem caracteristicile prin care *Atlas över Svensk Folkkultur* poate fi considerat, după opinia generală, ca cea mai importantă realizare de pînă acum din domeniul cartografierii etnografice :

1) structura tematică este sistematizată, incluzînd aspectele tipice ale culturii materiale populare;

2) datele prezentate se referă la perioada 1850—1900, perioadă de tranziţie, cînd civilizaţia tradiţională sătească păstra încă formele etnografice proprii;

3) anchetele de teren, desfăşurate atît de specialişti, cît şi prin corespondenţi voluntari, conferă datelor obţinute o şi mai mare precizie şi profunzime, reuşindu-se în acelaşi timp cercetarea unei vaste reţele de puncte cartografiabile;

4) metodele cartografice adaptate au găsit soluţii formale de generală aplicabilitate.

Aceste calităţi ale atlasului suedez fac posibilă includerea sa în Atlasul european. *Atlasul etnografic al României* va putea adopta unele dintre soluţiile sale de formă şi de fond, adaptîndu-le problemelor noastre specifice româneşti.

---

[15] Academia Gustav Adolf, *Atlas över Svensk Folkkultur* [Atlasul culturii populare suedeze], vol. I, *Materiell och Social Kultur* [Cultură materială şi socială], Uppsala, Bohusliis Grafiska, 1957.

https://biblioteca-digitala.ro

În 1959 a apărut primul, iar în 1965 al doilea volum din *Österreichischer Volkskundeatlas*[16], redactat de o comisie pentru atlas a Academiei de Ştiinţe din Austria. Metoda generală de lucru a fost cea germană: formal chestionarul este aproape identic cu al A.D.V., culegerile de teren efectuîndu-se de către corespondenţi voluntari. Primul volum are mai mult aspectul unei culegeri de hărţi de probă, pe teme de cultură spirituală lipsite adesea de legătură între ele, atribuindu-se semnificaţii majore unor elemente minore. Astfel, ajung să figureze alăturat, printre cele 13 hărţi ale mapei, prăjiturile rituale, termenele pentru începerea serviciului, cununa de Advent şi pictura pe sticlă.

Volumul al II-lea a încercat să înlăture lipsa viziunii tematice unitare, cuprinzînd hărţile referitoare la cultura materială, în speţă la unele aspecte ale arhitecturii ţărăneşti.

Importanţa pe care un atlas etnografic o poate avea pentru cercetarea multilaterală a culturii unui popor este astăzi recunoscută unanim. În multe alte ţări ale continentului nostru s-au pus bazele alcătuirii unor astfel de lucrări, considerate ca fiind de interes naţional, din moment ce sînt patronate de cele mai înalte foruri ştiinţifice.

În ceea ce priveşte structura tematică a atlaselor etnografice deja apărute sau în fază avansată de lucru, prezentăm un tabel sinoptic comparativ, cuprinzînd în partea dreaptă repartiţia diverselor teme de cultură materială în A.D.V. (*Atlas der deutschen Volkskunde*), A.S.V. (*Atlas der schweitzerischen Volkskunde*), A.S.F. (*Atlas över Svensk Folkkultur*), Ö.V.A. (*Österreichischer Volkskundeatlas*) şi E.A.J. (*Etnološki Atlas Jugoslavije*), acesta din urmă pe baza fasciculei de probă conţinînd opt hărţi, apărută în 1963[17]. În partea stîngă a tabelului sînt enunţate temele mari care vor fi abordate de *Atlasul etnografic al României* (atît de cultură materială, cît şi spirituală). Pe coloana A.E.R. sînt semnalate aspectele tematice care deja au fost suprinse în chestionarele elaborate de grupul de muncă pentru Atlas din cadrul Institutului de etnografie şi folclor al Academiei.

Examinînd această trecere în revistă a temelor de cultură materială abordate de cele mai importante atlase etnografice, putem trage o serie de concluzii:

1) atenţia principală pare să se fi îndreptat asupra specificului construcţiei caselor de locuit şi anexelor;

2) atlasul suedez, cel austriac şi cel elveţian s-au preocupat relativ mult de specificul alimentaţiei naţionale;

3) în mod inexplicabil, ocupaţiile — agricultura, creşterea vitelor (cu ocupaţiile anexe acestora: apicultură, sericicultură, vînătoare, pescuit), precum şi meşteşugurile — fie că au fost tratate sumar, fie că nu au fost abordate de loc.

---

[16] *Österreichischer Volkskundeatlas*, unter dem Patronat der Österreichischen Akademie der Wissenschaften im Auftrage der Kommission für den Volkskundeatlas, vol. I, sub conducerea lui E. Burgstaller şi A. Helbok, Linz, 1959; vol. II, sub conducerea lui R. Wolfram şi E. Lendl, cu colaborarea lui Ingrid Kretschmer, Wien, 1965.

[17] Această parte a tabelului este reprodusă după Ingrid Kretschmer, *Volkskundeatlanten in Europa und ihre Bedeutung für die geographische Forschung*, în „Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft", Band 109, Heft I—III, S. 306—307.

https://biblioteca-digitala.ro

Tabel comparativ între temele de cultură europene şi tematica generală a

Conţinut tematic — cultură materială	
Forme de case şi curţi	
Construcţia caselor :	Material de construcţie
	Construcţii specializate
	Forme de acoperiş şi sisteme de îmbinare
	Vetre în interiorul şi exteriorul casei
	Hornuri şi şeminee
	Locuri de dormit în afara caselor
	Animale mici (păsări) ţinute în casa de locuit
	Construcţii gospodăreşti
	Construcţii şi mobilier pt. păstorit şi creşterea animalelor
	Construcţia hambarelor
	Alte construcţii pt. păstrarea cerealelor
	Uscătorii de legume
Moştenirea proprietăţii :	Drepturi de moştenire ţărăneşti
	Partea sufletului
Economia :	Forme vechi de creştere a animalelor
	Vechi metode de recoltare
	Animale de tracţiune şi modul de înhămare
	Cultivarea şi consumul meiului
	Transportul uneltelor agricole la cîmp
	Construcţii pentru uscarea fînului
	Numele vechi şi noi ale unor tipuri şi variante de snopi
	Snopi şi căi
	Unelte de treierat
	Numele vechilor şi noilor materiale de treierat
	Forme de plug
	Grape
	Secere şi coase
	Sape
	Greble
	Ferăstraie de dogărit
	Munca femeilor în economia agricolă
	Cultivarea inului
	Producţia laptelui
	Pescuit şi pescării
Alimentaţia :	Mesele şi felurile de mîncare
	Pîine şi prăjituri mici
	Mîncăruri şi prăjituri festive
	Băuturi
Diverse :	Garduri şi ziduri
	Primării sătеşti, locuri de adunare

https://biblioteca-digitala.ro

materială ale unor atlase etnografice
Atlasului etnografic al României

A.D.V.	A.S.V.	A.S.F.	P.A.E.	Ö.V.A.	E.A.J.	A.E.R.	Conținut tematic A.E.R.
			×			×	
		×				×	
			×			×	
		×	×			×	
		×	×	×		×	
			×			×	
		×				×	
		×	×				
		×				×	
			×			×	Organizarea interiorului
		×	×	×		×	
		×	×	×		×	
		×				×	
				×			
				×			
			×			×	Creşterea animalelor şi păstoritul
			×				
	×	×	×		×	×	
			×			×	Agricultură
			×			×	
	×	×				×	
			×			×	
×		×	×			×	
	×	×	×		×	×	
			×			×	
		×	×			×	
		×	×			×	
		×	×			×	
		×	×			×	
		×				×	
		×					
×		×				×	
		×				×	
		×				×	
		×					
	×					×	
	×	×		×		×	
×	×			×		×	
	×			×		×	
	×						
					×		

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru *Atlasul etnografic al României* este importantă cunoaşterea comparativă a temelor prezentate cu precădere de alte atlase naţionale, ca şi eventuala lor includere — selectîndu-le, bineînţeles, în funcţie de specificul nostru naţional — în viitoarele cartograme. În orice caz, avînd în vedere colaborarea României la Atlasul etnografic european, structura tematică a A.E.R. va trebui să se racordeze atît temelor acestuia, cît şi modalităţilor sale de abordare a fenomenelor investigate (ne referim în special la îndreptarea cercetării asupra aspectelor culturale ale perioadei 1850—1950, cu eventuale retuşări impuse de ancheta de teren propriu-zisă).

Tendinţele contemporane de a ridica datele furnizate de cercetarea etnografică la nivelul de interpretare comparativ-istorică cerut de noua orientare etnologică s-au reflectat în special în domeniul cartografierii, prin elaborarea unor hărţi caracteristice. Realizarea paralelă a Atlasului european şi a Atlasului mondial va duce la efectuarea unor cartograme etnologice de tip internaţional, cartograme care vor corela specificul cultural al diferitelor naţiuni în cadrul zonelor largi de civilizaţie umană. Metodele diferenţiate cerute de redactarea acestor atlase vor fundamenta teoretic principiile proprii ale cartografierii etnologice.

II

Întrucît pînă în prezent discuţiile teoretice purtate pe tema organizării practice a *Atlasului etnografic al României* s-au referit numai la unele aspecte, ne propunem ca, în partea a doua a lucrării noastre, trecînd în revistă rezultatele experienţei altor colective de muncă, să reluăm cîteva din concluziile discuţiilor anterioare în lumina acestor perspective.

Activitatea practică desfăşurată de alte ţări în scopul elaborării atlaselor etnografice naţionale a stabilit necesitatea trecerii prin următoarele faze de lucru obligatorii:

1) documentarea complexă;
2) elaborarea chestionarelor pentru temele stabilite anterior;
3) alegerea punctelor de anchetă definitivă;
4) ancheta definitivă pe teren pe baza chestionarelor;
5) prelucrarea datelor informaţionale obţinute;
6) cartografierea definitivă.

Paralel cu aceste faze de lucru se desfăşoară munca de alcătuire a aparatului ilustrativ, precum şi etapele intermediare constituite de efectuarea anchetelor-sondaj şi a cartogramelor de probă.

Legat de aceste faze de lucru obligatorii, grupul pentru alcătuirea A.E.R. din cadrul Institutului de etnografie şi folclor al Academiei are de rezolvat o serie de probleme specifice. Spunem *specifice*, deoarece considerăm ca aprioric principiul de bază că fiecare atlas naţional este dator să adapteze conţinutul tematic, şi în general realizările dobîndite de alte ţări în acest domeniu, la condiţiile culturale proprii poporului respectiv şi, bineînţeles, la ţelurile de ordin general ştiinţific pe care doreşte să le evidenţieze.

În acest sens, vom urmări unele aspecte mai concludente ale fazelor de elaborare prin care în mod normal va trece desigur şi *Atlasul etnografic al României*.

https://biblioteca-digitala.ro

I. D o c u m e n t a r e a trebuie să fie, după cum subliniam mai sus, *complexă*. Aceasta presupune extinderea sa atît pe plan *orizontal* — în direcţia cuprinderii întregului material bibliografic, muzeistic şi arhivistic legat de investigaţia etnografică românească şi străină —, cît şi pe *plan vertical*, printr-o informare adîncită în timp, în special pentru perioada delimitată convenită.

Documentarea, evident, nu trebuie să se limiteze numai la strîngerea mai mult sau mai puţin formală a indicaţiilor bibliografice; ea presupune în fapt studiul sistematic şi aprofundat al lucrărilor etnografice publicate anterior, precum şi analiza pieselor şi datelor informaţionale furnizate de muzee şi arhive.

II. În vederea realizării intenţiei de a alcătui un atlas etnografic complet, imagine a culturii materiale şi spirituale a poporului român, c h e s t i o n a r e l e d e b a z ă cu ajutorul cărora se vor face anchetele de teren vor cuprinde tematica largă, stabilită în cadrul Comisiei pentru redactarea A.E.R. (vezi tabelul anexă).

Chestionarele care vor fi alcătuite pentru Atlas vor trebui să fie redactate sub formă de machete cît mai cuprinzătoare, epuizînd astfel conţinutul tematic propus. Deşi în baza efectuării anchetelor-sondaj şi în urma discuţiilor de colectiv ele vor fi modificate, se vor păstra pentru hărţile tematice numai acele aspecte considerate definitorii. În legătură cu acest aspect al cartografierii intervine următoarea problemă: ce criterii vor sta la baza selectării tematice finale? Ce anume poate şi trebuie să fie cartografiat şi ce nu este absolut necesar? Este bine ca trierea întrebărilor din chestionare să se facă înainte de ancheta definitivă sau nu?

Pentru a răspunde mai întîi la această ultimă întrebare trebuie să arătăm că alcătuirea unui chestionar simplificat — aşa cum de altfel a fost redactat de unele atlase străine — nu ar fi oportună din două motive principale:

a) nu se poate şti înainte de ancheta definitivă, desfăşurată practic simultan în toate punctele stabilite, dacă nu ne vor fi furnizate informaţii preţioase tocmai asupra unor chestiuni pe care iniţial le-am putea considera mai puţin concludente;

b) chiar dacă aparent inutil se vor culege răspunsuri la multe întrebări care nu vor intra în atlasul în formă finală, s-a considerat că este o ocazie unică pentru cercetarea etnografică de la noi de a obţine date complete asupra tuturor aspectelor culturii populare de pe întregul teritoriu al României. Datele respective — odată intrate în arhiva Atlasului — vor putea fi oricînd studiate, aprofundate prin cercetări ulterioare, urmînd să fundamenteze viitoare studii şi monografii.

În această ipoteză — a desfăşurării anchetei definitive de teren pe baza unui chestionar foarte larg — se poate pune cea de-a doua întrebare enunţată mai sus: care vor trebui să fie criteriile de triere a materialelor de cartografiat? În această privinţă, socotim că trebuie utilizat criteriul *specificităţii* fenomenului respectiv pentru cultura noastră. Cu alte cuvinte, vor trebui alese în primul rînd acele fenomene care conferă caracter specific profilului culturii noastre, fenomene a căror structură proprie poate fi urmărită diacronic, documentînd o dată în plus continuitatea românilor pe aceste meleaguri. Am crea astfel un tip de atlas pe care l-am denumi de „rezonanţă"' istorică, prin intermediul căruia se vor putea urmări

https://biblioteca-digitala.ro

şi aspetele culturale străvechi păstrate pînă în epoca modernă, adică perioada de la începutul secolului al XX-lea.

Pornind de la premisa că atlasul este menit să oglindească aspectele tipice ale unei culturi, se poate spune că, pentru depistarea tipologică, criteriile formale, statistice etc. au o nuanţă de arbitrar. Esenţial este criteriul funcţionalităţii fenomenului respectiv raportat la general, în cazul nostru la ansamblul culturii materiale şi spirituale a poporului român,adică funcţia pe care o are un anumit complex cultural în specificitatea lui.

Pentru a exemplifica opinia exprimată mai sus, ne vom referi la una din străvechile ocupaţii ale locuitorilor României, pentru care în cadrul grupului de lucru al Atlasului a fost deja redactat chestionarul: apicultura. Dacă am considera faptele din punctul de vedere al frecvenţei, ar trebui să menţionăm că încă de la începutul secolului, aşa cum reiese din revistele de specialitate ale timpului, se făcea în cea mai mare parte o apicultură relativ sistematică. Totuşi pînă astăzi se practică „vînătoarea" de albine sălbatice. Prin părţile Năsăudului[18], „vînătoarea" de albine stă la baza unei ocupaţii speciale numite *bărcuit*, practicată de *bărcari* cu ajutorul unei unelte speciale: *cornul de bărcuit*. De asemenea, în ancheta-sondaj făcută de grupul nostru în zona Porţilor de Fier, în decembrie 1968, pe baza machetelor chestionarelor de agricultură, apicultură şi sericicultură, am întîlnit practicarea „vînătorii" de albine sălbatice.

Deşi este vorba de un fenomen cu răspîndire redusă, credem că nu este de loc lipsit de importanţă pentru viitoarele cartograme ale Atlasului, deoarece sugerează nu numai vechimea şi continuitatea la români a unor practici străvechi, ci şi elemente specifice ale uneia din ocupaţiile caracteristice ale locuitorilor ţării noastre.

Din cele prezentate reiese că, pentru a axa structura tematică a *Atlasului etnografic al României* pe temeiul necesităţii relevării specificului culturii populare româneşti, se impune de la sine realizarea în practică a cîtorva deziderate teoretice:

1. Alcătuirea unor chestionare exhaustive asupra tuturor temelor generale stabilite iniţial, pe baza cărora să aibă loc ancheta definitivă.

2. Selectarea ulterioară a tematicii de cartografiat, avîndu-se în vedere:

a) caracterul tipic al unor date etnografice, în primul rînd prin funcţia ce o îndeplinesc în ansamblul vieţii materiale şi spirituale a poporului;

b) tematica generală a Atlasului european, la elaborarea căruia participăm;

c) adoptarea ca epocă istorică de cercetat a perioadei aproximativ 1850—1950.

3. Relevarea în permanenţă a aspectelor de ordin istoric menite să aducă o contribuţie în plus la evidenţierea specificului naţional al culturii populare româneşti. În acest sens, s-ar putea alcătui o mapă supliment, care să cuprindă cîteva cartograme referitoare la răspîndirea spaţială a „relictelor" etnografice.

---

[18] Vezi, în acest sens, Th. Onişor, *Vînătoarea de albine sau „bărcuitul" în regiunea Năsăudului*, în „Carpaţii", XIII, 1945, p. 98—102.

https://biblioteca-digitala.ro

III. Deşi aspectele teoretice legate de alegerea punctelor de anchetă nu fac obiectul articolului de faţă, ne exprimăm convingerea că din cele trei posibilităţi existente — eşantionarea pe criterii matematice, luarea în considerare cu predilecţie a regiunilor tradiţionale semnificative ca zone de etnogeneză sau eventuala simbioză ce s-ar putea realiza între aceste două procedee — discuţiile teoretice viitoare vor duce la adoptarea celei mai adecvate metode pentru realizarea scopurilor generale ce stau în faţa *Atlasului etnografic al României.*

IV. Un alt moment deosebit de important din suita fazelor de elaborare a Atlasului este modul de desfăşurare a anchetelor de teren. În planul de muncă al grupului de alcătuire a *Atlasului etnografic al României* figurează efectuarea unor anchete-sondaj pe baza chestionarelor-machete. Alegerea, în decembrie 1968, a zonei Porţilor de Fier pentru efectuarea anchetelor-sondaj, pe baza machetelor de chestionare de agricultură, apicultură şi sericicultură, a fost determinată de două motive:

a) în urma rezultatelor obţinute de cercetarea multidisciplinară care are loc sub egida Academiei în această zonă, există posibilitatea sprijinirii, confruntării şi completării noastre permanente cu datele şi concluziile altor discipline ştiinţifice;

b) deşi Porţile de Fier alcătuiesc o zonă marginală a ţării, de interferenţe etnoculturale, totuşi ea poate fi considerată în esenţa ei ca fiind de străveche cultură românească.

Obiectivele urmărite de grupul nostru, în timpul anchetei, au fost:

1) să se verifice posibilitatea ca un chestionar de amploarea celui de agricultură să fie aplicat într-o singură zi;

2) să se constate dacă chestionarul a fost bine organizat în structura lui şi dacă a surprins fenomenul urmărit în esenţialitatea sa;

3) să se constate elementele care trebuie subliniate şi cele care trebuie eliminate;

4) să se experimenteze aplicarea unei anchete colective (folosind simultan 7—10 informatori), pentru a urmări analogic şi comparativ rezultatele faţă de cele obţinute prin anchetele individuale obişnuite;

5) să se constate în ce măsură datele pot fi sistematizate şi cartate pe o cartogramă de probă.

În urma experienţei dobîndite din sondajul efectuat, reiese că anchetele desfăşurate pe zone restrînse pot fi extinse pe întregul cuprins al ţării. Pentru a concretiza, socotim că anchetele viitoare ar putea fi efectuate în cîte un sat din fiecare judeţ (alegînd deocamdată criteriul de zonare administrativă), sat care, prin caracteristicile lui, ar putea intra în viitoarea reţea de puncte de anchetat pentru Atlas. În urma acestei anchete, relativ extinse, datele obţinute vor putea fi eventual prelucrate prin intermediul metodei eşantionării.

Deoarece amploarea *Atlasului etnografic al României* va impune alegerea, pentru ancheta definitivă, a peste 1 000 de puncte, este practic imposibilă efectuarea acestei acţiuni numai de către specialişti. În acelaşi timp, recurgerea exclusivă la corespondenţi voluntari nespecialişti ar diminua probitatea ştiinţifică a datelor obţinute, aşa cum a reieşit din prezentarea făcută mai sus a rezultatelor anchetelor întreprinse de *Atlas der deutschen Volkskunde.*

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru a evita aceste neajunsuri, s-ar putea ca, folosind experienţa atlasului suedez, să îmbinăm activitatea a două grupe : pe de o parte, specialiştii etnografi din toate institutele Academiei şi Consiliului Naţional al Muzeelor, iar pe de altă parte un grup de colaboratori, în care credem că ar putea fi incluşi în primul rînd studenţii unor facultăţi cu profil înrudit etnografiei.

V. În ceea ce priveşte p r e l u c r a r e a m a t e r i a l u l u i , acest aspect al activităţii noastre viitoare nu intră în preocupările prezentului articol, fapt pentru care ne mărginim să relevăm numai necesitatea unei susţinute documentări asupra realizărilor din acest domeniu ale altor grupe de redactare a atlaselor etnografice din străinătate, pentru a le îmbina cu cerinţa principală a A.E.R. : relevarea caracteristicilor specifice ale culturii populare româneşti.

VI. Din discuţiile purtate pe marginea A.E.R. au reieşit o serie de condiţii pe care în mod necesar cartogramele *Atlasului etnografic al României* vor trebui să le respecte :

a) adoptarea unei scări convenabile în raport cu ceea ce se lucrează pe plan european ;

b) adoptarea unor simboluri clare, general acceptate.

Deşi ar putea să pară prematură discutarea acestei ultime faze de elaborare a Atlasului, am adăuga la cele de mai sus necesitatea alcătuirii unor hărţi intuitive, după modelul Atlasului suedez, care, aşa cum menţionam, a eliminat trasarea vizibilă a liniilor de caroiaj.

VII. Este de dorit ca partea ilustrativă a A.E.R. să întregească imaginea complexă pe care o oferă asupra culturii populare româneşti. Pentru realizarea unui aparat anexă cît mai adecvat scopurilor propuse, se poate recurge la îmbinarea desenelor cu fotografiile.

În atlasele europene la care ne-am referit în prima parte a lucrării noastre, fotografiile n-au fost folosite decît în *Österreichischer Volkskundeatlas*, vol. I, şi anume la ultima hartă, relativă la tema pictura pe sticlă, precum şi în *Atlasul istorico-etnografic rus*, în care fotografiile alăturate desenelor urmăresc redarea aspectelor unor munci agricole sau construcţii vechi, din secolul trecut. În acest context, fotografiile au rolul de a oferi o imagine globală, pe baza unor piese de arhivă, a elementelor de cultură materială care astăzi nu mai există.

Pentru a reveni la cele subliniate mai sus, conchidem că s-ar putea crea un complex documentar-ilustrativ care să îmbine armonios harta, fotografia color şi desenul. Astfel, ansamblul unui costum, încadrarea în peisaj a unei construcţii, ornamentarea interiorului, desfăşurarea unui obicei etc. pot fi surprinse în succesiunea unor imagini fotografice, iar elementele de amănunt în desenele alăturate.

Textele explicative ce vor însoţi atlasul ar putea fi editate bi- sau trilingv, pentru ca, şi în acest mod, scopul nostru general de a face cunoscută cultura populară românească în întreaga lume să poată fi atins.

Cu cît *Atlasul etnografic al României* va fi mai bogat din punct de vedere tematic, mai ilustrat şi mai sugestiv, cu atît el se va impune în contextul celorlalte atlase etnografice europene ca o operă de creaţie ştiinţifică în care se reflectă dominantele culturii populare româneşti într-o viziune de sinteză originală şi semnificativă.

https://biblioteca-digitala.ro

SUR LA STRUCTURE THÉMATIQUE DES ATLAS ETHNOGRAPHIQUES NATIONAUX ET INTERNATIONAUX

Dans la première partie de l'article, l'auteur présente la structure thématique et les principes méthodologiques de quelques-uns des atlas ethnographiques nationaux réalisés jusqu'ici, pour s'arrêter dans la seconde partie à l'Atlas ethnographique de la Roumanie, en examinant, dans le cadre de chaque phase obligatoire de rédaction d'un tel ouvrage, le mode de travail adopté par les ethnographes roumains et en faisant de nombreuses suggestions, destinées à realiser les deux désiderats principaux — selon lui — de l'atlas roumain, à savoir :

1. La nécessité que l'atlas soit une oeuvre d'intérêt national, reflétant le caractère *spécifique* de la culture populaire roumaine. L'auteur y exprime l'opinion que le caractère ethnographique spécifique pourra être illustré dans l'atlas par la sélection en vue du travail de cartographie de ces phénomènes qui confèrent un caractère spécifique à la physionomie de notre culture, phénomènes dont la structure propre peut-être suivie historiquement, diachroniquement, en faisant ressortir, une fois de plus, la continuité des Roumains dans ces contrées.

2. La nécessité d'intégrer *l'Atlas ethnographique de la Roumanie* dans l'aire plus large d'autres atlas similaires. Ce but se réaliserait par l'introduction de certains thèmes de l'Atlas européen et par l'adoption des principes cartographiques généralement applicables de l'*Atlas över Svensk Folkkultur* [L'Atlas de la culture populaire suédoise].

En conclusion, l'auteur présente quelques proposition, dont l'adoption ferait ressortir le contenu riche d'idées de l'Atlas ethnographique de la Roumanie, lui conférant en même temps une jolie et originale présentation graphique.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

INGRID KRETSCHMER, *Stadtvolkskunde in Kartographischer Sicht*, în „Volkskunde und Volkskultur", Veröffentlichungen des Instituts für Volkskunde der Universität Wien, 1968, p. 280—288.

Studiul lui Ingrid Kretschmer, etnografă austriacă de prestigiu, se înscrie pe linia preocupărilor majore ale cercetării etnologice contemporane: elaborarea atlaselor naţionale.

Lucrarea aduce din nou în discuţie o problemă de ordin teoretic şi metodologic viu disputată, şi anume aceea a locului care revine *etnografiei urbane* în cadrul etnografiei „clasice" în general şi în cadrul etnografiei în special.

Etnografia face parte din seria disciplinelor ştiinţifice [1] care în secolul al XIX-lea au inclus în sfera lor de investigaţie şi oraşul, inclusiv metropolele. Anterior acestui secol numai ştiinţele politice şi medicale se ocupau cu studiul marelui oraş [2]. Însăşi realitatea peisajului citadin, dezvoltarea vertiginoasă a oraşelor pe seama afluxului de populaţie din mediul sătesc, transformarea multor aşezări rurale în localităţi urbane şi suburbane au dus la începutul secolului al XX-lea, şi mai ales după primul război mondial, la intensificarea muncii de cercetare a aspectelor urbane ale modului de viaţă şi la apariţia unei etnografii orăşeneşti.

Este semnificativ faptul că premiul etnografiei germane „W. H. Riehl" prevedea încă în 1935 tema „Beiträge zur Grosstadtvolkskunde", după ce W. H. Riehl afirmase că oraşul este o lume în care oamenii trăiesc fără relaţii şi tradiţii.

În secolul al XIX-lea s-au publicat numeroase lucrări desemnate ca fiind de etnografie orăşenească, deşi nu se preciza cu claritate obiectul, domeniul şi mai ales metodele de cercetare. Nu s-a elucidat nici pînă în prezent problema locului etnografiei orăşeneşti: dacă este vorba doar de o extindere a domeniului etnografiei „clasice" şi în sfera tematicii „nerurale" sau poate fi considerată o nouă ramură ştiinţifică, cu un obiect şi metode de cercetare proprii.

Oricare din cele două variante ar fi cea justă, aceasta nu exclude, ba chiar mai mult reclamă, metode de cercetare specifice, adecvate noului obiect de studiu, alături de vechile metode ale etnografiei rurale.

Un rol important în cercetarea fenomenelor culturii populare revine şi cartografiei [3]. Reprezentarea cartografică analitică şi sintetică a aspectelor vieţii urbane s-a dovedit nece-

---

[1] De exemplu, sociologia, antropologia socială etc.

[2] E. Pfeil, *Großstadtforschung* (Raumforschung und Landesplanung, Abhandlungen, Bd. 19), Bremen-Horn, 1950; H. Commenda, *Linzer Stadtvolkskunde*, 2 Bd., Linz, 1959.

[3] Vezi cele mai recente publicaţii: J. Barabás, *Kartográfiai modszer a néprajzban*, Budapest, Akademiai Kiado, 1963; I. Kretschmer, *Die thematische Karte als wissenschaftliche Aussageform der Volkskunde*, în „Forschungen zur deutschen Landeskunde", Bd. 153, Bad Godesberg, 1965; G. Wiegelmann, *Probleme einer kulturräumlichen Gliederung im volkskundlichen Bereich*, în „Rheinische Vierteljahrsblätter", Bonn, 1965, nr. 1/4, p. 95—117.

https://biblioteca-digitala.ro

sară şi interesantă nu numai ca metodă de lucru a geografiei urbane şi a geografiei sociale, ci şi pentru etnografia orăşenească [4].

I. Kretschmer consemnează cîteva date privind istoricul cartografiei orăşeneşti. Deş hărţile oraşelor sînt tot atît de vechi ca şi însăşi cartografia [5], ele sînt mai bine cunoscute din evul mediu [6] şi din perioada Renaşterii tîrzii, cînd apar numeroase cartograme urbane. Ele au fost întocmite cu scopul orientării topografice, însă pot fi valorificate şi în ceea ce priveşte aspectul lor istoric (de exemplu, lucrările lui Matthias Merian, Ph. Apian, W. Latius etc.).

Alte surse importante pentru cartografie sînt, în afara cercetărilor de teren, cadastrele, cataloagele şi inventarele, tipăriturile locale, planurile caselor, documentele etc., păstrate în arhivele personale sau de stat ale oraşelor.

După părerea autoarei, metoda reprezentării cartografice comportă două etape distincte. Prima constă în întocmirea hărţii de bază, indispensabilă oricărei prelucrări tematice. I. Kretschmer recomandă ca tip de hartă de bază *planul oraşului* [7]. Executarea unor astfel de planuri a cunoscut o epocă de înflorire în secolul al XVIII-lea, dar a început să atingă un grad înalt de exactitate de-abia din secolul al XIX-lea [8]. Tipul hărţii de bază depinde desigur de tematica reprezentării şi de scopul urmărit. În general, precizează autoarea, transpunerea judicioasă a materialului se poate realiza în bune condiţii numai pe o hartă la scară mare, eventual mai mare ca 1 : 5000. În a doua etapă a reprezentării cartografice se stabilesc conţinutul tematic şi tipologia fenomenului de cartografiat şi se trece la efectuarea hărţii. În această etapă trebuie acordată o atenţie sporită selectării elementelor care vor fi redate pe hartă.

Sînt alese în primul rînd aspectele culturii populare orăşeneşti care se pretează acestei metode. Trebuie să se ia în consideraţie criteriile cartografiei generale aplicate la urban: reprezentativitatea şi specificitatea. Observarea şi anchetele de teren efectuate într-un număr cît mai mare de puncte de referinţă permit evidenţierea acelor informaţii care prezintă un interes deosebit din punct de vedere etnografic.

Prelucrarea cartografică a materialului etnografic rural şi urban poate îmbrăca diverse forme, depinzînd de scopul urmărit sau de fenomenul transpus pe hartă. În acest sens, I. Kretschmer distinge trei tipuri de reprezentare cartografică, care sînt valabile atît pentru domeniul rural, cît şi pentru cel urban: genetică, structurală şi funcţională. Cartografia genetică se referă la analiza vîrstei şi evoluţiei formelor culturale, atît materiale cît şi spirituale. Cartografia structurală pune accentul pe forma, cantitatea şi intensitatea fenomenelor de cultură materială şi pe conţinutul, atributele, perioada, purtătorii şi intensitatea celor spirituale. Cartografia funcţională urmăreşte materialul etnografic din punctul de vedere al funcţiilor îndeplinite şi al valorii sale (în cazul aspectelor materiale) şi al scopului şi valorii lui (pentru domeniul spiritual).

Din relatările autoarei reiese că nu trebuie pierdută din vedere terminologia populară, care reflectă într-un grad înalt specificul etnic al unui popor.

Referindu-se la tematica etnografiei orăşeneşti în general şi a cartografiei în special, autoarea se opreşte în primul rînd la casa şi locuinţa urbană. S-ar părea că a scăzut interesul etnografiei pentru această problemă, pe de o parte, o dată cu introducerea sistematizării urbane

---

[4] H. Bobek şi E. Lichtenberger, *Wien. Bauliche Gestalt und Entwicklung seit der Mitte des 19. Jahrhunderts*, Wien, 1966.

[5] M. Eckert, *Die Entwicklung der kartographischen Darstellung von Stadtlandschaften*, în vol. S. Passarge, *Stadtlandschaften der Erde*, Hamburg, 1930.

[6] W. Satzinger, *Darstellungsmethoden aus Stadtkarten in historischer Sicht*, în „Kartographische Nachrichten", 1965, nr. 5, p. 172—179.

[7] Vezi H. Arnhold, *Bemerkungen zu thematischen Stadtkarten*, în „Kartographische Nachrichten", 1965, nr. 2, p. 75—79; H. Pape, *Stadtkarten unter besonderer Berücksichtigung kartographischer Probleme*, în „Kartographische Nachrichten", 1964, nr. 6, p. 196—200.

[8] E. Oberhummer, *Der Stadtplan, seine Entwicklung und geographische Bedeutung*, în *Vh. des 16. deutschen Geographentages zu Nürnberg*, Berlin, 1907, p. 66—101.

https://biblioteca-digitala.ro

în secolul al XVIII-lea, iar pe de altă parte deoarece casa şi locuinţa au devenit astăz[i] domeniul unei aprofundate geografii a aşezărilor urbane. Dar, numeroase aspecte ca: descoperirea căilor şi formelor de trecere de la casa şi curtea ţărănească la cea muncitorească, tipurile de casă din mediul urban, casa şi locuinţa din faza preindustrializată, diferenţierile interne în cadrul oraşului, părţile componente ale casei, tipurile de acoperiş, faţada, foişorul etc., organizarea interiorului casei, mobilierul, aspectele istorico-artistice, modalităţile şi mijloacele de ornamentare tradiţională a caselor, semnele caselor, obiceiurile legate de construcţii etc. fac parte integrantă din sfera de investigaţie a etnografului şi *harta poate oferi un ajutor preţios în cercetarea lor.*

Metoda reprezentării cartografice poate şi trebuie să fie aplicată şi în studiul *formelor populare de viaţă spirituală din mediul citadin.*

Aşa cum am mai amintit, transformarea vechilor aşezări rurale în oraşe, creşterea localităţilor urbane prin migraţia populaţiei venite de la sate, formarea suburbiilor marilor oraşe, absorbirea forţelor de muncă din agricultură de către industrie etc. duc la apariţia unor comunităţi complexe de viaţă, în care conviefuiesc atît forme populare vechi, tradiţionale ale satului, care au pătruns şi s-au păstrat în noul climat, cît şi elemente specific orăşeneşti. Pe de altă parte, şi oraşul influenţează foarte mult şi rapid satul.

Dificultatea cercetării realităţilor etnografice ale oraşului şi vieţii orăşeneşti constă în principal în marea variabilitate, mobilitate şi complexitate a acesteia.

Lucrarea în discuţie are meritul de a postula o idee valoroasă: necesitatea de a adopta şi în cazul cercetării etnografice a oraşului, indiferent de natura şi scopul ei, reprezentarea cartografică drept metodă de lucru şi harta ca formă de exprimare ştiinţifică a rezultatelor.

În concluzie, considerăm posibilă şi necesară şi cartografierea fenomenelor de civilizaţie şi cultură populară din mediul urban. De aceea sugerăm colectivului ce luerează la Atlasul etnografic al României introducerea în această importantă lucrare şi a unui capitol de etnografie orăşenească. Numai astfel se va putea obţine un tablou complet al realităţii etnografice din ţara noastră.

Este de dorit ca Atlasul etnografic al României să surprindă fenomenul etnografic urban în aspectele sale *esenţiale.* Trebuie triate cu multă atenţie caracteristicile urbane definitorii, care sînt specifice poporului român în istoria lui social-culturală.

Mira Iurgrau

A. Fochi, *Bibliografia generală a etnografiei şi folclorului românesc,* I (1800—1891), Bucureşti, Editura pentru literatură, 1968, XVI+740 p.

Anunţat încă de mult ca fiind în pregătire[1], primul volum din *Bibliografia generală a etnografiei şi folclorului românesc* a apărut sub redacţia lui A. Fochi, care îl şi prefaţează (p. IX—XIII), cu un *Cuvînt înainte* semnat de prof. univ. M. Pop (p. V—VII).

Întocmită în cadrul muncii de cercetare ştiinţifică a Institutului de etnografie şi folclor al Academiei Republicii Socialiste România, *Bibliografia* prezentă reprezintă un instrument de lucru de prim rang, a cărui utilitate nu poate fi subliniată îndeajuns, primul pentru domeniile de cercetare ale culturii populare care aplică cu consecvenţă principiul celei mai largi comprehensibilităţi a materialului.

[1] Dan Bugeanu şi Adrian Fochi, *Bibliografia folclorului românesc pe anul 1957,* în „Revista de folclor", IV (1959), nr. 3—4, p 130.

https://biblioteca-digitala.ro

Continuînd tradiţia din acest domeniu al folcloristicii româneşti [2], dar conjugînd-o cu rezultatele eforturilor pentru soluţionarea tehnică a problemelor de bibliografiere şi din alte ţări [3], *Bibliografia* îşi are temeiurile clasificării expuse în articolul publicat de A. Fochi în „Revista de folclor" din 1960 [4].

Pentru a releva însuşirile volumului, cea mai nimerită metodă ni s-a părut prezentarea părţilor componente prin detaliere, simpla descifrare a osaturii acestuia fiind revelantă, osatura însăşi probînd rodul unui efort de sinteză care presupune şi însumează toate cunoştinţele actuale din folcloristică.

Sumarul volumului reprezintă şi schema de clasificare a materialului bibliografiat; pentru a face accesibilă utilizarea acestuia şi cercetătorilor străini, deci pentru a introduce materialul românesc în circuitul ştiinţific internaţional, el a fost redactat în patru limbi: română (p. 725—727), franceză (p. 729—731), engleză (p. 734—735) şi germană (p. 737—739).

Potrivit principiilor enunţate în articolul citat, mai întîi materialul este distribuit între disciplinele care îşi împart obiectul: etnografia (p. 82—106, nr. de fişe 331—597), demografia şi antropologia (p. 106—107, nr. de fişe 598—614), arta plastică populară (p. 108—120, nr. de fişe 615—798) şi folclorul (p. 121—526, nr. de fişe 799—6262), între ele existînd un raport de „coordonare şi reciprocitate" [5], ceea ce face ca întreaga cultură populară românească să fie reunită sub unghiul de vedere al sistematizării.

Partea întîi (*Generalităţi*, p. 55—82, nr. de fişe 1—330) se referă la instrumentele de lucru, teoriile, principiile şi metodele folosite în cursul devenirii folcloristicii şi etnografiei româneşti, şi la activitatea bio-bibliografică a celor care interesează domeniul folcloristic.

Partea a cincea (*Folclor*, p. 121—526, nr. de fişe 799—6262), cea mai detaliată şi mai întinsă în economia sistematizării, este divizată în trei secţiuni: A. *Studii cu caracter general*, B. *Folclorul obiceiurilor* şi C. *Folclor propriu-zis*; materialul bibliografiat este subîmpărţit în cadrul ultimelor două secţiuni potrivit principiului funcţionalităţii faptelor de folclor — conform căruia nu se poate judeca creaţia spirituală populară decît ca avînd un rost bine definit în existenţa purtătorilor de folclor, cu o semnificaţie specifică —, ca şi celui al sincretismului folcloric. În felul acesta *Bibliografia* reprezintă „consemnarea cît mai fidelă a realităţii folclorice româneşti" [6], consemnare care se îmbogăţeşte, în cadrul părţii a şasea, cu acţiuni de valorificare a etnografiei, artei populare şi folclorului (p. 526—568, nr. de fişe 6263—6676), ceea ce indică gradul de participare la crearea culturii noastre naţionale a culturii populare.

Partea a şaptea (p. 569—677, nr. de fişe 6677—8330) cuprinde folclor străin, grupat în şapte capitole, orientate după criteriul geografic.

Prefaţa dă toate indicaţiile necesare folosirii *Bibliografiei* şi unele lămuriri justificative. Astfel, principiul de bază, cel al îmbrăţişării exhaustive a materialului, are amendamentul că a fost respectat în măsura în care fondurile de cărţi, broşuri şi periodice consultate au fost sau nu complete.

---

[2] Pentru întregul proces al încercărilor anterioare, vezi Mircea Tomescu, *Bibliografia folclorului românesc. Note critice şi îndrumări tehnice*, publicat în *Cercetări Folklorice*, 1 (1947), p. 119—129. De asemenea, pentru discutarea diverselor scheme de clasificare propuse de cercetătorii şi culegătorii români înaintaşi, A. Fochi, *Proiect pentru schema de clasificare a „Bibliografiei generale a folclorului românesc"*, în „Revista de folclor", V (1960), nr. 1—2, p. 142—146.

[3] *Internationale Volkskundliche Bibliographie*, iniţiată de CIAP şi publicată de Robert Wildhaber sub auspiciile UNESCO.

[4] A. Fochi, *op. cit.*, p. 140—150.

[5] *Ibidem*, p. 146.

[6] *Ibidem*, p. 141.

https://biblioteca-digitala.ro

În cadrul aparatului tehnic aferent, *Bibliografia* este însoţită de o *Listă a publicaţiilor periodice despuiate* (p. 1—54), un *Indice de nume de persoane* (p. 679—696), un *Indice de numiri geografice, istorice şi etnice* (p. 697—710) şi un *Indice tematic* (p. 711—723), care în afara rostului lor curent, de a facilita utilizarea ei după „criterii informative parţiale", dau posibilitatea alcătuirii unor „bibliografii personale", orientate geografic, cronologic etc. (p. XII).

Aşa cum remarcă prof. M. Pop în *Cuvînt înainte*, apariţia acestui prim volum din *Bibliografia generală a etnografiei şi folclorului românesc* marchează cu eminenţă „o acţiune de valorificare a moştenirii noastre ştiinţifice în domeniul cercetării culturii populare", o acţiune de amploare, care se cere adîncită prin viitoare studii de istorie folclorică şi etnografică.

Trebuie subliniată importanţa conferită cercetării problemelor de cultură populară românească, prin introducerea lor pe plan ştiinţific internaţional, în baza întocmirii şi punerii în circulaţie a acestui instrument informativ atît de necesar unei documentări de specialitate.

Astfel, *Bibliografia generală a etnografiei şi folclorului românesc* îşi mărturiseşte încă o dată însemnătatea.

Radu Răutu

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

REVISTA DE ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR publică *studii şi materiale etnografice şi folclorice,* cuprinzînd deci întreg domeniul culturii populare, cercetat prin perspectiva etnografiei, a folcloristicii literare, muzicale şi coregrafice. Revista pune în discuţie la rubrica *note şi recenzii* problemele actuale ale etnografiei şi folcloristicii şi informează asupra lucrărilor de specialitate ce apar în ţară şi peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

RECTIFICARE

La p. 511, coloana „Conţinut tematic A.E.R.", se va introduce: la rîndul 2 — Construcţii, la rîndul 39 — Meşteşuguri şi industrii ţărăneşti, la rîndul 40 — Port popular, iar la rîndul 41 — Obiceiuri.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

REVISTA DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR publică *studii și materiale etnografice și folclorice*, cuprinzînd deci întreg domeniul culturii populare, cercetat prin perspectiva etnografiei, a folcloristicii literare, muzicale și coregrafice. Revista pune în discuție la rubrica *note și recenzii* problemele actuale ale etnografiei și folcloristicii și informează asupra lucrărilor de specialitate ce apar în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase, gratuit. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa comitetului de redacție: București, str. Nikos Beloiannis, nr. 25.

https://biblioteca-digitala.ro

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ADRIAN FOCHI, **Miorița. Tipologie. Circulație. Geneză. Texte**, 1964, 1107 p., 57 lei.

ROMULUS VUIA, **Tipuri de păstori la români (Sec. XIX — începutul sec. XIX)**, 1964, 252 p., 13 lei.

C. ALEXICI, **Texte din literatura poporană română**, tom. II (inedit), ediție îngrijită, cu studiu introductiv, note și glosar, de Ion Mulșlea, 1966, 239 p., 6,75 lei.

GH. VRABIE, **Balada populară română**, 1966, 548 p. + 16 pl., 23 lei.

* * * **Antologie de literatură populară. Povești, snoave și legende**, 1967, 491 p., 22 lei.

FLOREA BOBU FLORESCU, PAUL STAHL, PAUL PETRESCU, **Arta populară din zonele Argeș și Muscel**, colecția „Studii de etnografie și artă populară", IV, 1967, 279 p. + 5 pl., 40 lei.

I. C. CHIȚIMIA, **Folcloriști și folcloristică românească**, 1968, 407 p., 24 lei.

IOAN URBAN JARNÍK și ANDREI BÂRSEANU, **Doine și strigături din Ardeal**, ediție definitivă (studiu introductiv, inedite, note și variante) de Adrian Fochi, 1968, 968 p., 63 lei.

Rev. etn. folc., t. 14, nr. 6, p. 429 — 524, București, 1969

I. P. „Informația" — c. 3883 | 43407 | Lei 20.—